

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

RAZVOJNI IZZIVI BOSNE IN HERCEGOVINE

Ljubljana, september 2014

SABRINA DAUTOVIĆ

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Sabrina Dautović, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtorica magistrskega dela z naslovom Razvojni izzivi Bosne in Hercegovine, pripravljenega v sodelovanju s svetovalko prof. dr. Tjašo Redek.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem:
  - poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v magistrskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
  - pridobila vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisala;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku (Ur. l. RS, št. 55/2008 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega magistrskega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne 22.9.2014

Podpis avtorice:

KAZALO

UVOD

1 DEJAVNIKI GOSPODARSKEGA RAZVOJA V BIH V PRETEKLOSTI	3
1.1 Naravni viri	3
1.1.1 Geografske značilnosti	4
1.1.2 Energetski viri	5
1.1.3 Vode	6
1.1.4 Mineralna bogastva	7
1.1.5 Gozdovi in gozdna zemljišča	8
1.1.6 Kmetijski viri	9
1.2 Industrija	11
1.2.1 Sektor kovinarstva in kovinskih izdelkov	11
1.2.2 Kemična industrija.....	11
1.2.3 Industrija tekstila, usnja in obutve.....	12
1.2.4 Lesna industrija.....	12
1.2.5 Gradbeništvo in industrija gradbenega materiala	13
1.3 Promet in komunikacije	13
1.3.1 Cestni promet.....	14
1.3.2 Železniški promet	15
1.3.3 Letalski promet.....	15
1.3.4 Pomorski in rečni promet	16
1.3.5 Poštni promet in komunikacije	17
1.4 Turizem	17
1.5 Trgovina in obrtne dejavnosti	19
2 PROBLEMATIKA GOSPODARSKEGA RAZVOJA	19
2.1 Gospodarski razvoj BiH skozi tranzicijo (od leta 1990 dalje) do danes	20
2.1.1 Povojna obnova	22
2.1.1.1 Vloga mednarodnih organizacij	23
2.1.2 Glavne tranzicijske reforme	29
2.1.2.1 »Trendi« razvoja BiH – reforme	29
2.1.2.2 Proces privatizacije.....	32
2.1.3 Gospodarska rast	37
2.1.4 Inflacija	39
2.1.5 Brezposelnost	40
2.1.6 Mednarodna menjava	42
3 BIH DANES	46
3.1 Strategija razvoja BiH	47
3.2 Konkurenčnost BiH	59
3.3 Podjetništvo	61
4 IZZIVI ZA PRIHODNOST (2014–2020)	65
4.1 Odnos med EU in BiH	65

4.2 Skladi in predpristopna pomoč	68
4.3 Regionalna politika EU	71
4.4 Učinek na gospodarstvo BiH	72
SKLEP	74
LITERATURA IN VIRI	78
PRILOGE	

KAZALO TABEL

Tabela 1: Delež najpomembnejših panog v BDP v letih 1990, 2000, 2005 in 2012	3
Tabela 2: Proizvodnja električne energije v BiH (v GWh).....	6
Tabela 3: Pomembnejša nahajališča mineralov v BiH.....	7
Tabela 4: Gozdne površine in zaloga lesne mase v Evropi in BiH.....	8
Tabela 5: Število živine v BiH od leta 2008 do leta 2012	10
Tabela 6: Železniški transport v BiH (v 000).....	15
Tabela 7: Število potnikov in promet blaga po državah za leti 2012 in 2013.....	16
Tabela 8: Prihodi in nočitve turistov v BiH v obdobju 2000–2013	18
Tabela 9: Indeks človekovega razvoja in uvrstitev izbranih držav	20
Tabela 10: Ekonomski kazalniki za BiH v obdobju PRRP.....	24
Tabela 11: Projekti WB za nujno obnovo BiH (Emergency Projects).....	27
Tabela 12: Prispevne stopnje (kot % bruto plače) v BiH.....	30
Tabela 13: Inflacija (CPI) v izbranih državah v obdobju 2004–2013 (v %).....	40
Tabela 14: Stopnja brezposelnosti v izbranih državah (v %)*.....	41
Tabela 15: Izvoz in uvoz kot % BDP za izbrane države.....	43
Tabela 16: Cilji, podcilji in prednostne naloge Strategije razvoja BiH za obdobje 2010–2014	47
Tabela 17: Makroekonomski indikatorji za obdobje 2009–2013	50
Tabela 18: Odstotek delovno sposobnih in brezposelnih oseb v BiH v obdobju 2009–2013. 52	
Tabela 19: Uvrstitve izbranih držav po posameznih področjih na podlagi analize Doing Business za leto 2013	64
Tabela 20: Delež sredstev IPA I po sektorjih (v %).....	70

KAZALO SLIK

Slika 1: Upravna razdelitev BiH	4
Slika 2: Gibanje BDP na prebivalca za izbrane države regije v obdobju 1994–2013 (v USD)	21
Slika 3: Grafični prikaz donatorskih zavez v PRRP v %	23
Slika 4: Privatizacija v BiH do leta 2002	35
Slika 5: Indeks BDP 2001/1989 v izbranih državah	37
Slika 6: Stopnja rasti BDP za izbrane države regije v obdobju 1995–2013	38
Slika 7: Brezposelni po izobrazbi v obdobju 2006–2013 (v %)	42
Slika 8: Pokritost uvoza z izvozom v obdobju 1998–2013.....	44

Slika 9: Največji izvozni trgi BiH – izvoz po državah (v mio KM).....	45
Slika 10: Največji uvozni trgi BiH – uvoz po državah (v mio KM)	45
Slika 11: Kazalniki zagotavljanja okoljske trajnosti v BiH po Milenijski deklaraciji OZN ...	53
Slika 12: Komponente konkurenčnosti in faze razvoja po globalnem indeksu konkurenčnosti	59
Slika 13: Uvrstitev izbranih držav po globalnem indeksu konkurenčnosti v obdobju 2004–2013	60
Slika 14: Države članice EU po letu priključitve in trenutnem statusu.....	66
Slika 15: Finančni okvir IPA I v obdobju 2007–2013 za BiH (v mio EUR)	69

UVOD

Nekdanja Jugoslavija je bila sestavljena iz šestih republik (Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Srbije, Črne gore in Makedonije) ter dveh avtonomnih pokrajin (Vojvodine in Kosova) različnih narodnosti in veroizpovedi. Poleg neučinkovitosti ekonomskega sistema in nerealne ekonomske politike so bile prav te razlike eden izmed razlogov za spopade in vojne na tem območju, kar je na koncu pripeljalo do razpada države s priznanjem neodvisnosti njenih republik in resne gospodarske krize. V središču procesov dezintegracije in množičnega uničevanja je bila tudi Bosna in Hercegovina (v nadaljevanju BiH).

BiH je v času Jugoslavije predstavljala enega izmed temeljev gospodarskega potenciala nekdanje države. Tradicionalno močni sektorji v BiH so v preteklosti bili: rudarstvo (predelava lignita in rjavega premoga), elektroindustrija (proizvodnja transformatorjev, hladilnih sistemov in opreme, merilnih instrumentov itd.), kmetijstvo in gozdarstvo (proizvodnja in predelava mlečnih izdelkov, sadja in zelenjave, surovega tobaka, piva, vina, mineralne in naravne vode, mesa, krmnih rastlin, gob, vzgoja polžev in žab itd.), tekstilna industrija (oblačila, tkanine, nogavice), usnjena in obutvena industrija, predelava lesa (palete, plošče, polizdelki) in storitve (gradbeništvo, promet, turizem) (Privredna komora BiH, 2000, str. 2). Prihodnji razvoj ne more temeljiti izključno na omenjenih sektorjih zaradi »svetovnega povpraševanja« po določenih vrstah proizvodov in storitev, čeprav ne moremo prezreti dejstva, da so prav omenjena področja v preteklosti predstavljala vir gospodarske blaginje v BiH.

Leta 1991 je Jugoslavija razpadla, v BiH pa se je začela vojna, ki se je končala z Daytonskim sporazumom leta 1995. Po Daytonskem sporazumu je BiH sestavljena iz dveh delov (entitet): Federacije BiH in Republike srbske. Federacija BiH je upravno razdeljena na deset kantonov, kantoni pa na občine (Mirovni Sporazum, 1995, Aneks 2). Zapletena struktura in odnosi med entitetami predstavljajo dodatno oviro razvoju.

Po podpisu mirovnega sporazuma se je začela obsežna pomoč za obnovo države. Gospodarski sektor si je v prvih nekaj letih opomogel, vendar so bili kljub temu gospodarski rezultati še vedno daleč pod predvojnim stanjem. Po pisanju britanskega tednika *The Economist* je bilo gospodarstvo BiH sedemnajsto najhitreje rastoče gospodarstvo v obdobju 1997–2007 (*The Economist*, 2009, str. 32). Danes je od konca vojne v BiH minilo skoraj dvajset let. Po podatkih Agencije za statistiko BiH je bruto domači proizvod (v nadaljevanju BDP) leta 2012 znašal 13.158 milijonov EUR, BDP na prebivalca v standardih kupne moči pa je dosegel 28 % vrednosti povprečja EU-27 in je znašal 3.430 EUR. Zaradi krize je še vedno vprašljivo, ali bo država do leta 2015 dosegla rezultate iz predvojnega obdobja. Gospodarski razvoj je med drugim zaznamovala vojna – ne samo zaradi uničenosti, temveč tudi zaradi zamika tranzicije. S tem so tudi vsi procesi in pojavi, kot so tranzicija, liberalizacija in globalizacija, dobili novo obliko.

Vsi prebivalci BiH si prizadevajo za vstop v Evropsko unijo (v nadaljevanju EU), saj menijo, da je v tem njihova prihodnost, to pa je hkrati tudi prednostna naloga države. Do poglobitve odnosov z EU je prišlo s članstvom BiH v Svetu Evrope aprila 2002. Sprejem policijske reforme je bil zadnji pogoj, da je BiH junija 2008 v Luksemburgu z EU (kot zadnja med petimi državami Zahodnega Balkana) podpisala Sporazum o stabilizaciji in pridruževanju.

Namen magistrskega dela je ugotoviti, ali je vojna v devetdesetih letih prejšnjega stoletja močno načela temelje zdrave gospodarske rasti BiH, zaradi česar se država razlikuje od drugih držav nekdanje Jugoslavije. Proučena bo veljavnost naslednjih hipotez:

1. Vojna je zaradi uničenja fizičnega bogastva in izgube človeškega kapitala (smrti in selitev – begunci, ki se niso vrnili) močno načela temelje zdrave gospodarske rasti.
2. Od Daytonskega sporazuma se je gospodarstvo BiH precej spremenilo:
  - gospodarstvo se je prestrukturiralo iz tradicionalnih panog v panoge s srednjo dodano vrednostjo;
  - gospodarska rast, podobno kot v drugih tranzicijskih državah, sledi modelu izvozno usmerjene rasti;
  - zaradi zapoznele in nedokončane tranzicije je konkurenčnost BiH slabša, kot bi lahko bila;
  - gospodarske reforme otežujejo notranji konflikti in odnosi med močnimi interesnimi skupinami.
3. Eden izmed ključnih ciljev BiH je članstvo v EU, kar naj bi ji omogočilo še hitrejšo rast.

Cilj magistrskega dela je predstaviti priložnosti in ovire, s katerimi se BiH sooča pri gospodarskem razvoju, katerega ključni del je tudi vključitev v regionalne in evropske integracijske procese.

Pri izdelavi magistrskega dela bom uporabila več metod. V prvem delu bom uporabila predvsem deskripcijo, analizo ter sintezo podatkov in tez iz primarnih in sekundarnih virov ter tako predstavila položaj in razvitost BiH v nekdanji Jugoslaviji s primerjalno analizo, nato pa še obnovo države po vojni in trenutno stanje v BiH. Sledila bo analiza razvojnih izzivov države v prihodnosti, pri čemer se bom osredotočila predvsem na poročila in raziskave tujih organizacij in institucij, pri čemer bom uporabila že omenjene tri metode, hkrati pa bom analizo podkrepila z analizo razpoložljivih podatkov. Pri analizi razvojnih izzivov se bom osredotočila na poročila Svetovne banke (v nadaljevanju WB), Evropske banke za obnovo in razvoj (v nadaljevanju EBRD), Evropske komisije ter bosanskih direktij in agencij. Glede na dejstvo, da je dostopnost do zanesljivih podatkov in informacij zelo vprašljiva, predvsem zaradi slabe statistične osnove in sive ekonomije, ki se lahko kaže v nerealnih kazalnikih, mi bodo v pomoč tudi pogovori z zaposlenimi na bosanskih univerzah, ministrstvih in agencijah.

Skozi magistrsko delo bom poskušala predstaviti stanje in razvoj gospodarstva BiH znotraj Jugoslavije ter v vojnem in povojnem obdobju. Predstavitev problematike gospodarskega

razvoja in elementov koncepta razvoja BiH bo predstavljena v luči povojne obnove, glavnih tranzicijskih reform in gibanja glavnih makroekonomskih kazalnikov. Sledilo bo poglavje o trenutnem stanju v državi s predstavitvijo razvojne strategije, konkurenčnosti države in vloge podjetništva. V zadnjem delu bodo predstavljeni izzivi za prihodnji razvoj države, pri čemer bo poudarek na potencialnem članstvu v EU. Poskušala bom ugotoviti kako daleč je BiH na poti k EU, kje so največji problemi oziroma prednosti za BiH v okvirju gospodarskih kriterijev za članstvo v EU.

1 DEJAVNIKI GOSPODARSKEGA RAZVOJA V BIH V PRETEKLOSTI

Prihodnjega razvoja neke države ni mogoče pravilno razumeti brez razumevanja preteklosti. BiH, država na zahodnem delu Balkanskega polotoka, je v času Jugoslavije predstavljala hrbtenico njenega gospodarskega potenciala.

Delež najpomembnejših panog v BDP BiH, ki bodo predstavljene v nadaljevanju, v letih 1990, 2000, 2005 in 2012 je predstavljen v Tabeli 1.

Tabela 1: Delež najpomembnejših panog v BDP v letih 1990, 2000, 2005 in 2012

Dejavnost	1990	2000	2005	2012
Proizvodnja in dobava električne energije, plina in pare	7,5	5,0	4,9	3,7
Pridobivanje rudnin in kamnin (kovinarstvo)	13,0	1,8	1,9	2,3
Kmetijstvo, lov in povezane storitve	9,5	7,9	7,4	5,5
Kemična industrija	-	0,7	0,7	0,8
Industrija tekstila, usnja in obutve	8,4	0,9	1,0	1,3
Lesna industrija	5,2	2,1	1,5	1,4
Gradbeništvo	-	5,8	4,4	4,0

Vir: Agencija za statistiku BiH, Nacionalni računi, 2012, str. 32–37; Federalni zavod za programiranje razvoja, Analiza faktora razvoja i komparativne prednosti, 2006, str. 6–18; Northeast Regional Development Association, Osnovna studija industrijskih sektorov, 2008, str. 22–57

1.1 Naravni viri

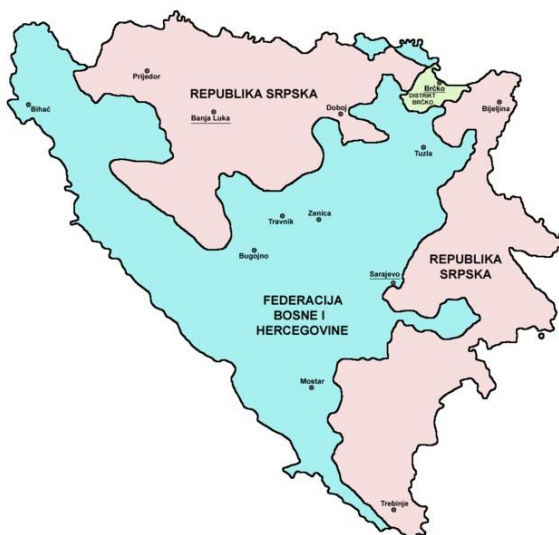
Naravne vire in dejavnike procesa obnove in zagotavljanja gospodarskega razvoja BiH je treba razumeti predvsem kot pomembne dejavnike za razvoj proizvodnje in zagotavljanje materialne osnove za življenje in delo ljudi, ki naseljujejo določena območja. Prostorska razporeditev naravnih virov zato vpliva na vse funkcije življenja, zlasti pa na demografsko strukturo in gospodarstvo ter razvoj velikih infrastruktur in omrežij naselij in mest. Izmed

vseh naravnih virov lahko kot najpomembnejše za učinkovit razvoj gospodarstva v BiH izpostavimo zemljišča, minerale, gozdove, vode in energetske vire.

1.1.1 Geografske značilnosti

Po podatkih Agencije za statistiko ima BiH površino 51.209 km², od tega je 51.197 km² na kopnem in 12 km² na morju. Na tem območju po ocenah iz leta 2012 živi 3.836.377 prebivalcev. Povprečna naseljenost je 75 prebivalcev na km² (Agencija za statistiko BiH, b.l.). Po Daytonskem sporazumu je BiH sestavljena iz dveh delov (entitet): Federacije BiH in Republike srbske (Slika 1). Federacija BiH je upravno razdeljena na deset kantonov, kantoni pa na občine (Mirovni sporazum, 1995, Aneks 2). V Federaciji BiH je trenutno 79 občin, v Republiki srbski pa 62. Mesto Brčko predstavlja samostojno upravno enoto – okrožje Brčko (Uprava za indirektno/neizravno oporezivanje, b.l.). BiH ima 1.589.000 hektarjev obdelovalnih površin oziroma v povprečju 0,36 hektarja na prebivalca, kar pomeni, da je država na spodnji meji zmožnosti prehranjevanja svojega prebivalstva. Kmetijska proizvodnja pokriva le 50 % vseh potreb prebivalstva (Privredna komora BiH, 2000, str. 10). BiH je precej gozdnata država, saj gozdovi pokrivajo 53 % njenega ozemlja oziroma 2,7 milijona hektarjev. Navedeni podatki so iz predvojnega dolgoročnega programa razvoja gozdarstva v BiH za obdobje 1986–2000 (Republički komitet za poljoprivredno, šumarstvo i vodoprivredno, 1986), saj po vojni še ni bil izveden popis gozdnih površin.

Slika 1: Upravna razdelitev BiH

Vir: Administrativna podjela Bosne i Hercegovine, b.l.

BiH je po površini večja od številnih evropskih držav, kot so Belgija, Danska, Nizozemska, Luksemburg, Malta, Ciper, Švica in Slovenija. Po geografskem oziroma geokomunikacijskem položaju, značilnostih in naravnih razmerah v širšem smislu ima BiH precej skupnega z alpskim območjem, kar lahko pripomore pri določanju smeri in strategije

razvoja. V tem smislu bi zelo koristil primer držav, kot so Slovenija, Avstrija in Švica, katerih izkušnje pri razvoju so lahko zelo dragocene.

1.1.2 Energetski viri

Razvoj in delovanje vsakega gospodarstva sta pogojena z uporabo različnih virov energije, kot so: les, premog, nafta, zemeljski plin, vodna energija in v zadnjem času tudi jedrska surovina. Vse bolj se uporabljajo tudi geotermalna energija, sončna energija, energija vetra in morja. BiH ima relativno velike zaloge premoga in tudi znaten potencial za hidroelektrarne (zadnja študija sarajevskega Instituta za elektroprivredno iz leta 1986 kaže na približno 18.600 GWh hidroenergetskega potenciala letno, skupna raba je približno 40 %). Drugi viri energije v BiH so precej skromni (Akademija nauka i umjetnosti BiH, 2003, str. 157). BiH kot najmanj razvita država v regiji nima sredstev za naložbe v nove tehnologije in je zaradi tega tudi uporaba obnovljivih virov energije, ki bi spodbujala zaposlovanje in razvoj ruralnih območij ter zmanjšala uvoz energije, precej onemogočena brez tujih naložb. Potenciali rek Drine, Neretve, Save in drugih, ki so izjemno pomembni, pa še vedno ostajajo neizkoriščeni. Poleg tehnoloških in ekonomskih ovir za razvoj obstajajo tudi organizacijske oziroma institucionalne ovire, zlasti na področju zakonodaje, predpisov in zamud pri izvajanju nujno potrebnih reform. Spodbujanje energetske učinkovitosti ter ustvarjanje in izvajanje energetske strategije so ključnega pomena za nadaljnji razvoj sektorja. Dejstvo, da je BiH edini izvoznik električne energije v regiji, pomeni, da je nujno treba spodbuditi izgradnjo novih zmogljivosti. Po poročilu EBRD (2012, str. 105) je podjetje EFT Group s pomočjo Kitajske razvojne banke začelo z izgradnjo termoelektrarne z zmogljivostjo 300 MW v bližini rudnika lignita v mestu Stanari. Termoelektrarna bo letno proizvedla približno 2 milijona MWh električne energije s pomočjo najsodobnejše tehnologije in v skladu z direktivami EU o varstvu okolja. Omenjen projekt je eden izmed največjih investicij v energetske sektorju v BiH.

V predvojnem obdobju sta proizvodnja in dobava električne energije predstavljali dobrih 7,5 % BDP države in zaposlovali okoli 46.000 delavcev (približno 4,5 %). Od leta 2000 do leta 2006 se je delež sektorja proizvodnje in dobave električne energije, plina in vode v BDP gibal okoli 5 %, od leta 2006 do leta 2012 pa se je postopoma zmanjševal in je letu 2012 znašal 3,7 % BDP (Tabela 1). Sektor je v letu 2012 zaposloval približno 2,5 % vseh zaposlenih oziroma okoli 16.700 delavcev. V BiH obstajajo tri podjetja za proizvodnjo in distribucijo električne energije. Iz Tabele 2 je razvidno, da je bruto proizvodnja električne energije (skupna proizvedena električna energija na generatorju) v letu 2013 znašala 16.301 GWh, od tega 7.123 GWh v hidroelektrarnah, 8.939 GWh v termoelektrarnah in 239 GWh v industrijskih elektrarnah (leta 1990 je proizvodnja znašala 14,6 TWh). Največji potrošniki so gospodinjstva (več kot 40 %) in industrijski sektor (več kot 30 %). Poraba energije predstavlja okoli 20 % BDP BiH. Od leta 1954 so se zmogljivosti povečale za kar 85-krat in električni generatorji za kar 245-krat (Državna regulatorna komisija za električno energiju,

2013). V prihodnjih letih je napovedana liberalizacija domačega trga električne energije, kar bo bistveno vplivalo na povečanje konkurenčnosti in znižanje cen energije v državi.

Tabela 2: Proizvodnja električne energije v BiH (v GWh)

Proizvajalci	2009	2010	2011	2012	2013
Hidroelektrarne	6.148	7.946	4.326	4.148	7.123
Termoelektrarne	8.226	7.868	9.587	8.619	8.939
Male in industrijske elektrarne*	186	253	136	166	239
Skupaj	14.560	16.067	14.049	12.933	16.301

* Neodvisni proizvajalci električne energije.

Vir: Državna regulatorna komisija za električno energiju, Izveštaj o radu u 2013. godini, 2013, str. 61

V primerjavi z drugimi državami v regiji, med katerimi nekatere že uporabljajo nove tehnologije in tudi bioplin (v Sloveniji so na primer bioplinski obrati doživeli razcvet že več kot desetletje nazaj – s sprejetjem akcijskega načrta za izkoriščenost obnovljivih virov energije se je Slovenija zavezala, da bo do leta 2020 proizvajala 25 % energije iz obnovljivih virov; na Hrvaškem se iz leta v leto zvišujeta uporaba in izkoriščenost energije vetra, malih hidroelektrarn, biomase in bioplina), v BiH ni znatne proizvodnje energije iz obnovljivih virov, razen manjših hidroelektrarn s skupno močjo 38 MW. V letu 2012 se je pojavila prva sončna elektrarna v mestu Kalesija v bližini Tuzle z zmogljivostjo 130 kWh (Regionalna razvojna agencija, 2012, str. 25–26).

BiH ima najmanj razvito plinsko omrežje v regiji. Zelo majhno število prebivalcev v BiH uporablja plin kot energent (poraba je največja v kantonu Sarajevo). Po podatkih podjetja za proizvodnjo in transport plina BH-GAS d.o.o. se BiH z zemeljskim plinom oskrbuje izključno iz Rusije prek Madžarske, Ukrajine in Srbije. Skupno omrežje zemeljskega plina se razteza na dolžini 191 km in povezuje centre v Sarajevu, Zenici in Zvorniku. V pripravi je povezava Bosanski Brod–Zenica in Sarajevo–Mostar–Ploče (BH-GAS d.o.o., b.l.).

1.1.3 Vode

BiH ima na svojem ozemlju veliko količino vode, od izhoda na morje, rek, podtalnic, potokov, naravnih in umetnih jezer do celega bogastva mineralnih in termalnih vod (indoevropska beseda *bosana* pomeni voda). Po nekaterih ocenah je celo država z največjo količino pitne vode na prebivalca. Posebnost narave so tudi številni manjši in večji slapovi, ki krasijo naravo BiH in predstavljajo zanimive turistične atrakcije države (Federalni zavod za programiranje razvoja, 2005, str. 8–11).

Po podatkih Federalnega hidrometeorološkega zavoda BiH je povprečna letna količina padavin okrog 1250 l/m², od česar okrog 1155 l/m² odteče z njenega teritorija. Čeprav je država precej bogata z vodami, so te neenakomerno prostorsko razporejene. Največja

povprečna količina padavin je koncentrirana predvsem na jugovzhodnem delu države, po drugi strani pa na severu, na območjih, kjer so potrebe po vodi bistveno večje, beležijo zelo nizke povprečne količine padavin na leto. Osnovni izlivni področji v BiH sta Jadranski in Črnorski bazen, od česar sedem porečij Une, Vrbasa, Bosne, Drine, Save, Neretve, Trebišnjice in Cetine pripada Črnorskemu bazenu. Reka Sava predstavlja naravno mejo med Hrvaško in BiH na severnem delu, reka Una na zahodu, reka Drina pa na vzhodu med Srbijo in BiH. BiH–hrvaško mejo na jugu prečkajo reke Neretva, Trebišnjica, Korana in Glina (Federalni hidrometeorološki zavod BiH, b.l.).

BiH ima potencialno najpomembnejši in najbolj iskan produkt na svetovnem trgu – kakovostno in mikrobiološko čisto pitno vodo, čeprav ta potencial še vedno ostaja neizkoriščen in velika količina pitne vode na trgu BiH dejansko pride iz uvoza. Tudi naravna moč vode v BiH je premalo izkoriščena, zlasti hidroenergetske zmogljivosti rek. Več pozornosti si zagotovo zasluži tudi bogastvo z geotermalnimi izviri, ki bi se lahko v večji meri izkoristili za razvoj turizma.

1.1.4 Mineralna bogastva

Na več območjih države se nahajajo precejšnje zaloge različnih mineralov, med katerimi imajo z ekonomskega vidika posebno mesto železova ruda in premog ter še nekaj kovinskih in nekovinskih rud, kot so boksit, kamena sol ipd. Zaloga železove rude v BiH je ocenjena na dobrih 700 milijonov ton, od tega je 500 milijonov na lokacijah Ljubija in Vareš. Bogata nahajališča boksita (več kot 30 milijonov ton) predstavljajo poleg tistih v Črni gori največje zaloge boksita v Evropi. Za primerjavo: svetovne zaloge boksita so ocenjene na 29 milijard ton (Boin, Schwarz, 2001, str. 3–9).

Tabela 3: Pomembnejša nahajališča mineralov v BiH

Vrsta minerala	Lokacija
Premog	Tuzla, Banovići, Đurđevik, Kakanj, Gračanica, Zenica, Breza, Gacko, Ugljevik, Stanari, Miljevina, Travnik, Livno, Sanski Most, Mostar
Železova ruda	Ljubija, Vareš
Boksit	Jajce, Vlasenica, Srebrenica, Bosanka Krupa, Široki Brijeg, Mostar
Svinec	Srebrenica, Olovo
Mangan	Bosanska Krupa
Cink	Srebrenica
Živo srebro	Draževići
Magnezit	Kladanj
Barit	Kreševo, Velika Kladaša, Novi Travnik, Vareš, Blagaj
Azbest	Bosansko Petrovo selo
Kamena sol	Tuzla
Kaolin	Motajica, Bratunac

Vir: Federalni zavod za programiranje razvoja, *Analiza faktora razvoja i komparativne prednosti*, 2005, str. 19

Pomembno je omeniti tudi zaloge svinčevo-cinkove in manganove rude, natrijevega klorida, magnezita, kaolina, azbesta, mavca, dolomita in veliko drugih, ki so izjemnega pomena za industrijo in gradbeništvo. Proizvodnja soli v Tuzli je industrijska dediščina in predstavlja narodni spomenik v BiH. Je edino nahajališče soli v regiji (naslednje najbližje je v Avstriji), kjer se koplje kamena sol kot ruda v rudnikih (Federalni zavod za programiranje razvoja, 2005, str. 18). Lokacije pomembnejših nahajališč mineralov so predstavljene v Tabeli 3.

Premog predstavlja približno četrtno vseh razpoložljivih energetskih virov v BiH. Geološke zaloge premoga, ki se nahajajo predvsem v severovzhodnem delu države, so ocenjene na več kot 4 milijarde ton, od tega je skoraj 1,5 milijarde ton rjavega premoga in slabe 3 milijarde ton lignita. Nemčija in Ukrajina sta državi z največjo zalogo premoga v Evropi. V Nemčiji, ki je šesta v svetu po zalogah premoga, so v letu 2012 ocenili zaloge na 41 milijard ton, v Ukrajini, ki je po zalogah na sedmem mestu, pa na 34 milijard ton. Zaloge premoga v Sloveniji znašajo okoli 1,7 milijarde ton. Premog predstavlja tudi 93 % celotnih energetskih virov BiH, kar jasno opredeljuje njegov pomen pri oskrbovanju z energijo in energetski razvoj države. Energetski potencial premoga v Federaciji BiH je večinoma koncentriran v rudnikih v Tuzli in osrednjem delu države. V Republiki srbski so pomembnejši rudniki premoga v mestih Ugljevik, Gacko, Stanari, Kamengrad in Miljevi (Federalni zavod za programiranje razvoja, 2005, str. 18; Agencija RS za okolje, b.l.). Pridobivanje rudnin in kamnin v BiH je leta 1997 predstavljalo okoli 2 % BDP (leta 2012 je bil ta odstotek najvišji, in sicer 2,28 % BDP). V predvojnem obdobju se je v tej dejavnosti ustvarjalo dobrih 13 % BDP BiH (Tabela 1).

1.1.5 Gozdovi in gozdna zemljišča

BiH je država z velikim deležem gozdnih površin in relativno velikimi zalogami lesa, ki so tradicionalno predstavljale temelj razvoja, zlasti v povojni obnovi. Skupna površina gozdov je okoli 2,7 milijona hektarjev, kar je polovica skupne površine države. V BiH se nahaja 1,8 % vseh gozdnih površin v Evropi in 2,2 % evropske zaloge lesne mase (Tabela 4). Gledano z gospodarskega vidika je 25 % oziroma 1,3 milijona hektarjev gozdov, ki imajo visoko realno vrednost (Privredna komora BiH, 2000, str. 137–138).

Tabela 4: Gozdne površine in zaloga lesne mase v Evropi in BiH

Vrsta	Evropa	BiH
Gozdne površine (v mio ha)	146,0	2,7
Gozdne površine (v %)	31,0	53,0
Osnovna zaloga lesne mase (v mio m ³)	13.328,0	291,0

Vir: Federalni zavod za programiranje razvoja, Analiza faktorov razvoja i komparativne prednosti, 2005, str. 13

Dejstvo je, da so gozdovi pomemben gospodarski potencial s precejšnjim vplivom na skupno količino proizvodnje. Pomembno jih je racionalno uporabljati, kar pomeni izkoriščanje lesa v obsegu, ki omogoča večji prirastek kot posek ter hkrati ohranjanje gozdov in lesa za vse druge pomembne funkcije v naravi. Doslej so bile vse aktivnosti na tem področju večinoma neusklađene. Ponavlja se situacija iz preteklosti, predvsem iz obdobja industrializacije nekdanje Jugoslavije, ko se je les iz BiH izvažal izključno v obliki debel ali polizdelkov. Pokritost države z gozdovi je izjemna priložnost za razvoj lesne industrije ter zmogljivosti za končno obdelavo lesa in lesnih proizvodov. Primere takih praks najdemo v sosednjih državah, kot sta Slovenija in Italija. Treba je poudariti, da je neprecenljiv pomen gozdov pri oblikovanju življenjskih in delovnih pogojev prav tisto, zaradi česa je BiH zanimiva država – ne le kot področje z gospodarskim potencialom, temveč tudi kot območje naravnih redkosti in lepot, pomembnih z vidika rekreacije in turizma.

1.1.6 Kmetijski viri

Kmetijska zemljišča predstavljajo približno 51 % celotnega ozemlja BiH. Skupna površina obdelovalnih površin se zmanjšuje, medtem ko se površina neobdelanih zemljišč povečuje – vsako leto 45 % orne zemlje ostane neizkoriščene. Namaka se le 1 % obdelovalnih površin, kar je zanemarljivo v primerjavi z drugimi državami v EU (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2013, str. 33). Struktura zemljišča je v skladu s konfiguracijo terena, na katerem prevladujejo hribovita in gorska območja s strmimi pobočji, ki so večinoma neuporabna za intenzivno kmetijsko proizvodnjo. Velika ovira je tudi uvoz prehranskih izdelkov iz sosednjih držav.

Dejstvo je, da ima BiH velik in močan proizvodni potencial v kmetijskem sektorju, čeprav po konfiguraciji tal in površin pripada skupini gorskih držav. Obstaja veliko uporabnih zemljišč, namenjenih za pridelavo žita, industrijskih in krmnih rastlin, vrtnarstvo, vinogradništvo in živinorejo, pa tudi za nekatere sredozemske kulture. Večji del njivskih površin v dolini reke Save in njenih pritok (Una, Vrbas in Drina) je zasejanih z žiti (pšenico in koruzo), industrijskimi rastlinami (sladkorno peso, lanom in konopljo) in krmnimi rastlinami (deteljo in drugimi mešanicami trav).

V strukturi obdelovalnih površin zavzemajo sadovnjaki dobrih 95.000 hektarjev, vinogradi 6.000 hektarjev, pašniki pa dobrih 860.000 hektarjev (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2013, str. 58). Pridelava sadja in zelenjave, predvsem sliv, jabolk, hrušk in jagodičevja, je precej visoka v gorskih območjih v notranjosti države. Območje Hercegovine je znano po vinogradih, kjer gojijo različne sorte grozdja, mandarin, breskev in marelic ter tobak, ki se razširja tudi na območja Posavine in Podrinja.

Živinoreja je bila v preteklosti relativno dobro organizirana. Enako kot v preteklosti tudi danes reja živine večinoma temelji na govedoreji in svinjereji, v hribovitih in gorskih območjih tudi na ovčereji in kozjereji (Tabela 5). Od leta 2008 do leta 2012 se je povečalo

število rejnih prašičev, število ovc, koz in goveda pa se je nekoliko zmanjšalo. Ovčereja in kozjereja predstavljata polovico števila živine, rejene na kmetijskih površinah v BiH. Za BiH je značilna tudi reja perutnine, za katero točni podatki niso dostopni. Poseben segment predstavlja tudi ribogojstvo v vodnih zbiralnikih in bazenih.

Danes je delež živilorejske proizvodnje v celotni kmetijski proizvodnji zelo nizek, kar je tudi eden izmed kazalnikov splošne nerazvitosti kmetijstva. Po podatkih Agencije za statistiko BiH (2012, str. 38–39) se je delež kmetijstva, lova in s tem povezanih dejavnosti iz 7,8 % BDP v letu 2000 zmanjšal na 6 % v letu 2011. V predvojnem obdobju je ta delež predstavljal slabih 10 % BDP BiH (Tabela 1).

Tabela 5: Število živine v BiH od leta 2008 do leta 2012

Vrsta živine	2008	2009	2010	2011	2012
Goveda	459	458	462	455	446
Prašiči	502	529	590	577	539
Ovce in koze	1.101	1.125	1.109	1.086	1.070
Skupaj	2.062	2.112	2.161	2.118	2.055

Vir: Evropska komisija, Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2013, 2013b, str. 61

V BiH je okoli 36 registriranih velikih mlekarn (v zasebni lasti oziroma v lasti multinacionalnk) in veliko število manjših družinskih mlekarn (European Commission, 2014, str. 2). Skupna letna predelava in poraba mleka na farmah je bila od leta 2008 v konstantnem padcu. V letu 2012 je znašala približno 674.000 ton, kar je bistveno nižje v primerjavi s 737.000 tonami iz leta 2008 (Evropska komisija, 2013b, str. 61). Leta 2013 se je zvišala na dobrih 143.000 ton. Izmed vseh registriranih mlekarn v BiH, je 11 mlekarn izvoznic, vendar nobena še vedno ne izpolnjuje pogojev za izvoz na trg EU. Problem nastaja, ker je težko določiti, na katerem nivoju bi se izvajal nadzor, glede na dejstvo, da v BiH obstajajo tri ravni upravljanja (enako velja tudi za področje veterinarstva), kar predstavlja težave pri usklajevanju z zahtevami EU (European Commission, 2014, str. 2–5).

Zmanjšanje obdelovalnih površin, povečan uvoz in dejstvo, da ljudje zapuščajo podeželska območja in se selijo v večja mesta, so nekateri izmed razlogov za zmanjšano kmetijsko proizvodnjo v primerjavi s predvojnem obdobjem. Posledice vojne so bile morda največje prav na področju kmetijstva, tako da je trenutno večina zmogljivosti neizkoriščena. Velika škoda je povzročena na področju proizvodnje sadja in zelenjave, vinogradi so uničeni, prav tako tudi tovarne za predelavo proizvodov ter kmetijski stroji in druga tehnologija. Poleg tega je prišlo tudi do zmanjšanja obdelovalnih površin in povečanega uvoza. Potrebno je veliko časa in predvsem sredstev za obnovo vseh porušeni objektov, nabavo nove opreme in zagon proizvodnje. Združenja v živilsko-predelovalnem sektorju že pripravljajo programe za sanacijo in modernizacijo proizvodnje, s čimer bi se lahko vsaj približali številkam iz

predvojnega obdobja. Ugodne podnebne razmere in razmeroma nizki stroški surovin so konkurenčna prednost BiH pred drugimi državami v regiji in širše.

1.2 Industrija

BiH je bila pred vojno izrazito industrijska država. Poleg tradicije je imela tudi druge pomembne pogoje za razvoj: naravne vire, dobre prometne povezave, ceneno in izobraženo delovno silo ter bližino pomembnih trgov. Čeprav se posledice vojne kažejo v uničenih industrijskih kapacitetah in prekinitvi gospodarskih tokov, še vedno ostaja nekaj industrijske dediščine in, kot je že bilo omenjeno, veliko naravnih virov, ki so zelo pomembni za industrijsko proizvodnjo. Najpomembnejše panoge v industriji BiH so: sektor kovinarstva in kovinskih izdelkov, kemična industrija, industrija tekstila, usnja in obutve, lesna industrija in gradbeništvo.

1.2.1 Sektor kovinarstva in kovinskih izdelkov

Več kot 70 % vse črne metalurgije, boksita in glinice nekdanje Jugoslavije se je pravzaprav proizvedlo v BiH. Metalurgija in predelava kovin sta v predvojnem obdobju predstavljali več kot 15 % celotnega BDP BiH, proizvodnja železa pa 10 % BDP. V tem sektorju je leta 1990 delalo več kot 18 % vseh zaposlenih, leta 2011 pa je ta delež znašal 5 %. Čeprav je sektor kovinarstva in kovinskih izdelkov v prejšnjem sistemu imel precej večji obseg in pomen za gospodarstvo BiH, je še vedno izjemno pomembna industrijska panoga, predvsem zaradi obilja virov, kot so železo, mangan, kobalt, nikelj, krom, svinec, cink, antimon in boksit. Kovinski sektor lahko razdelimo na naslednje podsektorje: kovine in minerali, kovinski izdelki, oprema in stroji ter avtomobilska industrija. V letu 2011 je predstavljal okoli 30 % celotne proizvodnje države. Pridobivanje rudnin in kamnin je v letu 2012 predstavljalo 2,3 % BDP. Podsektor proizvodnje opreme in strojev pa največ zaostaja in je najbolj potreben vlaganj v tehnologijo (USAID & SIDA, 2012, str. 11; Agencija za statistiku BiH, 2012, str. 39; Privredna komora BiH, 2000, str. 87). Po obdobju stabilnosti do leta 2008 sta zaradi recesije precej zmanjšana produktivnost in ustvarjanje vrednosti v omenjenem sektorju. Izkoriščenost zmogljivosti pred vojno je bila približno 70 %, po vojni pa je padla na nizkih 10 % (Domazet, 2011, str. 7–8).

1.2.2 Kemična industrija

Kemična industrija je temeljila na domačih surovinah, kot sta sol in koks. V preteklosti se je proizvajalo predvsem za domači zaprti in zaščiteni trg nekdanje Jugoslavije. Kasneje so se pri proizvodnji začele uporabljati tudi druge surovine, kot so les in uvoženi petrokemični izdelki. Pred vojno je ta industrija predstavljala slabih 7 % skupne industrijske proizvodnje v BiH, aktivnih pa je bilo več kot 90 podjetij, večinoma v severnem delu države (Privredna komora BiH, 2000, str. 127). Kot je razvidno iz Tabele 1, se delež kemične industrije v BDP od leta 2000 do leta 2012 giblje okoli 0,7 %.

Kemična industrija je tudi zelo pomembna veja gospodarstva BiH. Od kemične industrije so zelo odvisne druge panoge, kot so tekstilna industrija, predelava lesa in aluminija, proizvodnja strojev in električnih naprav, kmetijstvo, gozdarstvo itn. Do leta 2009 je to industrijo zaznamoval pozitiven trend rasti in prav ta industrija je prispevala k pomembnemu delu skupne industrijske proizvodnje, še posebej farmacevtska industrija in proizvodnja razstreliv. Po letu 2009 in udaru recesije je sledil negativen trend postopnega propadanja in izumrtja te pomembne veje gospodarstva. V Tuzli, ki je bila v preteklosti središče kemične industrije, sta preživela edino dva podjetja: Solana in Rudnik soli.

1.2.3 Industrija tekstila, usnja in obutve

Pred vojno je tekstilna industrija zaposlovala več kot 75.000 ljudi (približno 7,5 %), industrija obutve pa slabih 30.000 (manj kot 3 %), čeprav sta bili najmanj razviti izmed vseh industrij v BiH. Leta 1990 je tekstilna industrija predstavljala slabih 6 % BDP, industrija obutve pa približno 2,5 % BDP, skupaj torej 8,5 % BDP BiH (Tabela 1). Do današnjega dne so se ti deleži precej znižali, tako da obe industriji predstavljata skupaj okoli 1 % BDP (od leta 2000 naprej) (Northeast Regional Development Association, 2008, str. 38–46).

Po pisanju Združenja tekstila, obutve in usnjenih izdelkov v BiH je v teh sektorjih trenutno zaposlenih okoli 60.000 delavcev (približno 8 % vseh zaposlenih), večinoma žensk. V sektorju tekstila in oblačil deluje okoli 100 podjetij. Več kot 85 % podjetij se poleg lastne proizvodnje preživlja tudi z »lohn« posli (dodelavni posli) za stranke v tujini (Udruženje tekstila, obuče i kože u Bosni i Hercegovini, b.l.). BiH ima veliko prednost zaradi svoje pozicije (bližina vzhodnih in zahodnih evropskih trgov), ki jo lahko izkoristi za privabljanje tujih podjetij, ki želijo preseliti proizvodnjo bliže svojim glavnim trgov in s tem zagotoviti kratek rok za dobavo.

Industrija tekstila, usnja in obutve v BiH je bila vedno izvozno usmerjena in delovno intenzivna industrija, ki je zaposlovala predvsem žensko delovno silo. Poleg precejšnjega uničenja proizvodnje med vojno in pomanjkanja naložb v ta sektor v povojnem obdobju se je pojavila tudi konkurenca iz Kitajske in Turčije. Podjetja, v katerih je bila zaposlena predvsem ženska delovna sila, so začela kopičiti izgube in propadati. Soočala so se tudi z ogromnimi problemi pri procesu privatizacije. Po globalni gospodarski krizi se je začelo vlagati v posodabljanje proizvodnje in nove tehnologije, vendar se še vedno vse odvija zelo počasi (Foreign Investment Promotion Agency of BiH, 2011, str. 7–10).

1.2.4 Lesna industrija

Leta 1990 je lesna industrija predstavljala dobrih 5 % BDP BiH (Tabela 1). Poslovalo je več kot 220 različnih srednje velikih in velikih podjetij, večinoma organiziranih v okviru velikanov, kot sta Šipad Sarajevo in Krivaja Zavidovići. Lesna industrija je zaposlovala več kot 60.000 delavcev (približno 6,5 % zaposlenih v celotnem gospodarstvu) v obeh

podsektorjih primarne in končne obdelave (Iličić, 2011, str. 82). Od leta 1997 do današnjega dne se delež lesne industrije v skupnem BDP države giblje okoli 1,5–2 % (Agencija za statistiko BiH, 2004, 2012). BiH je bila v predvojnem obdobju eden izmed največjih izvoznikov pohištva (zmogljivosti so presegale potrebe države). Podjetja so takrat uporabljala najsodobnejše tehnologije, vendar je vojna na žalost pustila posledice tudi v tej industrijski veji. Kljub temu se je tradicionalni izvozni trend lesne industrije nadaljeval, predvsem na podlagi primerjalnih prednosti, kot so viri, dolgoletna tradicija v predelavi lesa, poceni delovna sila in raznolika paleta izdelkov.

Vsi upi za izboljšanje stanja v lesni industriji ležijo v razvoju novih podjetij in povečanju izvoza, vendar to ni dovolj. Nizka izkoriščenost zmogljivosti, pomanjkanje naložb in okoljsko nesprejemljive tehnologije tako v tem sektorju kot tudi v vseh drugih industrijskih sektorjih v BiH neposredno vplivajo na poslovne rezultate (Iličić, 2011, str. 86).

1.2.5 Gradbeništvo in industrija gradbenega materiala

Razpoložljivost prej omenjenih domačih surovin predstavlja potencial tudi za rast gradbeništva in proizvodnje gradbenega materiala. Ta veja industrije je bila vedno delovno intenzivna, zaposlovala je veliko število ljudi na področjih dizajna, arhitekture, svetovalnih storitev, gradnje objektov in proizvodnje gradbenih materialov. Gradbena podjetja iz BiH so tudi pred vojno opravljala dela v tujini, predvsem na trgih Bližnjega vzhoda, Afrike in Azije. Veliko poslov je bilo opravljenih v obdobju povojne obnove, predvsem pri izgradnji in obnovi uničenih objektov in infrastrukture (Foreign Investment Promotion Agency of BiH, 2002, str. 9, 13, 15). V prihodnosti se načrtujejo projekti za izgradnjo avtocest, železnic, mostov, viaduktov, predorov in drugih objektov, kar odpira nove priložnosti za rast in razvoj gradbene industrije v BiH.

Od leta 2000 do leta 2012 je delež gradbeništva v BDP padel iz slabih 6 % na 4 % (Tabela 1). Po podatkih Agencije za statistiko BiH (2014e) je bila v letu 2013 vrednost opravljenih del v tujini zmanjšana za slabih 18 % v primerjavi z letom 2012, kar je odraz politične krize na tujih trgih in tudi globalne ekonomske krize. Največ se je delalo v afriških državah (slabih 54 %, večinoma nizkogradnja), nato v evropskih državah (39 %, predvsem visokogradnja) in najmanj v azijskih državah (okoli 7 %). Povprečno število delavcev na gradbiščih je v letu 2012 doseglo številko 16.200, pred vojno pa je bilo v tej industriji število delavcev tudi do 100.000.

1.3 Promet in komunikacije

Dobra prometna in komunikacijska infrastruktura sta osnovi za povezovanje surovin in proizvodnje, kar vpliva tudi na ustvarjanje konkurenčnih produktov, večjo mobilnost delovne sile ter tudi na razvoj socialne in gospodarske strukture države. Medtem ko druge razvite države v Evropi in po svetu že uvajajo bolj »zelene« načine transporta, kot sta vodni in

železniški promet, BiH še vedno nima dovolj razvitega osnovnega prometnega omrežja v obliki avtocest ali hitrih cest in letalskega prometa, ki bi omogočil povezavo z večjimi evropskimi mesti in s tem tudi potencial za razvoj turizma. V povojnem obdobju se je povečalo tudi število invalidnih oseb, ki se vsakodnevno soočajo s problemi v prometu zaradi pomanjkanja ustreznih in njihovim potrebam prilagojenih cest in parkirišč.

Po vojni je prišlo do hitre obnove osnovnega prometnega omrežja in mostov (*Emergency Transport Reconstruction Program*), vendar samo s ciljem vzpostavitve osnovnih povezav med mesti. Do sredine leta 2000 je bilo zaključenih 81 od 104 načrtovanih projektov v vrednosti slabih 68 milijonov EUR, za katere je samo WB prispevala skoraj 50 %. Ostalo so financirali EBRD, Agencija Združenih držav za mednarodni razvoj (v nadaljevanju USAID), Evropska komisija in Japonska (JICA, Ministry of Civil Affairs and Communications BiH, Ministry of Transport and Communications FBiH and RS, 2001, str. 65). Od takrat se na področju modernizacije infrastrukture ni veliko spremenilo, čeprav ima BiH zelo dober položaj med srednjo in južno Evropo, ki ga lahko strateško izkoristi. Na državni ravni še vedno ni sektorske strategije za področje infrastrukture in ustreznih organov, ki bi jo implementirale in nadzorovale.

1.3.1 Cestni promet

Osnovo cestnega omrežja v BiH predstavljajo glavne in regionalne ceste v skupni dolžini okoli 8.500 km, od tega na glavne ceste odpade okoli 3.750 km, medtem ko je skupna dolžina regionalnih cest okoli 4.750 km (Ministarstvo komunikacija in transporta BiH, 2006, str. 1).

Poleg kreditnega zadolževanja, pridobivanja evropskih sredstev in prispevanja dela od prodaje goriva za gradnjo cest v BiH je stanje cestnega omrežja v državi nezadovoljivo. Gradnja panevropskega prometnega koridorja 5C, ki poteka od Budimpešte do Ploč in katerega 340-kilometrski odsek bo šel skozi BiH, je ustavljena tudi zaradi političnih nesoglasij. Po besedah direktorja javnega podjetja Autoceste Federacije BiH d.o.o. Ensada Karića (Radio Sarajevo, 2013) je do zdaj v koridor 5C investiranih več kot 650 milijonov EUR (že 15 let se gradi skromnih 37 km avtoceste), za dokončanje pa je potrebnih še dodatnih 4 milijarde EUR sredstev. Izgradnja koridorja bo prvi pomemben korak pri vključevanju BiH v evropska cestna omrežja.

Glede na dejstvo, da je prometna infrastruktura zelo pomemben del tudi v pogajanjih za vstop v EU, mora BiH vsekakor zagotoviti resnejši pristop k tej problematiki in pospešiti dinamiko dela. Podjetja, specializirana za vzdrževanje cest, so privatizirana do leta 2011, v obeh entitetah pa sta ustanovljeni direkciji za upravljanje, gradnjo, vzdrževanje in varstvo magistralnih in regionalnih cest. Zakone s tega področja je treba uskladiti z evropsko zakonodajo. Izdelati je treba tudi jasne programe in prioritete aktivnosti, da se sredstva največjih donatorjev s tega področja (WB, EBRD in Evropske investicijske banke) čim prej

uporabijo v namene izboljšanja cestnega omrežja, ki ima ključno vlogo pri gospodarstvu BiH.

1.3.2 Železniški promet

Železniško omrežje BiH je dolgo dobrih 1050 km, od tega je okoli 425 km v Republiki srbski, 620 km pa v Federaciji BiH. Okoli 780 km je elektrificiranih, 90 km pa je dvotirnih prog (Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, 2008, str. 209). Železnice v BiH so bile vedno bolj usmerjene na tovorni prevoz, predvsem zaradi že omenjenih mineralnih in drugih surovin ter njihove uporabe v industriji.

Iz Tabele 6 je razvidno, da je bilo leta 1990 v BiH opravljenih 1.382 milijonov potniških kilometrov in 4.009 milijonov tonskih kilometrov. Veliko infrastrukture, ki je bila zelo pomembna za prevoz potnikov in robe ter za druge dejavnosti, kot so posebni prevozi, špedicija, skladiščenje, pretovor itd., je bilo v obdobju 1992–1995 uničene, zanj pa ni podatkov oziroma so številke zanemarljivo majhne. Hitra obnova in vlaganja se kažejo tudi v številkah od leta 1996 naprej. V lanskem letu se je opravilo slabih 41 milijonov potniških kilometrov in 1.214 milijonov tonskih kilometrov. Trenutno je torej večji del ponovno v uporabi in izpolnjuje pogoje za varen promet, čeprav je nezadostno prenovljen. V Sloveniji je bilo na primer po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (2013) v letu 2012 opravljenih 741 milijonov potniških kilometrov in 3.469 milijonov tonskih kilometrov.

Tabela 6: Železniški transport v BiH (v 000)

Leto	1990	1991	1996	1997	2012	2013
Potniški kilometri	1.382.000	637.000	61.189	49.529	57.181	40.934
Tonski kilometri	4.009.000	2.424.000	24.827	49.871	1.150.325	1.214.966

Vir: Agencija za statistiku BiH, *Saobraćaj, 2014b*, str. 3; JICA et al., *Bosnia-Herzegovina Transport Master Plan 2001–2020 (03/2001)*, 2001, str. 229

Dejavnost železniškega prometa v BiH opravljajo javna podjetja na ravni entitet. Obe podjetji bi morali imeti skupen cilj: vzpostavitev varne in okolju prijazne ter moderne železniške strukture za učinkovitejši promet, povečanje vlaganj in izdelava realnih strateških načrtov za prihodnost. Večji poudarek je treba dati železniškemu prometu, saj bi s tem tudi podjetja s tega področja postala konkurenčnejša.

1.3.3 Letalski promet

Kakovosten in razvit letalski promet je zelo pomemben dejavnik za gospodarski razvoj – ne le zaradi razvoja turizma, temveč tudi zaradi pritoka tujih vlaganj. V BiH so štiri letališča, in sicer v Sarajevu, Banja Luki, Mostarju in Tuzli (vsa so registrirana za mednarodni promet). Letališče v Tuzli je začelo z delom po vojni, do takrat pa ga je uporabljala izključno vojska.

Zaradi dobrega geografskega položaja BiH je pomembno razviti letalski promet in infrastrukturo.

Tabela 7: Število potnikov in promet blaga po državah za leti 2012 in 2013

Leto	2013	2012
Potniki (v 000)		
BiH	804,98	668,88
Slovenija*	1.265,80	1.167,90
Hrvaška	6.304,00	5.960,00
Blago (v tonah)		
Slovenija*	9.310,00	8.787,00
BiH	1.609,00	1.624,00
Hrvaška	7.569,00	7.852,00

*Letališče Jožeta Pučnika Ljubljana

Vir: Agencija za statistiko BiH, Zračni transport, 2014, str. 1; Statistični urad RS, Zračni transport, Slovenija, 2013 – končni podatki, 2014, Državni zavod za statistiko, Promet u zračnim lukama u prosincu 2013, 2014a

Po podatkih Agencije za statistiko BiH je v letu 2013 doseženih dobrih 14.700 letalskih operacij, kar je skoraj 5,5-odstotno povečanje v primerjavi z letom prej (Agencija za statistiko BiH, 2014d, str. 1). Iz Tabele 7 je razvidno, da se je število potnikov v letu 2013 povečalo za dobrih 20 % v primerjavi z letom 2012. Največ potnikov, dobrih 665.600, je potovalo prek sarajevskega letališča. V letu 2005 je prek bosanskih letališč potovalo slabih 470.000 potnikov. Za primerjavo naj omenim, da je prek treh slovenskih mednarodnih letališč v letu 2013 potovalo 1,27 milijona potnikov, prek hrvaških letališč pa kar 6,3 milijona potnikov. Promet blaga je največji na slovenskih letališčih, ki se je v letu 2013 (9.310 ton) nekoliko zvišal glede na leto 2012 (8.787 ton). Na bosanskih letališčih je promet z blagom v letu 2013 znašal 1.609 ton. V zadnjih letih je vse več letalskih družb, ki se zanimajo za poslovanje in odpiranje podružnic v BiH.

1.3.4 Pomorski in rečni promet

Vodni promet v BiH ni razvit, čeprav je BiH država, ki je bogata z rekami ter naravnimi in akumulacijskimi jezeri. Izkoriščenost rek, posebej Save in Neretve, je zelo nizka. Država ima tudi izhod na morje, čeprav nima dostopa do odprtega morja. Kar se tiče pomorskega prevoza potnikov in robe, je najbolj povezana z jadranskim pristaniščem Ploče na Hrvaškem. Prav zaradi tega bi bil najboljši scenarij usklajevanje strategije razvoja pomorskega prometa BiH s strategijo pristanišča Ploče. Da bi se to doseglo, bi bilo seveda treba prilagoditi tudi cestni in železniški promet v BiH do luke.

Primarna težava pomorskega prometa BiH je gradnja luke v Neumu, ki ima dovolj naravnih pogojev. Vendar pa je zaradi dejstva, da je Neum turistično mesto, z velikim številom turističnih objektov in s slabo povezavo z drugimi deli države, izgradnja luke nesmiselna.

Tudi slabi morski tokovi bi lahko povzročili ekološke katastrofe (Vidan, Kasum, Jeličić, 2010, str. 2). Rečni promet poteka predvsem po reki Savi (v mestih Brčko, Orašje, Bosanski Šamac, Bosanski Brod in Bosanska Gradiška). Uporabniki rečnega prometa so predvsem podjetja iz sektorjev rudarstva, energije in kemične industrije (Privredna komora, 2000, str. 212).

1.3.5 Poštni promet in komunikacije

Poštni promet je bil v predvojnem obdobju dinamična dejavnost. Po vojni je bil zelo hitro obnovljen in moderniziran, da bi zagotovil zadovoljiv razpon in obseg storitev, ter razdeljen na dve javni podjetji: BH Telekom in BH Pošta. Poštne storitve v BiH izvajajo trije javni poštni operaterji: BH Pošta Sarajevo, Podjetje za poštne storitve Republike srbske AD Banja Luka in Hrvaška Pošta d.o.o. Na državni ravni obstajajo tudi trije glavni nacionalni telekomunikacijski operaterji: BH Telekom, Mtel a.d. Banja Luka in HT Mostar. Telekomunikacijski operater v Republiki srbski je že privatiziran, načrt privatizacije za druga dva v Federaciji BiH pa je bil predstavljen že leta 2008, vendar se do zdaj še ni izvedel.

Internet se je zaradi posledic vojne v BiH začel vzpostavljati relativno pozno. V letu 2006 je v BiH uporabljalo internet približno 18 % prebivalstva, kar je malenkost več, kot je povprečje uporabnikov interneta po vsem svetu. Na ravni EU je v istem obdobju internet uporabljalo več kot 51 % prebivalstva (Vijeće Ministara BiH, 2009, str. 28). Čeprav je po svetovnem indeksu razvoja na področju informacijske in komunikacijske tehnologije daleč za večino evropskih držav (glej Prilogo 2), je danes v BiH več kot polovica prebivalstva uporabnikov interneta, kar je znaten premik v primerjavi z letom 2000, ko je internet uporabljal približno 1 % celotnega prebivalstva. To seveda ne pomeni, da je prebivalstvo v BiH precej računalniško pismeno. Prav nasprotno, kot je že bilo omenjeno, se ocenjuje, da je več kot polovica prebivalstva računalniško nepismena. Dostop do interneta je še vedno otežen v periferijah oziroma izven večjih mest v BiH (UNDP, 2013, str. 50).

1.4 Turizem

BiH je turistično privlačna država tako zaradi svojih naravnih lepot in geografskega položaja kot tudi zaradi prepletanja različnih kultur in ver ter zelo prijetnih in gostoljubnih prebivalcev. Od vseh znamenitosti je vredno izpostaviti tiste najbolj znane, kot so Sarajevska Baščaršija, Ilidža – izvir reke Bosne, stari most v Mostarju, islamska verska zgradba Tekija v Blagaju, nacionalni park Sutjeska, katoliški center v Medjugorju, primorsko mesto Neum, zimska olimpijska centra Jahorina in Bjelašnica, slapova Jajce in Kravice, raftingi in regate na rekah, termalni vrelci itd. V BiH se počasi vse bolj zavedajo pomembnosti turizma za razvoj gospodarstva, vendar se še vedno premalo vlaga v povečanje kapacitet, promocijo in krepitev konkurenčnosti tega sektorja.

Po poročilih Svetovnega potovalnega in turističnega sveta (WTTC) je BiH na 111. mestu od skupaj 181 držav po deležu turizma v BDP. V letu 2011 je ta delež predstavljal 7,5 % BDP (skupen delež turizma in potovanj v BDP), zaposlenih v njem pa je bilo slabih 7 % vseh zaposlenih (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 2012, str. 1).

Kljub omejitvam, kot so slaba prometna infrastruktura, drag letalski promet, nezadostne namestitvene kapacitete višje kategorije, pomanjkanje izobrazbe in sodobne tehnologije, pomanjkanje predstavništva v tujini, omejeni viri financiranja in še mnogi drugi, se v BiH povečuje število turistov in posledično se na tem področju ustvarjajo dobri rezultati. V letu 2011 je sektor potovanj in turizma predstavljal 2,1 % BDP (skoraj enak delež kot v letu 1990, ko je znašal 2,5 % BDP). Po ocenah naj bi se v prihodnjih osmih letih ta številka zvišala na 6 %. Dodana vrednost na prebivalca v BiH znaša 71 EUR, medtem ko na Hrvaškem in v Sloveniji ta številka presega 2.200 EUR (USAID & SIDA, 2013, str. 3, 7).

Tabela 8: Prihodi in nočitve turistov v BiH v obdobju 2000–2013

Leto	Prihodi turistov	Sprememba glede na preteklo obdobje (v %)	Prenočitve turistov	Sprememba glede na preteklo obdobje (v %)
1990	1.478.355	–	3.793.703	–
2000	391.138	–74*	951.808	–75**
2001	331.674	–15	797.437	–16
2002	375.050	13	902.307	13
2003	387.675	3	913.750	1
2004	417.694	8	999.158	9
2005	434.216	4	1.017.383	2
2006	499.244	15	1.177.452	16
2007	583.742	17	1.336.159	13
2008	610.817	5	1.396.485	5
2009	572.634	–6	1.268.173	–9
2010	656.333	15	1.416.691	12
2011	686.148	5	1.504.205	6
2012	747.827	9	1.645.521	9
2013	844.189	13	1.822.927	11

* Prihodi turistov v letu 2000 so se zmanjšali za 74 % glede na leto 1990.

** Prenočitve turistov v letu 2000 so se zmanjšale za 75 % glede na leto 1990.

Vir: Agencija za statistiku BiH, Saopštenja, Turizam, letno; USAID & SIDA, Izgledi Bh. industrije u 2013 godini: Sektor turizma, 2013, str. 3

Kot je razvidno iz Tabele 5, se število prihodov in nočitev turistov zvišuje že od leta 2000, vendar še vedno ne dosega številke iz predvojnega obdobja. V letu 2013 je število prihodov predstavljal 57 %, število nočitev pa le dobrih 48 % številke iz leta 1990. Razpoložljivi podatki predstavljajo samo del dejanske slike stanja v turizmu BiH, predvsem zaradi

pomanjkanja rednega statističnega spremljanja in velikega števila neregistriranih gostov, ki predstavljajo sivo področje.

1.5 Trgovina in obrtne dejavnosti

Razvoj industrije in modernizacija sta pripeljala do postopnega izginotja večjega števila obrtnih dejavnosti, po katerih je BiH bila prepoznavna. Tisti, ki so ostali, predvsem zlatarji, izdelovalci copat, urarji, kovači in šivilje, so se prilagodili zahtevam trga in še danes privlačijo turiste s celega sveta ter predstavljajo pomembno karakteristiko zgodovine BiH. Po vojni so predstavljali najuspešnejšo vejo gospodarstva BiH. Trgovina je v BiH vedno imela pomembno vlogo v strukturi gospodarstva in je eden izmed najstarejših sektorjev države. Leta 2000 je trgovina predstavljala dobrih 7 % BDP BiH, do leta 2012 pa se je ta odstotek povečal na dobrih 13 % BDP (Agencija za statistiku BiH, 2004, str. 26; 2014a, str. 37).

Liberalizacija zunanjetrgovinskega režima je bistvenega pomena za večjo konkurenčnost in izboljšanje kakovosti domačih izdelkov ter je tudi eden izmed pogojev za članstvo v Svetovni trgovinski organizaciji (v nadaljevanju WTO), s katero pogajanja za članstvo BiH trajajo že štirinajst let. BiH bi s tem uživala koristi drugih držav (velik delež svetovne trgovine), delovala v urejenem mednarodnem poslovnem okolju in pridobila varnost s trgovinskimi pravili WTO. Članstvo je bilo napovedano že do konca leta 2013, vendar se to do danes še ni zgodilo.

2 PROBLEMATIKA GOSPODARSKEGA RAZVOJA

Gospodarska rast oziroma rast BDP države v določenem obdobju ima velik pomen za gospodarski razvoj, vendar ne pove veliko o kakovosti življenja prebivalcev. Pre pogosto se pozabi na glavni cilj gospodarskega razvoja – pomagati in omogočati ljudem kakovostnejše življenje. Indeks človekovega razvoja *Human Development Index* – HDI je kazalnik, ki vključuje področja človekovega razvoja, kot so zdravje, izobrazba in dohodek (UNDP, 1990, str. 1). Kaže tudi na pomembnost povezanosti in usklajenosti med gospodarsko in socialno politiko. Višji indeks človekovega razvoja pomeni, da je več sredstev usmerjenih v izboljšanje človeškega blagostanja.

Po Poročilu Združenih narodov o človekovem razvoju (UNDP, 1990, str. 111) je bila nekdanja Jugoslavija med državami z visoko stopnjo človekovega razvoja s HDI 0,913 v letu 1990. BiH kot samostojna država je bila v raziskavo uvrščena šele leta 2005, ko je bil izračunan HDI za leto 2003. Uvrstitve in višine HDI za BiH in druge države nekdanje Jugoslavije so predstavljene v Tabeli 9.

Tabela 9: Indeks človekovega razvoja in uvrstitev izbranih držav

	2003		2005		2010		2011		2012	
	HDI	Uvrstitev	HDI	Uvrstitev	HDI	Uvrstitev	HDI	Uvrstitev	HDI	Uvrstitev
BiH	0,786	68	0,803	66	0,710	68	0,733	74	0,735	81
Hrvaška	0,841	45	0,850	47	0,767	51	0,796	46	0,805	47
Slovenija	0,904	26	0,917	27	0,828	29	0,884	21	0,892	21
Srbija			-	-	0,735	60	0,769	59	0,769	64
Črna gora			-	-	0,769	49	0,771	54	0,791	52
Makedonija	0,797	59	0,801	69	0,701	71	0,738	78	0,740	78

Vir: UNDP, Human development report, 2005,2008,2010,2011,2013

Med obravnavami državami najvišjo vrednost HDI v opazovanih letih dosega Slovenija. V letih 2011 in 2012 je zasedla 21. mesto med 187 analiziranimi državami. Skupaj s Hrvaško, ki je na 47. mestu, sta uvrščeni v skupino držav z zelo visoko stopnjo človekovega razvoja. Sledita Srbija in Črna gora, ki sta obravnavani od leta 2006, ko sta razglasili neodvisnost in samostojnost. BiH je v letu 2012 na zadnjem mestu, za Makedonijo. Opazimo lahko, da je HDI za BiH v zadnjih letih padel, če primerjamo z letoma 2003 in 2005. Leta 2012 se je BiH uvrstila na 81. mesto med 187 državami. Najvišjo uvrstitev je imela v letu 2005, in sicer 68. mesto (HDI 0,850). Delež javne porabe, usmerjen v izboljšanje zdravstvenega varstva, se je v zadnjih letih nekoliko povečal, in sicer iz 3,5 % BDP v letu 1995 na dobrih 7 % BDP v letu 2012. Po podatkih WB je BiH država z najvišjim deležem javne porabe na področju zdravstvenega varstva, izračunanega kot odstotek BDP, izmed vseh držav v regiji (v ostalih državah se številka giblje od 4,5 % do 6,5 % BDP). Podatki iz leta 2009 kažejo, da se je v znanost investiralo samo okoli 0,05 % BDP, medtem ko je v EU ta delež dosegal ali celo presegal 2 %, podobno kot v BiH v času pred vojno (Vijeće ministara BiH, 2009, str. 27).

Gospodarska rast BiH, ki je prav tako pomemben dejavnik gospodarskega razvoja, bo predstavljena v nadaljevanju v posebnem podglavju.

2.1 Gospodarski razvoj BiH skozi tranzicijo (od leta 1990 dalje) do danes

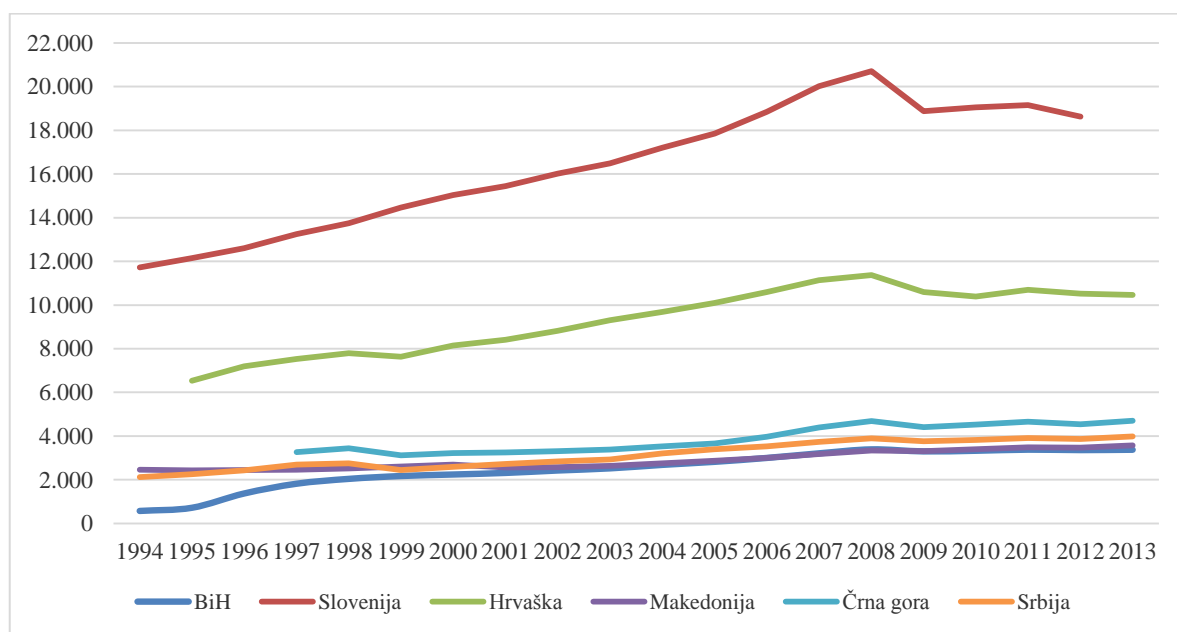
Proces tranzicije lahko spodbuja gospodarski razvoj, saj je odprto tržno gospodarstvo učinkovitejše ter omogoča več pravic in svobode izbire. Za prehod iz socialističnega oziroma centralno-planskega sistema v kapitalistično oziroma tržno gospodarstvo so srednjeevropske države v povprečju potrebovale dve leti, jugovzhodne evropske države štiri leta, baltske države šest let in države bivše Sovjetske zveze sedem let (merjeno z rastjo realnega BPD v primerjavi z baznim letom 1989). Lahko trdimo, da je od posameznih držav najhitrejši prehod izvedla Poljska, ki je že v letu 1992 dosegla pozitivno rast (slabe 3 %) v primerjavi z baznim letom. Od leta 1993 do začetka globalne gospodarske krize je pozitivno rast kazala

tudi Slovenija (EBRD, 1999, str. 73). EBRD je v svojih poročilih o tranziciji začela z računanjem tranzicijskih indikatorjev BiH šele leta 1998.

Eden izmed kazalcev za merjenje ravni gospodarske razvitosti je višina BDP na prebivalca, ki je primerljiva med državami. V nekdanji Jugoslaviji je bila BiH ena izmed treh najmanj razvitih držav (ostali dve sta Makedonija in Črna gora) s slabimi 2.450 USD vrednosti BDP na prebivalca v letu 1991, kar je predstavljalo manj kot 30 % BDP na prebivalca Slovenije, ki je bila najbolj razvita (WB, 1997, str. 5). V poročilih WB so podatki o BDP na prebivalca za BiH dostopni od leta 1994 naprej in so skupaj s podatki za druge države v regiji grafično predstavljeni na Sliki 2.

Znatno povečanje BDP na prebivalca za BiH se je zgodilo leta 1997, ko je ta znašal 1.373 USD. Leta 2011 je dosegel maksimum z vrednostjo 3.378 USD. Če pogledamo primerjavo z drugimi državami regije v opazovanem obdobju (Slika 2) vidimo, da ima BiH najmanjši BDP na prebivalca oziroma da BDP na prebivalca BiH skoraj konstantno sovпада z BDP na prebivalca Makedonije. Med opazovanimi državami ima najvišji BDP na prebivalca Slovenija, sledi ji Hrvaška. Od manj razvitih držav nekdanje Jugoslavije je BDP na prebivalca v obdobju 1997–2013 najvišji v Črni gori.

Slika 2: Gibanje BDP na prebivalca za izbrane države regije v obdobju 1994–2013 (v USD)

Vir: GDP per capita (constant 2005 US\$), b.l.

Proces tranzicije v BiH dodatno otežujejo kompleksnejše težave, kot je ustavna ureditev države. BiH je po Daytonskem sporazumu organizirana kot celota dveh entitet in okrožja Brčko z različnimi sistemi vodstva ter nejasno opredeljeno politično oblastjo, neuskkljenostjo in neenotnostjo gospodarskega prostora.

2.1.1 Povojna obnova

Obnova države po večletni vojni je velik izziv, posebej v primeru, ko je treba na novo vzpostaviti specifično državno strukturo, kot je v BiH, in delovanje institucij. Študija WB (1997 str. 99) navaja naslednje pogoje za hitro gospodarsko obnovo:

- stabilno makroekonomsko okolje, ki spodbuja rast in zaposlovanje;
- transparenten pravni in regulativni okvir;
- zadostna in dobro organizirana mednarodna pomoč.

V isti študiji je ocenjeno, da so finančne potrebe za obnovo države v prvih nekaj letih 5,1 milijarde USD. Posledice vojnega uničenja v BiH so ocenjene na desetkrat večji znesek, vendar niso nepopravljive. Nemčija in Južna Koreja sta primera držav, ki sta po drugi svetovni vojni in politični razdeljenosti prišli do enega izmed svetovnih gospodarskih voditeljev. Izgubljen je bil velik del gonilne delovne sile, ozemlja in s tem tudi bogastev. Stroški energentov so se povečali, plače pa so bile izjemno nizke. Ostali so tisti, ki so bili pripravljeni prispevati k izboljšanju splošnega stanja ter sprejemati ustrezne ukrepe za napredek in razvoj (WB, 1997 str. 99).

Do konca leta 1998 je bilo proti BiH usmerjenih 4,2 milijarde USD donatorskih sredstev. Za Program prioritete obnove *Priority Reconstruction Programme* je bilo porabljenih 2,8 milijarde USD (WB, 1999, str. 22). Sredstva so bila usmerjena v obnovo infrastrukture, cestnih povezav, oživljanje gospodarstva, vzpostavljanje institucij in drugih segmentov, ki so ključni za normalno funkcioniranje države in državljanov. Čeprav so bila v omenjenem programu sredstva usmerjena tudi v oživljanje gospodarske aktivnosti v državi, se je premalo naredilo na področju usposabljanja proizvodnih kapacitet in povečanja zaposlenosti, predvsem beguncev, ki so se vrnil, invalidov in vojakov, kar posledično vpliva na zmanjšano povpraševanje in s tem zavira gospodarstvo. Gospodarska rast je bila le navidezna (BPD je v treh letih po vojni rasel s povprečno stopnjo 39 %), saj je bila povezana predvsem z obnovo. Mednarodna krizna skupina (International Crisis Group, 1999, str. 6) je izračunala, da bi BiH brez mednarodne donatorske pomoči v povojnem obdobju verjetno imela padec gospodarske rasti, in sicer okoli 1 % letno. Prilivi mednarodne pomoči niso prispevali k izboljšanju življenjskega standarda in kakovosti življenja prebivalstva. Potrošnja, ki je sicer bila prenizka, je bila financirana predvsem s sredstvi donatorske pomoči ali z nakazili beguncev iz tujine. Projekte obnove je večinoma opravljala tuja delovna sila s tujimi proizvodnimi dejavniki, domačini pa so bili zaposleni na logističnih delovnih mestih s precej nizkimi prihodki.

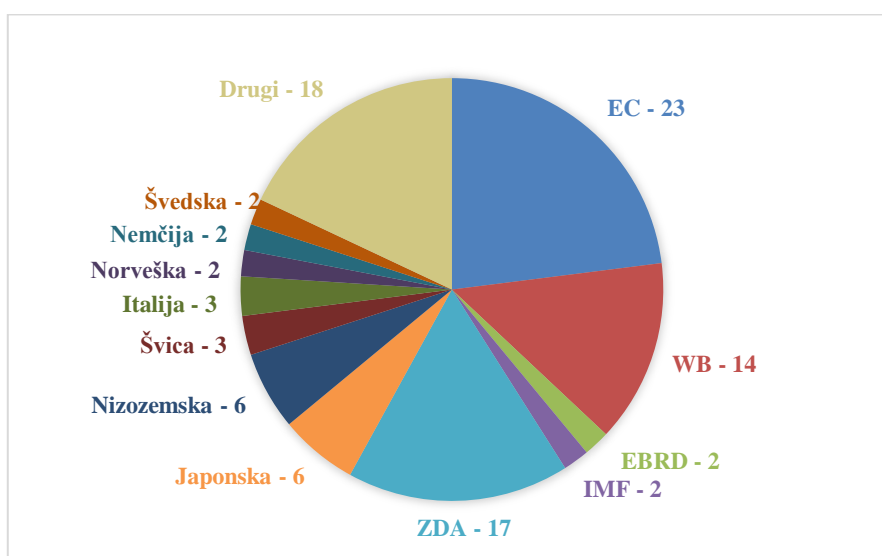
Izziv za BiH je vsekakor tudi prehod iz države, ki je odvisna od mednarodne pomoči, v državo, ki sama lahko ustvarja in vzdržuje gospodarsko rast in razvoj. Donacije in nepovratna sredstva so postali posojila z obrestmi in donacije za točno določene projekte. Zaradi tega se je bilo pomembno pravočasno začeti zanašati na lastne potencialne in ustvarjati boljše pogoje

v zasebnem sektorju, spodbuditi zaposlovanje ter s tem posledično tudi potrošnjo in zasebne investicije. Ključen dejavnik predstavljajo tudi ljudje, volja in trdno delo. Že v poročilu Krizne skupine iz leta 1999 o ovirah za vlaganje in samozadostno gospodarsko rast po Daytonskem sporazumu v BiH (International Crisis Group, 1999, str. 3) so prebivalci BiH predstavljeni kot eden izmed njenih gospodarskih potencialov, vendar jih država kot taka omejuje pri doseganju svojih ciljev in ambicij. Izseljenci so se zelo hitro prilagodili razmeram v tujini ter s trdnim delom in doslednostjo veliko dosegli. Slabi zakoni, neugodno poslovno okolje, pomanjkanje spodbujevalne gospodarske politike, administracija in drugi omejevalni predpisi so samo nekateri izmed razlogov, ki preprečujejo izkoriščanje človeškega potenciala v BiH.

2.1.1.1 Vloga mednarodnih organizacij

Takoj po končani vojni je mednarodna skupnost podprla Nujni program okrevanja in obnove *Priority Reconstruction and Recovery Program* (v nadaljevanju PRRP) za BiH, pripravljen s strani WB, Mednarodnega denarnega sklada, EBRD in drugih v sodelovanju z bosanskimi državnimi organi. Prva mednarodna donatorska konferenca za obnovo in razvoj z vojno uničene BiH je potekala takoj po podpisu Daytonskega sporazuma, do česar je prišlo na začetku leta 1996 v Bruslju. V naslednjih štirih letih so sledile še štiri konference, vse z enim ciljem: zbiranje pomoči za BiH. Na vseh donatorskih konferencah je bilo zbrano več kot 5,1 milijarde USD (donatorske zaveze so predstavljene na Sliki 3), od tega je bilo okoli 70 % sredstev namenjenih Federaciji BiH in okoli 30 % sredstev Republiki srbski. Čeprav je bilo več kot 70 % vseh sredstev v obliki donacij (ostalo so bila posojila pod ugodnimi pogoji), je bilo od vseh založenih sredstev uporabljeno 3,5 milijarde USD v štirih letih PRRP (WB, 2000, Aneks 1).

Slika 3: Grafični prikaz donatorskih zavez v PRRP v %

Vir: WB, *Bosnia and Herzegovina Country assistance strategy, 2000a, Aneks 3*

V štirih letih je s pomočjo PRRP v BiH priteklo 3,5 milijarde USD. Doseženo je bilo naslednje (WB, 2000a, Aneks 1):

- obnova več kot 90 % glavnih cestnih povezav, proizvodnja električne energije na okoli 80 % predvojne proizvodnje, oskrba z vodo na 90 % predvojne oskrbe, večji razvoj telekomunikacijskega omrežja kot v sosednjih državah, obnova izobraževalnih in zdravstvenih ustanov, zagotovitev osnovnih sredstev in tudi opreme za njihovo delovanje (58 % sredstev);
- krediti za mala in srednja podjetja, oživljanje in razvoj sektorja storitev, lahke industrije in kmetijske proizvodnje (18 % sredstev);
- krepitev državnih institucij in institucij v entitetah, ustvarjanje okvirjev za reforme, obnova vladnih stavb, podpora za izvajanje socialnih programov (16 % sredstev);
- izgradnja miru, podpora neodvisnim medijem, transparentnost volitev, zaščita človekovih pravic in lokalna zaščita (8 % sredstev).

Splošna ocena je zadovoljiva. Več pozornosti bi bilo treba usmeriti v izboljšanje podjetniškega okolja, izvajanje reform in zmanjšanje korupcije. Neuspeh pri izvajanju reform in slabi gospodarski rezultati po izteku PRRP se pripisujejo nesposobnosti vodilne politične elite v državi.

Tabela 10: Ekonomski kazalniki za BiH v obdobju PRRP

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Rast BDP (letno v %)	–	20,08	85,90	36,60	15,60	9,60	5,60	4,50
Kmetijstvo (v % BDP)	35,85	24,64	20,51	16,90	14,85	13,32	11,71	14,29
Industrija (v % BDP)	25,86	26,96	25,72	25,30	25,96	24,40	24,87	29,65
Storitve (v % BDP)	38,29	48,41	53,77	57,80	59,20	62,27	63,42	56,07
Izvoz blaga in storitev (v % BDP)	15,45	20,41	24,01	28,41	29,33	25,59	25,96	
Uvoz blaga in storitev (v % BDP)	86,40	71,47	83,11	73,89	66,11	58,14	55,39	52,12
Saldo tekočega računa (v % BDP)	–14,10	–10,34	–27,29	–30,06	–18,37	–20,69	–19,95	–19,83
Bruto domači prihranki (v % BDP)	–	–31,07	–17,21	–4,19	–0,92	–12,58	–	–
Inflacija CPI (letno v %)	–	–	–	–	–0,30	3,40	5,10	3,10
Javnofinančni prihodki, brez donacij (v % BDP)	–	–	51,90	39,90	46,30	47,70	46,80	44,40
Javni izdatki (v % BDP)	–	–	56,50	62,40	54,90	59,80	57,30	–

Vir: WB, Bosnia and Herzegovina Post-Conflict Reconstruction and the Transition to a Market Economy, 2004, str. 42

BiH je bila po končanju vojne hitro rastoče gospodarstvo, kar je posledica mednarodne pomoči in prilivov zaradi obnove. Iz Tabele 10 je razvidno, da se je po visoki rasti BDP v letu 1996 (86 %) rast začela opazno zniževati in je do konca PRRP znašala že manj kot 5 % letno. Rast in okrevanje v povojnem obdobju sta ustvarjena predvsem prek malih in srednjih podjetij v sektorju storitev in lahke industrije ter z ustvarjanjem delovnih mest, povečanjem konkurenčnosti pri proizvodnji hrane in s tem zmanjšanju odvisnosti od uvožene hrane v sektorju kmetijstva. Delež storitev v BDP se je skozi leta povečeval in je do konca PRRP znašal dobrih 63 % BDP. Delež industrije je bil v celotnem obdobju PRRP na okoli 25 % BDP, medtem ko se je delež kmetijstva v BDP do konca programa zmanjšal za več kot polovico in je znašal slabih 12 % BDP. Visok uvoz v prvih letih po vojni je bil neposredno povezan z obnovo, v letu 1998 pa se je že začel postopoma zniževati. V istem obdobju je prišlo tudi do postopnega okrevanja izvoza. Bruto domači prihranki, merjeni kot BDP, zmanjšani za skupno potrošnjo, predstavljajo negativen odstotek BDP v celotnem opazovanem obdobju. Inflacija, merjena z indeksom cen potrošnih dobrin, je pred koncem PRRP znašala dobrih 5 %. Primanjkljaj tekočega računa v BDP je v letu 1997 dosegel vrhunec in je znašal dobrih 30 % BDP (povprečen primanjkljaj držav Jugovzhodne Evrope v istem letu je bil manj kot 10 % BDP). Negativen vpliv na saldo tekočega računa se lahko pripiše povečanju gospodarske rasti. Do konca PRRP se je primanjkljaj tako zmanjšal na slabih 20 % BDP. Javnofinančni prihodki so se v obdobju trajanja programa obnove zmanjšali, javni izdatki nekoliko povečali, v povprečju pa so znašali 58 % BDP.

Čeprav nobena institucija v BiH ne more z gotovostjo potrditi, za katere namene in koliko je v povojnem obdobju (pa tudi v obdobju med vojno) priteklo denarja v državo, obstajajo poročila s približnimi ocenami. Papić, Ninković in Čar (2007, str. 30) navajajo, da je skupna vrednost donacij v BiH v obdobju 1996–2005 po poročilih Ministrstva za zunanje zadeve BiH znašala 4,4 milijarde USD, parlamentarna komisija BiH pa je to vrednost ocenila na 17 milijard USD. Če se upošteva humanitarna pomoč med vojno, neposredna mednarodna pomoč zagotovo presega 50 milijard USD, in sicer:

- 7–8 milijard USD za humanitarno pomoč za begunce;
- 7–8 milijard USD za humanitarno pomoč v BiH;
- 14–15 milijard USD za vojaške mirovne sile;
- 3–4 milijarde USD za izvajanje splošnega okvirnega Sporazuma za mir;
- 10–12 milijard USD za gospodarsko okrevanje;
- 5–6 milijard USD za druge oblike pomoči (razvoj lokalnih skupnosti, medijev, demokracije itn.).

Štirje največji akterji oziroma donatorji (med številnimi drugimi bilateralnimi donatorji) v BiH so na splošno (tudi izven PRRP) bili EU, EBRD, WB, USAID in Vladna agencija v okviru Ministrstva za zunanje zadeve Švedske (v nadaljevanju SIDA) (Papić et al., 2007, str. 33). Jakšić in Bomeštar (2011, str. 2) ocenjujeta, da so k izvedenim donacijam največ prispevale EU in njene članice (slabih 42 %), ZDA (slabih 28 %) in Japonska (slabih 11 %).

WB je v primerjavi z drugimi finančnimi institucijami omogočala največ zelo ugodnih dolgoročnih posojil (dobrih 54 %), sledita EBRD (slabih 13 %) in Mednarodni denarni sklad (dobrih 12%).

Delegacija Evropske komisije je bila vzpostavljena takoj po podpisu Daytonskega sporazuma v letu 1996 in je takoj prevzela vlogo koordinatorja za izvajanje vseh oblik pomoči s strani EU in njenih članic. Od začetka vojne do leta 2005 je bilo prek EU zagotovljeno več kot 2,6 milijarde EUR pomoči BiH, skozi humanitarno pomoč in razne programe, kot so PHARE *Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*, ki je bil prvotno ustvarjen za Poljsko in Madžarsko, kasneje pa je razširjen tudi na druge države, za pomoč pri ekonomskem prestrukturiranju držav in pripravi na članstvo v EU, OBNOVA *Reconstruction* za pomoč pri obnovi infrastrukture in vračanju beguncev in ECHO *European Commission's Humanitarian Aid Office*. Programa PHARE in OBNOVA sta bila v letu 2000 zamenjana s programom za obnovo, razvoj in stabilizacijo CARDS *Community Assistance For Reconstruction, Development and Stabilisation*. Programi so bili leta 2007 preoblikovani v IPA *Instrument for Pre-Accession Assistance*, instrument za predpristopno pomoč državam v procesu stabilizacije in pridruževanja pri izgradnji institucij, procesu tranzicije ter usklajevanju z *acquis communautaire*. Zadnji razpoložljivi podatki o stopnji izkoriščenosti sredstev v okviru instrumentov IPA za BiH so iz leta 2012. Po teh podatkih (Direkcija za evropske integracije, 2012a, str. 5) je skupna stopnja pogodbeno zagotovljenih sredstev dosegla 73 % oziroma 214,88 milijona EUR, izplačano pa je bilo 43 % oziroma 126,77 milijona EUR. V začetnih projektih je bilo obnovljenih več kot 40.000 stanovanjskih objektov in javnih ustanov. Izboljšanje učinkovitosti delovanja institucij in pravne države ter približevanje evropskim standardom, ki se je financiralo iz kasnejših projektov, je bilo precej omejeno.

EBRD je v 20 letih investirala 1,7 milijarde EUR v 116 projektov, izplačanih je bilo okoli 70 % namenjenih sredstev. Projekti so se večinoma nanašali na obnovo infrastrukture po končani vojni, kasneje na podporo finančnemu sektorju BiH skozi razvoj lokalnih bank, spodbujanje tujih vlaganj in svetovalne usluge (EBRD, 2014, str. 1).

WB (2000b, str. 35) je od leta 1996, torej po podpisu Daytonskega sporazuma, sprožila šestnajst projektov nujne obnove *Emergency Projects* v BiH, predvsem za obnovo uničene infrastrukture ter oživljanje institucij in socialnega sektorja, financiranih s strani Mednarodnega razvojnega združenja *International Development Association* – IDA ali Skrbniškega sklada za BiH *Trust fund for BiH* – TFBiH. Projekti so predstavljeni v Tabeli 11.

Vrednost vseh začetnih projektov obnove v BiH je s strani WB znašala 357,5 milijona USD. Največ sredstev se je namenilo razvoju institucij, obnovi prometne infrastrukture in omrežja električne energije. Do leta 2000 je bil uspešno končan prvi projekt, in sicer projekt obnove in razvoja institucij, za katerega je bilo namenjenih največ sredstev (90 milijonov USD).

Izvedene so bile osnovne institucionalne reforme in ustanovljeni so bili številni federalni organi, kot sta carinska in davčna uprava. Tudi izvedbe drugih projektov so ocenjene kot precej uspešne (WB, 2000b, str. 35). Skupno je WB izvedla več kot 53 projektov v BiH od konca vojne, za katere je odobrila več kot 1 milijardo USD. Iz vseh skladov, v katere so prispevali različni donatorji, je do leta 2000 zagotovila več kot 5,1 milijarde USD za pomoč BiH (Papić et al., 2007, str. 38). Po poročilih WB (2000a, str. 14–17) je bil do leta 2000 cilj obnove skoraj v celoti izpolnjen. Ocenili so tudi, da so bili cestna in električna omrežja ter vodovod in telekomunikacije skoraj na predvojni ravni.

Tabela 11: Projekti WB za nujno obnovo BiH (Emergency Projects)

Naziv projekta	Vir financiranja	Datum odobritve	Vrednost (v mio USD)
Projekt obnove	TFBiH	Februar 1996	45,0
Obnova prometne infrastrukture	TFBiH	Marec 1996	35,0
Obnova kmetij	TFBiH	Marec 1996	20,0
Voda, sanitarije in ravnanje z odpadki	TFBiH	Marec 1996	20,0
Delna rehabilitacija sistema ogrevanja	TFBiH	Maj 1996	20,0
Obnova izobraževanja	TFBiH in IDA	Maj 1996	10,0
Rehabilitacija vojnih žrtev	TFBiH in IDA	Maj–junij 1996	10,0
Demobilizacija in reintegracija vojakov	IDA	Julij 1996	7,5
Obnova omrežja električne energije	IDA	Julij 1996	35,6
Obnova stanovanjskih enot	IDA	Julij 1996	15,0
Odstranjevanje min	IDA	Julij 1996	7,5
Javna služba in zaposlovanje	IDA	Julij 1996	10,0
Razvoj institucij	IDA	September 1996	90,0
Osnovna bolniška oskrba	IDA	December 1996	15,0
Oživljanje industrije	IDA	December 1996	10,0
Kreditni za mala in srednja podjetja	IDA	December 1996	7,0

Vir: WB, Bosnia and Herzegovina Post-Conflict Reconstruction, 2000b, str. 35

ZDA so bile največji bilateralni donator v povojni obnovi, skupaj z USAID, ki sodeluje pri 60 % celotne pomoči pri izvajanju programov za razvoj podjetij Jugovzhodne Evrope. Podpora BiH v višini več kot 860 milijonov USD v obdobju od končanja vojne do leta 2000 je bila namenjena predvsem v obliki pomoči za vrnitev razseljenih oseb in beguncev, za ustvarjanje multietnične skupnosti ter kot pomoč malim in srednjim podjetjem. Skupaj z WB, EC, EBRD in SIDA so zagotavljali tudi tehnično podporo pri obnovi energetskega sektorja, sodelovali pri sofinanciranju dejavnosti v lokalni vladi in pri programih za boj proti trgovanju z ljudmi ter podpirali razvoj informacijskih in komunikacijskih tehnologij za mala in srednja podjetja. Po letu 2001 so odobrili še dodatnih 200 milijonov USD za pomoč pri krepitvi demokracije in gospodarske obnove (Papić, Ninković, Čar, 2007, str. 40).

Do konca leta 2013 so prispevali več kot 1,6 milijarde USD za izboljšanje življenja prebivalcev in pripravo temeljev za boljšo prihodnost države, in sicer z/s (USAID, 2014):

- obnovo infrastrukture (cest, mostov, elektrarn, vodnih sistemov, šol, bolnišnic in drugih javnih ustanov);
- ustvarjanjem delovnih mest (zagon poslovanja, povezave s tujimi trgi, zagotavljanje opravljanja pripravništva za mladino);
- zmanjševanjem revščine na podeželskih območjih (povečanje in širitev proizvodnje, izboljšanje kakovosti produktov, dostop do novih trgov, premagovanje ovir za izvoz, zagotavljanje sredstev za ugodna kreditna posojila);
- izboljšanjem poslovnega okolja (predstavitev davčnih reform, zmanjšanje časa za pridobivanje različnih dovoljenj za poslovanje, ustanovitev Agencije za zavarovanje depozitov);
- povečanjem učinkovitosti pravnega sistema (izboljšanje učinkovitosti sodnih postopkov, zmanjšanje zaostankov, ustvarjanje pravosodnih omrežij, uvedba sodobnejše opreme);
- spodbujanjem povečanja odgovornosti (uvedba Zakona o registraciji nevladnih organizacij, izboljšanje novinarske in poslovne prakse, uvedba organizacij za nadzor nad delovanjem vlade, spodbujanje žensk za aktivnosti v politiki in poslovanju);
- spodbujanjem strpnosti in tolerance (preprečevanje nasilja v šolah in med različnimi etničnimi skupnostmi, psihološka pomoč žrtvam vojne in nasilja).

SIDA je v letih po vojni v BiH prispevala več kot 164 milijonov EUR, večinoma za obnovo porušenih stanovanjskih objektov ter pomoč beguncem in razseljenim osebam. Skupaj s partnerji je razvila program IAP *Innovations Against Poverty* za podporo obnovi infrastrukture, spodbujanje in oživljanje lokalnega gospodarstva, ki je bil hkrati največji projekt, financiran z njihove strani. Od leta 2008 so osredotočeni na spodbujanje in razvoj demokracije ter ohranjanje človekovih pravic (SIDA, 2014). Leta 2010 so skupaj z USAID začeli petletni projekt FIRMA *Fostering Interventions for Rapid Market Advancement* v vrednosti 20 milijonov USD, od tega je 3 milijone USD nepovratnih sredstev, za povečanje rasti in zaposlenosti predvsem v treh sektorjih: turizem, lesna in kovinskopredelovalna industrija (King, 2010, str. 2). Cilj projekta je, da se skozi podporo domačim proizvajalcem, povezavo s tujimi trgi, lažji dostop do finančnih sredstev in večje vlaganje država pripravi na vstop v EU in spopadanje s pritiski konkurence.

BiH je še danes odvisna od mednarodne pomoči, tako finančne kot tehnične, za procese priključitve EU in podporo v vseh vidikih reform, od področja šolstva in zdravstva do preoblikovanja javne uprave. Do sedaj bi se lahko izvedle korenite spremembe na vseh področjih obnove, vendar je vojna naredila dobro podlago za razvoj korupcije, tako da je bil del mednarodne pomoči v primeru slabih ali nezadostno nadzorovanih koordinacijskih mehanizmov zagotovo uporabljen v zasebne ali druge namene. Zamujalo se je s projekti, sredstva pa so se razporejala nenamensko, kar v ospredje postavlja vprašanje transparentnosti vseh dosedanjih projektov in donacij. Po poročilu Predstavniškega doma Parlamentarne

skupščine BiH (2010, str. 2) je bila leta 2009 ustanovljena Komisija za preiskave porabljenih donatorskih sredstev v BiH. Nekaj let so poskušali ugotoviti, koliko materialnih in finančnih sredstev v obliki donacij je bilo prejetih v obdobju po končanju vojne in na kakšen način so bila ta sredstva porabljena. Do sedaj je ugotovljena poraba za samo okoli 3,5 milijarde EUR finančnih in stvarnih donacij, kar je še eden izmed dokazov, da se sredstva niso uporabljala na najboljši možen način, to pa se lahko šteje kot gospodarski neuspeh države.

2.1.2 Glavne tranzicijske reforme

BiH je država, pred katero je več nalog, od ustvarjanja in vzdrževanja dobrih odnosov z regijo, prek povojne obnove in prehoda v državo z vzdržno gospodarsko rastjo in splošno blaginjo prebivalcev, do procesa tranzicije oziroma prehoda iz prejšnjega socialističnega modela (čeprav so obstajali nekateri elementi tržnega gospodarstva) v kapitalistično oziroma tržno gospodarstvo. Jasno je, da so gospodarske, politične in socialne reforme več kot nujne. Po zmanjšanju števila donatorskih pomoči je bilo treba povečati domača in tuja vlaganja, ki bi dodatno stimulirala uspešno izvajanje reform za fiskalno in gospodarsko stabilnost. Zanimivo dejstvo pa je, da je BiH prepočasna v izvajanju teh reform, še posebej glede na dejstvo, da je to država, katere glavni strateški cilj je priključitev EU.

2.1.2.1 »Trendi« razvoja BiH – reforme

Po končanju vojne in podpisu Daytonskega sporazuma je bilo treba v BiH vzpostaviti centralno vlado, ki bi urejala takrat najpomembnejša področja za nadaljnji razvoj in reforme, kot so monetarna politika, politika deviznega tečaja, mednarodnih menjav in carin. V skladu z Daytonskim sporazumom je leta 1997 ustanovljena Centralna banka BiH, sprejet pa je bil tudi Zakon o Centralni banki BiH. Predvideno je bilo, da Centralna banka na začetku funkcionira kot valutni odbor *Currency Board*, kar pomeni da ima valuto (konvertibilno marko – KM) fiksno vezano na nemško marko (sedaj na EUR), ne more nastopati kot kreditor in ne more dajati denarja v obtok, razen v primeru, da obstaja 100-odstotno kritje v drugi konvertibilni valuti. Istega leta je bil sprejet Zakon o zunanjetrgovinski politiki na nivoju države, kasneje tudi na nivoju entitet. Vsaka entiteta je imela nadzor nad svojo carinsko politiko. Šele dobri dve leti po sprejetju zakonov se je začel nemoten promet blaga in storitev med entitetami, ki je bil oviran zaradi političnih nesoglasij. Kompleksen in neuskkljen davčni sistem je pušchal preveč prostora za davčne utaje.

Konkretne reforme, o katerih je bilo največ govora, so davčna reforma, reforma javne uprave, reforma zdravstva, socialnega in pokojninskega zavarovanja, reforma pravosodja in izobraževanja.

Leta 2004 je bil v procesu carinske reforme sprejet Zakon o carinski politiki na državni ravni (Službeni glasnik BiH, št. 57/04), s katerim je začela veljati carinska zaščita za celotno državo. Pred tem so obstajale tri carinske uprave na nivoju države – po ena v vsaki entiteti in

ena v okrožju Brčko. Pred več kot osmimi leti sta bili izvedeni reforma posrednih davkov in uvedba davka na dodano vrednost (v nadaljevanju DDV). Tako se je 1. junija 2006 v BiH začelo z uporabo DDV po enotni stopnji, ki znaša 17 %. Pooblastila za pobiranje davkov so se prenesla na državno raven, v okviru česar je bila ustanovljena Uprava za posredno obdavčenje BiH. S tem korakom naj bi se zmanjšale davčne utaje in povečali javnofinančni prihodki (Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, 2008, str. 23). Povečanje prihodkov s tega naslova bi posledično zmanjšalo neposredno obdavčitev oziroma davek na dohodek in socialne prispevke, s katerim bi spodbujali ustvarjanje delovnih mest, zmanjšali sivo ekonomijo in ustvarili učinkovitejši davčni sistem. Napovedana je torej bila tudi reforma neposrednega obdavčenja, ki bi spodbujala proizvodnjo in zaposlovanje, vendar pomembnih sprememb na tem področju do sedaj še ni bilo. V Tabeli 12 so predstavljene stopnje prispevkov v BiH.

Prispevne stopnje so precej višje v primerjavi z drugimi davki v BiH (DDV je 17 %, davek na dohodek za posameznike in podjetja je 10 %) in v primerjavi z drugimi državami v regiji (Hrvaška 37,2 %, Črna gora 33 %, Srbija 35,8 %, Makedonija 27 %), razen Slovenije, za katero velja skupna stopnja 38,2 % (prispevki delavcev 22,10 % in delodajalcev 16,10 %) (WB, 2012, str. 31; Davčna uprava RS, 2013). V BiH skupna stopnja socialnih prispevkov znaša tudi do 41,5 %, od tega je 31 % prispevkov delavcev.

Tabela 12: Prispevne stopnje (kot % bruto plače) v BiH

Vrsta	Skupina	FBiH	RS	DB
Pokojnine	Delavec	17,0	18,0	17,0
	Delodajalec	6,0	0,0	6,0 ali 0,0
Zdravstvo	Delavec	12,5	12,5	12,0
	Delodajalec	4,0	0,0	0,0
Brezposelnost	Delavec	1,5	1,0	0,0
	Delodajalec	0,5	0,0	0,0
Drugi socialni prispevki	Delavec	0,0	1,5	0,0
	Delodajalec	0,0	0,0	0,0
Skupaj	Delavec	31,0	33,0	29,0
	Delodajalec	10,5	0,0	6,0 ali 0,0
	Skupaj	41,5	33,0	29,0 ali 34,0

Vir: WB, Bosnia and Herzegovina – Challenges and directions for reform: a public expenditure and institutional review, 2012, str. 32

Po podatkih iz poročila Urada za revizijo institucij v BiH (2013, str. 14–15) strategija reforme javne uprave obstaja že od leta 2006. Pripravljena sta tudi dva akcijska načrta, ki vsebujeta vrsto ukrepov za izvedbo reforme v vseh segmentih. Ustanovljen je Urad koordinatorja za reformo, ki usmerja in spremlja celoten proces. Mednarodni donatorji in domača vlada so zagotovili sredstva za izvajanje reforme (Sklad za reformo javne uprave). Vendar pa je v poročilu napredek pri projektih in dejavnostih za izboljšanje funkcionalnosti in učinkovitosti javne uprave ocenjen kot zelo omejen. Težave se ne rešujejo, temveč

kopičijo. Precej nujno je treba rešiti vprašanje finančne vzdržnosti javne uprave, ki je predraga in ne služi državljanom. Plače in druga nadomestila za javno upravo predstavljajo drugo največjo postavko v celotni javni porabi. Po podatkih WB (2012, str. 25) so v letu 2006 predstavljali dobrih 27 % celotne javne porabe oziroma 11 % BDP, v letu 2011 pa je ta številka zrasla na 29 % celotne javne porabe oziroma 13 % BDP. Poraba in plače so se povečale za več kot prihodki po uvedbi DDV in za več kot BDP, kar je povzročilo fiskalno nevezdržno stanje.

Reforma plačnega sistema v sekundarnem zdravstvenem varstvu je nekoliko napredovala, vendar finančna vzdržnost celotnega sistema ostaja velik problem. Odgovornosti glede zdravstvenega varstva so še vedno razdeljene med entiteti oziroma med kantone, politike, sisteme. Celo cene zdravil se razlikujejo. Po pisanju WB (2012, str. 13) je več kot 50 % uporabnikov zdravstvenih storitev oproščenih plačila prispevkov in se njihovo zavarovanje financira s prenosi iz drugih izvenproračunskih sredstev. Drugi problemi so preveliko število nemedicinskega osebja, financiranje, ki ne temelji na potrebah prebivalcev, in tudi neučinkovitost izvajanja storitev.

Pokojninski sistem BiH je nevezdržen zaradi velikega števila zaposlenih v neformalnem sektorju, odvisnosti oziroma neugodnega razmerja med številom upokojencev in zavarovancev, ki sistem financirajo, ter prisotnosti predčasnih pokojnin brez ustreznih virov financiranja. Reforma pokojninskega sistema predvideva uvedbo dveh stebrov: obvezno pokojninsko zavarovanje oziroma privilegirane pokojnine in prostovoljne pokojnine. Treba je omeniti tudi predčasno upokojevanje (Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, 2010, str. 29).

Reformo socialnega sektorja je treba izvajati predvsem tako, da se socialna pomoč začne opredeljevati s potrebo in ne s statusom. Socialne transferje je treba usmeriti k revnim prebivalcem. Visoke stopnje davkov na dohodek so prav tako razlog, da se velik delež prebivalstva raje odloča za socialno pomoč kot za slabo plačano delo. Upravičenec je lahko brezposelna oseba, ki poleg socialne pomoči dobi tudi pravico do brezplačnega zdravstvenega zavarovanja. Raziskava WB (2012, str. 66) je pokazala, da več kot 50 % upravičencev ostane v programu več kot pet let, kar je neučinkovito, saj jih je več kot 50 % delovno aktivnih in sposobnih za delo.

Izvajanje strategije za reformo pravosodnega sistema je bilo delno uspešno, saj je sodelovanje z EU dalo nekatere pozitivne in konkretne rezultate, ki so na pravi poti k spremembam ali pa so že izpolnjeni. Reforma pravosodja je nujna, če želi država pristopiti k EU (zakone je treba uskladiti z evropskimi standardi) ter postati varna država za tuja in domača vlaganja (pomembni so vladavina prava, zmanjšanje oziroma zatiranje korupcije in spoštovanje človekovih pravic).

Sistemi izobraževanja se razlikujejo med entitetama in kantoni, tudi v pogledu uporabe jezika. Nezadostno usposobljeno osebje v osnovnošolskem izobraževanju je še vedno velik problem. Učijo večinoma starejši, ki jim manjka ustvarjalnosti in se težje prilagajajo na spremembe v sodobnem svetu. Reform ne spremlja dovolj finančnih sredstev ter dodatna izobraževanja in usposabljanja zaposlenih v tem sektorju. Z donatorskimi sredstvi so se površno obnavljali že tako stari šolski objekti in ustanove, zelo malo pa se je vlagalo tudi v modernizacijo opreme, kot je uvedba informacijske in komunikacijske tehnologije, brez katere se izobraževanja v razvitih državah ne more zamisliti. Celo nekatere študije (Centar za Politike i Upravljanje, 2010, str. 62) potrjujejo, da je tehnologija zelo pomemben dejavnik pri doseganju uspehov dijakov in študentov, pri čemer je BiH na dnu lestvice z le 6 % dijakov in študentov, ki študirajo v dobro opremljenih šolah (v Sloveniji 63 %). Tudi reforma visokošolskega izobraževanja, še posebej glede bolonjskega sistema izobraževanja, se ne izvaja zadovoljivo. Programi se ne spreminjajo, ni internacionalizacije v smislu mobilnosti študentov in profesorjev, način študija ni prilagojen zahtevam in ciljem, kot je pridobivanje znanja, temveč končanju študija in pridobitvi končne ocene za zaključek študija. Priznanje tujih diplom je še vedno preveč zapleten in drag proces. Manjka tudi usklajenosti med ponudbo in povpraševanjem na trgu dela, ki bi se lažje reševale z reformo izobraževalnega sistema in razvojem centrov za dodatna usposabljanja. Reforme so tudi v tem segmentu nujne, saj država potrebuje enoten in usklajen sistem, s katerim lahko konkurira evropskim sistemom.

Pomemben je uspeh, dosežen na področju liberalizacije vizumskega režima za državljane EU, saj lahko od leta 2010 prosto potujejo v schengensko območje, torej brez vizumov.

Brez reform bo gospodarska rast tudi v prihodnje temeljila izključno na trgovini, storitvah in lahki industriji, preveliki sivi ekonomiji ter korupciji. Življenjski standard in kakovost življenja prebivalcev bosta ostala na nizki, brezposelnost in revščina pa na visoki ravni. Jasno je, kaj je treba spremeniti in izboljšati, vendar manjkajo ustrezni mehanizmi in uspešnejši načini usklajevanja med različnimi ravnmi upravljanja, izvajanja in uporabe zakonov in zakonodaje. Razlogi za prepočasno izvajanje reform in ovire za razvoj so tudi dogovori in sprejemanje odločitev v zakonodajni in izvršilni vladi. Prej kot se začne z uspešnim izvajanjem reformnih ciljev, lažje bo preživeti pritiske v procesu pridruževanja EU in tudi po sami pridružitvi. Splošna blaginja prebivalcev mora čim prej biti pred političnimi interesi v BiH.

2.1.2.2 Proces privatizacije

Proces privatizacije je eden izmed ključnih elementov tranzicije. V zadnjih tridesetih letih sta se v BiH zgodili dve transformaciji državnega kapitala:

- Markovićeve privatizacije, ki se je začela že leta 1989 in je trajala do začetka vojne v letu 1992;

- množična privatizacija državnega kapitala, ki se je začela po končani vojni in traja še danes.

Z Markovićevo privatizacijo so se začeli prvi procesi lastniške transformacije v BiH, ki so se odvijali po tako imenovani »interni metodi prodaje delnic«. Takšna privatizacija je temeljila na ideji »delavskega delničarstva«, saj so izključno delavci v tistih podjetjih imeli pravico do nakupa delnic podjetja in so tako postajali lastniki. Po podatkih Agencije za privatizacijo Federacije BiH (b.l.) se je na tak način transformacije kapitala privatiziralo 8 % državnega premoženja, ki je pripadalo Federaciji BiH, in slabih 5 % premoženja, ki je pripadalo Republiki srbski. Državna lastnina se je prodajala za precej nižje zneske, kot je bila ocenjena vrednost državnega kapitala, kar je na neki način rop premoženja internih delničarjev (delavcev), ki so pravzaprav ustvarjali podjetja.

V določenih primerih je bil kapital internih delničarjev zmanjšan s strani Direkcije za privatizacijo Republike srbske, ki je do leta 2007 vodila proces privatizacije v Republiki srbski. Najočitnejši primer take netransparentnosti (*Mali akcionari »Boske« izdvojili svoj kapital*, 2012) je podjetje Boska iz Banja Luke, pri katerem so 52 % kapitala internih delničarjev zmanjšali na 16 %, kljub dejstvu, da je bil prvotni znesek že vpisan v sodni register.

Po končani vojni se je začela množična privatizacija državnega kapitala, ki je bila različno izvedena v obeh entitetah v BiH. Po vojni je bil ustvarjen zakonodajni okvir za izvajanje privatizacijskega procesa s sprejetjem številnih zakonov, med drugimi tudi Zakona o privatizaciji podjetij (Službene novine FBIH, št. 27/97) v Federaciji BiH oziroma Zakona o privatizaciji državnega kapitala v podjetjih (Službeni glasnik Republike Srpske, št. 38/2003, 65/2003) v Republiki srbski, ter z ustanavljanjem agencij za privatizacije v obeh entitetah. V Federaciji BiH privatizacijske procese še danes vodi Agencija za privatizacijo Federacije BiH skupaj z desetimi kantonalnimi agencijami za privatizacijo. Proces privatizacije v Republiki srbski od leta 2007 vodi Investicijska razvojna banka Republike srbske. Sredstva, s katerimi se je neposredno ali s posredovanjem investicijskih skladov kupoval delež ali celotno premoženje državnega kapitala z metodo javne prodaje delnic, so bili certifikati v Federaciji BiH in vavčerji v Republiki srbski. Razlika je v tem, da so se vavčerji lahko uporabljali izključno na določenih vavčerskih ponudbah v trajanju dveh let od dneva registracije. Upravičenost do certifikatov oziroma vavčerjev, plačilna sredstva v procesih privatizacije, metode privatizacije in druge pomembne odredbe so bili določeni z omenjenimi zakoni.

Po Zakonu o privatizaciji podjetij (Službene novine FBIH, št. 27/97) je v Federaciji BiH vsaka polnoletna oseba svoje terjatve do države v obliki certifikatov izpolnila na podlagi:

- splošnih terjatev (vsaka polnoletna oseba, ki je bila državljan BiH na dan 31. marca 1991 in ima prebivališče na območju Federacije BiH na dan začetka veljavnosti omenjenega zakona);

- zapadlega deviznega varčevanja;
- zneska neizplačanih pokojnin;
- zneska neizplačanih plač pripadnika vojaških sil Federacije BiH.

Kot plačilna sredstva v procesih privatizacije so poleg certifikatov, do katerih so bili prebivalci upravičeni na podlagi zgoraj omenjenih pogojev, določeni tudi vrednostni papirji in denar. V Zakonu o privatizaciji podjetij je prav tako navedeno, da postopek privatizacije v Federaciji BiH vodi Kantonalna ali Federalna agencija za privatizacijo. Sam postopek lahko poteka na podlagi javnega razpisa za zbiranje ponudb, neposrednih pogajanj s kupci ali prek borz. Način oziroma metodo privatizacije predlaga agencija skupaj z odgovornim ministrstvom, vendar je končna odločitev v rokah vlade (kantonalne ali federalne, odvisno od tega, s strani katere agencije je podan predlog – Kantonalne ali Federalne agencije za privatizacijo).

Po odredbah Zakona o privatizaciji državnega kapitala v podjetjih (Službeni glasnik Republike Srpske, št. 38/2003, 65/2003) so v Republiki srbski pravico do vavčerjev imele:

- osebe, ki so državljani Republike srbske;
- osebe, ki so imele zapadla devizna varčevanja v bankah na območju Republike srbske.

Plačilna sredstva v procesih privatizacije v Republiki srbski so bili poleg vavčerjev tudi kuponi, ki so bili izdani kot kompenzacija za terjatve na podlagi zapadlega deviznega varčevanja, in denar. V Republiki srbski se je privatizacijski proces izvajal prek vavčerskih ponudb, javnih razpisov, licitacij, neposredne prodaje, prodaje premoženja na borzah ali kombinacije vseh omenjenih metod.

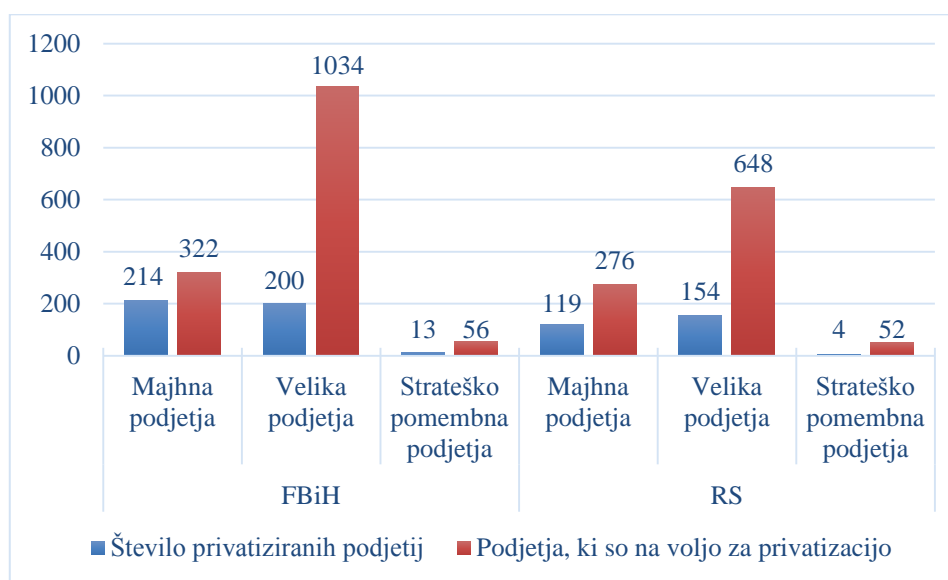
Prva stopnja privatizacije (specifična samo za Federacijo BiH) je proces tako imenovane »male privatizacije«, s pomočjo katere so se privatizirala podjetja z manj kot 50 zaposlenimi in katerih premoženje, izkazano v bilanci stanja, ne presega več kot 255.000 EUR ali podjetja oziroma deleži podjetij, katerih osnovna dejavnost je trgovina, gostinstvo, cestninski promet ali storitvene dejavnosti. Kupec, ki je tuja pravna ali fizična oseba, je moral vsaj 35 % sredstev nakazati v gotovini. Državljeni BiH so lahko vlagali tudi druga zgoraj navedena plačilna sredstva (Predstavništvo GZS Sarajevo, 2004). Mala privatizacija je potekala prek javne prodaje, ki jo mora pripraviti podjetje samo in prijaviti pooblašeni agenciji v roku, ki ga določa Agencija Federacije BiH. Do leta 2002 je bilo prek procesa male privatizacije prodanih 214 od 322 podjetij v Federaciji BiH (EBRD, 2002, str. 126).

Polnoletni prebivalci, ki so lastniki certifikatov ali vavčerjev, so lahko postali lastniki deleža državnega premoženja velikih in strateško pomembnih podjetij v obliki delnic. Pod strateško pomembnimi podjetji so mišljena podjetja s področja telekomunikacij, energije, rudarstva, železnic, vodne oskrbe in drugih za državo strateško pomembnih področij. Z javno prodajo delnic (z vpisom lastniških certifikatov v izbrana podjetja ali privatizacijske investicijske

sklade) je bilo v Federaciji BiH do leta 2002 (EBRD, 2002, str. 162) prodanih 200 od 1034 podjetij, kolikor jih je bilo registriranih za prodajo. V Republiki srbski je bilo v istem obdobju prodanih 119 od 276 manjših in 154 od 648 večjih podjetij. V Federaciji BiH je bilo prodanih samo 13 od 56 strateško pomembnih podjetij, v Republiki srbski pa samo 4 od 52 registriranih (Slika 4).

Slika 4: Privatizacija v BiH do leta 2002

Vir: EBRD, Transition report, 2002, str. 162

Proces privatizacije malih podjetij se je pospešeno nadaljeval, tako da je bilo že v letu 2003 privatiziranih okoli 78 % malih podjetij v Federaciji BiH in 55 % v Republiki srbski (EBRD, 2003, str. 124). Proces privatizacije velikih in strateško pomembnih podjetij se je odvijal zelo počasi. Razlogov je veliko, vsi pa so na strani političnih in drugih interesnih skupin. V procesu množične privatizacije se je spreminjala samo lastniška struktura. Ni bilo nobenih pogojev, ki bi predpisovali rekonstrukcijo podjetja v kakršnem koli smislu. Privatizacija na podlagi javnih razpisov (tenderjev) je bila nekoliko učinkovitejša metoda, čeprav so tudi v tem modelu zabeležena prevelika odstopanja od pogodbenih določil. Za razliko od prodaje državne lastnine za certifikate in vavčerje so v tem modelu investitorji za nakup državnega kapitala uporabljali gotovino ter so prevzemali vse pogodbene obveznosti glede saniranja finančne situacije podjetij, politike investiranja, dostopa do trgov in zaposlovanja.

Po poročilu Evropske komisije je bilo v Federaciji BiH prodanih manj kot polovica vseh podjetij, ki so bila načrtovana za privatizacijo, v Republiki srbski pa okoli dve tretjini. Premoženje BiH je bilo ocenjeno na približno 7,7 milijarde EUR. Predvideva se, da je bilo dobre 4 milijarde EUR državnega premoženja pretvorjeno v delnice prek certifikatov (na javnih ponudbah delnic). Prek javnih prodaj oziroma tenderjev je bilo preostalo državno premoženje prodano za okoli 1,5 milijarde EUR, kar pomeni, da je premoženje v vrednosti

dobre 2 milijardi EUR še vedno v državnem lastništvu (Agencija za privatizacijo FBiH, b.l.; Evropska komisija, 2013b, str. 26). Velik del podjetij je tudi propadel oziroma je v stečajnih postopkih. V državnem lastništvu so med drugimi tudi nekatera strateško pomembna podjetja (npr. BH Telekom in Bosnalijek), in sicer večinoma v Federaciji BiH, saj je večina strateško pomembnih podjetij iz Republike srbske (npr. Telekom Srpske in podjetja iz naftne industrije) že privatizirana. V obeh entitetah je privatizacija v zadnjem času skorajda prekinjena. Privatizacija preostalih podjetij v Federaciji BiH je počasna tudi zaradi določil novega Zakona o privatizaciji, po katerem se ves preostanek premoženja lahko privatizira samo v zameno za denar in večinoma prek borze.

Privatizacija v BiH in tudi v drugih tranzicijskih državah zagotovo ni samo ekonomski, temveč tudi politični proces. Proces tranzicije državnega lastništva v zasebno so v primeru BiH spremljali korupcija, boj za oblast in druge oblike zlorab s strani političnih interesnih skupin, kar je BiH oviralo pri doseganju gospodarskega okrevanja in rasti. Po besedah Dženana Kulovića, profesorja na Ekonomski fakulteti v Zenici (Obrenović, 2014), je bila privatizacija v BiH velika sistemska napaka, pri kateri so glavne posledice obremenile prav delavce. Narejen je bil cel kup napak, od tega, da so bili napačno zastavljeni modeli za privatizacijo, prek pranja denarja in kršitev pravic beguncev, pa vse do pomanjkanja prepovedi nekonkurenčnega trgovanja s certifikati (nekateri so se prodajali tudi za 1 % njihove vrednosti), ki so kot taki celo omogočali nakup podjetij za samo 10 % nominalne vrednosti, s strani oseb brez vodstvenih kompetenc. Pravice delavcev so bile ogrožene na račun interesov oziroma bogatenja posameznikov.

Diskriminatorne odredbe zakona, ki jih omenja Kulović (Obrenović, 2014), se nanašajo na sodelovanja v procesih privatizacije, saj so izključevale manjšine, kot so begunci in notranje razseljene osebe. Po drugi strani pa se je dogajalo, da se beguncem, ki živijo v tujini, dovoli sodelovanje v procesih privatizacije, čeprav kot taki ne izpolnjujejo pogojev o državljanstvu oziroma prebivanju na območju Federacije BiH ali Republike srbske. Dejavnik, ki je vsekakor dodatno otežil proces privatizacije, je tudi pomanjkanje interesa tujih strateških partnerjev za vlaganja v BiH, saj BiH velja za državo volatilnega političnega in ekonomskega okolja, proces privatizacije pa kot netransparenten, z nejasnimi pravili in z visoko stopnjo korupcije. Ohranjanje državnega deleža v podjetjih in zavlačevanje procesa privatizacije sta omogočala postavljanje ozkega kroga predstavnikov političnih oziroma strankarskih skupin na vodilne pozicije v podjetjih. Upravljalci so večinoma brez jasnih vizij in strategij, ne izkoriščajo virov in ovirajo tudi konkurenčna podjetja na poti internacionalizacije v smislu preboja na tuje trge. Vojna je med drugim povzročila izgubo visoko izobraženega kadra, ki bi bil zagotovo sposoben uspešneje voditi privatizirana podjetja.

Privatizacijski investicijski skladi so imeli značilno vlogo v procesu privatizacije v BiH, ker jim je uspelo spodbuditi veliko število prebivalcev k sodelovanju v procesu privatizacije (predvsem z vlaganjem certifikatov in vavčerjev) in tako tudi tranzicije. Vsekakor so pomagali pri ustvarjanju trga kapitala in tudi pri razvoju korporativnih načel oziroma

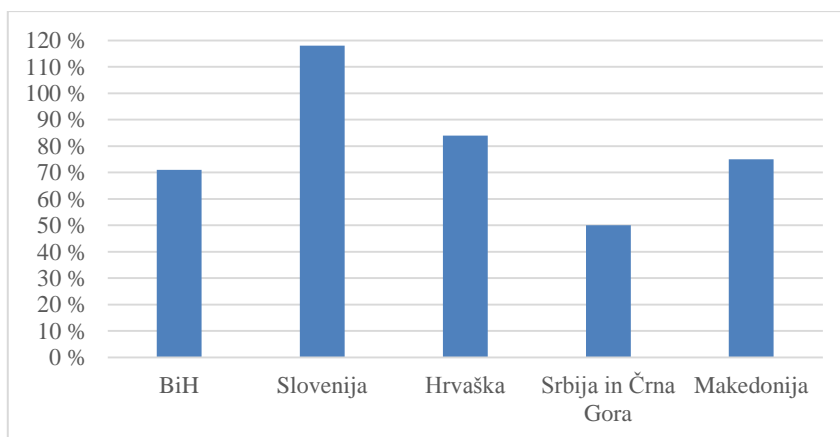
korporativne kulture v podjetjih. Kljub temu je veliko število prebivalcev BiH investicijske sklade jemalo kot finančne institucije, ki niso vredne zaupanja, predvsem zaradi napačne predstave. Večina investicijskih skladov je namreč investirala v tvegana podjetja, ki danes niti ne obstajajo. Strategija, ki so jo zasledovali, je bila taka, da pravzaprav vlagajo v podjetja združeno s strateškimi investitorji. Rezultat take strategije so bile večinske pravice manjših delničarjev, ker skladi sami niso bili sposobni sanirati slabega stanja v podjetju zaradi pomanjkanja tako kapitala kot znanja. Lahko trdimo, da privatizacijski investicijski skladi niso opravičili svojega obstoja. Nihče ne more z gotovostjo trditi, ali so in na kakšen način so vplivali na podjetja ter njihov obstoj in razvoj.

Ker se s procesom privatizacije niso ustvarili cilji in pričakovanja, je bil v obeh entitetah sprejet Zakon o reviziji privatizacije s ciljem dodatnega pritiska na zakonitejšo in preglednejšo postopke, vendar do danes ni vidnih rezultatov na tem področju. Posledice pa so bolj zaostrene razmere med nekdanjimi in sedanjimi političnimi strukturami, ki so odgovorne za izvajanje procesa privatizacije.

2.1.3 Gospodarska rast

Čprav je bila BiH ena izmed najmanj razvitih držav v nekdanji Jugoslaviji in država, ki je utrpela največjo množično uničenje, je vseeno bila najhitrejše rastoče gospodarstvo v obdobju 1995–2000 med vsemi opazovanimi državami nekdanje Jugoslavije (Slika 6).

Slika 5: Indeks BDP 2001/1989 v izbranih državah

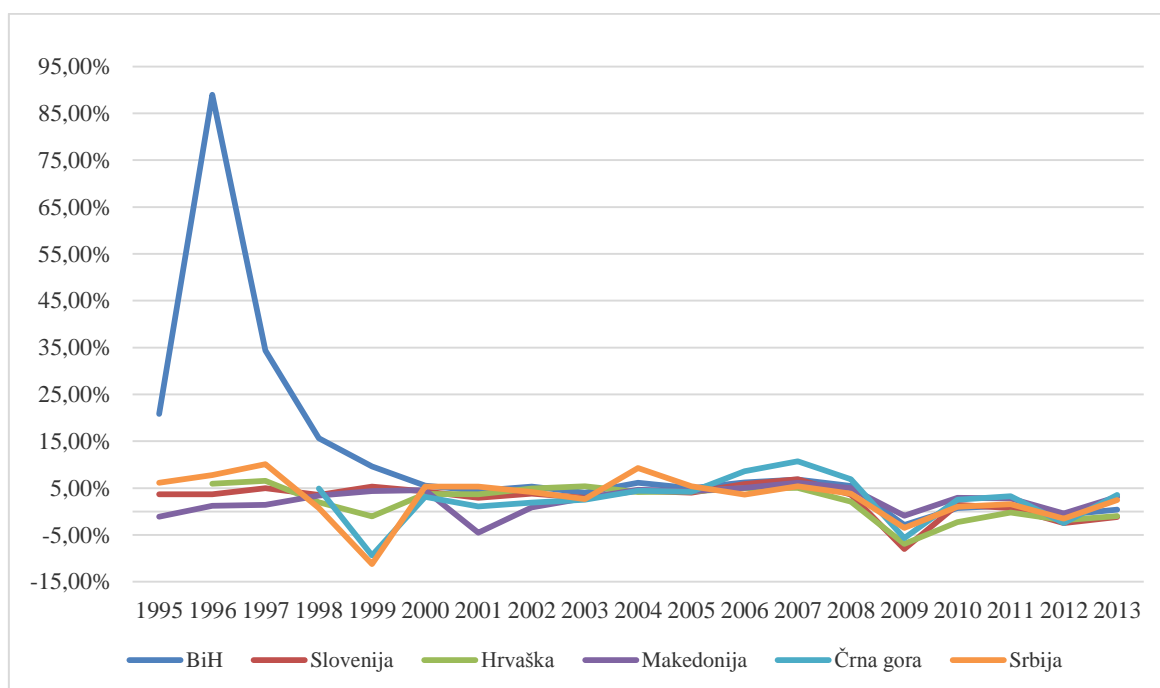
Vir: George, *Ekonomске reforme u Jugoslaviji – jedno viđenje spolja*, 2003, str. 106

Lahko trdimo, da je bila gospodarska rast po vojni le navidezna, saj je bila povezana predvsem z obnovo in prilivom mednarodne pomoči. Iz grafičnega prikaza na Sliki 5 je razvidno, da je bilo v letu 2001 doseženo 71 % vrednosti BDP iz leta 1989, ko je bila BiH še sestavni del nekdanje Jugoslavije (leta 1995 je bil BDP okoli 17 % predvojne vrednosti). Nižjo točko gospodarskega padca sta v primerjavi z letom 1989 imeli Srbija in Črna gora,

takrat še kot ena država, in sicer okoli 50 % vrednosti BDP iz obdobja pred vojno. Hrvaška je dosegla 84 %, Makedonija pa 75 % nivoja iz leta 1989. Slovenija je najbolj napredovala, saj je dosegla 118 % predvojnega BDP. Ilustracija primerjave je v določeni meri lahko tudi nesmiselna, predvsem zaradi nizke izhodiščne vrednosti BDP BiH pred vojno, vendar je, sodeč po zelo nizkih stopnjah rasti, še danes težko dosegljiva.

V poročilih WB so podatki o stopnji rasti BDP BiH dostopni od leta 1995 naprej in so skupaj s podatki za druge države v regiji grafično predstavljeni na Sliki 6.

Slika 6: Stopnja rasti BDP za izbrane države regije v obdobju 1995–2013

Vir: GDP growth (annual %), b.l.

Po letu 1996, ko je BiH dosegla skoraj 90 %, se je gospodarska rast opazno znižala že do leta 2000 (5,5 %). Leta 2009 so vse opazovane države dosegale negativno gospodarsko rast, ki je bila odraz globalne gospodarske krize. Najvišja negativna gospodarska rast je bila zabeležena v Srbiji leta 1999 (–11,2 %), nato še v Sloveniji leta 2009, ko je znašala 8 %. Po upadu leta 2009 je bila rast pozitivna v skoraj vseh opazovanih državah v letih 2010 in 2011, z izjemo Hrvaške. Negativen trend se je ponovno pojavil v letu 2012, na koncu leta 2013 pa so pozitivno rast imele Črna gora, Srbija, Makedonija ter BiH, vendar z manj kot 1 %. BiH bo v letu 2014 najverjetneje ponovno beležila negativno gospodarsko rast, ki naj bi se začela krepiti šele proti koncu naslednjega leta.

Gospodarska rast lahko vpliva na povečanje splošne blaginje ter posledično na zmanjšanje revščine in izboljšanje socialne problematike. Dejstvo je, da je v primeru BiH gospodarska rast, tudi če je nizka in precej podobna drugim državam nekdanje Jugoslavije, dosežena na

račun zmanjšanja blaginje, povečanja neenakosti v razdelitvi dohodka in povečanju brezposelnosti, kar lahko zaključimo na podlagi nizkega indeksa človekovega razvoja. Država ima težave z ustvarjanjem ustreznih gospodarskih politik, ki bi zagotovile blaginjo in kakovostno življenje na podlagi gospodarske rasti.

Doseganje makroekonomske stabilnosti in rasti je v procesu tranzicije pomemben dejavnik. Brez makroekonomske stabilnosti bo, na primer, manj vlaganj, kar bo oviralo tako proces tranzicije kot proces gospodarskega razvoja. Z umiranjem globalne gospodarske krize se bosta verjetno postopoma povečevala domače in zunanje povpraševanje, ki bosta pospeševala izvoz in s tem tudi gospodarske aktivnosti države.

2.1.4 Inflacija

Obdobje med in po vojni je v BiH spremljala hiperinflacija. Lažji dostop do uvoženega blaga, zaostrovanje monetarne in fiskalne politike ter uvedba valutnega odbora in nacionalne valute julija 1997 so prinesli hitro zmanjšanje splošne ravni cen in stabilnost domače valute po končanju vojne. Trend zniževanja inflacije je bil značilen za obdobje do leta 2004, vendar se je gibanje splošne ravni cen po vojni zelo razlikovalo med entitetama. V Federaciji BiH so se cene gibale bolj počasi v primerjavi s stopnjo rasti v Republiki srbski. Inflacija v Federaciji BiH je v letu 1998 znašala -1% , v Republiki srbski pa 14% . Po zvišanju v letu 2000 se je leta 2003 ustavila na $0,1\%$ v Federaciji BiH in na $1,8\%$ v Republiki srbski (Centralna banka BiH, 2000, str. 45; Centralna banka BiH, 2003, str. 23). Z ustvarjanjem enotnega trga so se tudi razlike v inflacijami med entitetama zmanjšale.

Zaradi pomanjkanja zanesljivih podatkov v obdobju po vojni in sprememb v metodologiji merjenja je v Tabeli 13 predstavljena primerjava gibanja ravni cen za izbrane države nekdanje Jugoslavije šele v obdobju od leta 2004 naprej. V opazovanem obdobju je za izbrane države značilna zmerna inflacija s trendom zmanjševanja in z manjšimi skoki. Najvišja inflacija v celotnem opazovanem obdobju je zabeležena v Srbiji. Inflacija v BiH se je nekoliko zvišala v letu 2005, izrazitejši porast pa je bil leta 2006 zaradi uvedbe DDV. V vseh državah je bil maksimum dosežen leta 2008. Inflacija v BiH je takrat dosegla $7,4\%$, predvsem zaradi povišanja cen hrane, brezalkoholnih pijač, energentov in komunalnih storitev. V letu 2009 je prišlo do nenadnega padca (v BiH celo do deflacije) zaradi splošnega zmanjšanja gospodarskih aktivnosti in začetka globalne gospodarske krize. Leta 2010 je bila povprečna stopnja inflacije v vseh opazovanih državah razen v Srbiji nižja kot v BiH ($2,2\%$). Enako velja tudi za leto 2011, v katerem je poleg Srbije tudi Makedonija beležila nekoliko večjo inflacijo ($3,9\%$) kot BiH ($3,7\%$). Povprečna letna inflacija je bila v letu 2012 najnižja v BiH, in sicer 2% -odstotna. Deflatorni pritiski v lanskem letu so posledica znižanja cen nafte na svetovnih trgih, povečanja brezposelnosti in varčevalnih ukrepov držav. Padec lanskega letnega cen v primerjavi z letom 2012 je tako značilen za vse države v regiji razen Srbije.

Tabela 13: Inflacija (CPI) v izbranih državah v obdobju 2004–2013 (v %)

Leto	BiH	Slovenija	Hrvaška	Srbija	Črna gora	Makedonija
2004	0,4	3,6	2,0	11,0	11,0	0,9
2005	3,6	2,5	3,3	16,1	16,1	0,2
2006	6,1	2,5	3,2	11,7	2,9	3,2
2007	1,5	3,6	2,9	6,4	4,3	2,3
2008	7,4	5,7	6,1	12,4	8,8	8,3
2009	-0,4	0,9	2,4	8,1	3,5	0,7
2010	2,2	1,8	1,0	6,1	0,7	1,5
2011	3,7	1,8	2,3	11,1	3,2	3,9
2012	2,0	2,6	3,4	7,3	4,1	3,3
2013	-0,1	1,8	2,2	7,7	2,2	2,8

Vir: Inflation, consumer prices (annual %), b.l.

Očitno je, da je stopnja inflacije v BiH nižja v primerjavi z drugimi državami v regiji, čeprav cene kar hitro rastejo, še posebej pri hrani, brezalkoholnih pijačah, energentih, bivalnih stroških in transportu. Samo cene kruha so se v BiH v zadnjih desetih letih podvojile, cene goriva pa so se v zadnjih nekaj letih dvignile za več kot 50 %. Po pisanju združenja *Kupujmo i koristimo domaće – Kvalitetno proizvedeno u BiH* (BiH ima najskuplju potrošačku korpu, 2014) je v letu 2007 košarica potrošnih dobrin znašala 527 KM, do leta 2012 pa se je dvignila celo na 1.770 KM. Razlog za ohranjanje nizke stopnje inflacije je predvsem v ugodnem režimu valutnega odbora in vezavi valute na nemško marko oziroma kasneje na evro.

2.1.5 Brezposelnost

Hitrejša gospodarska rast je ključna tudi za zmanjševanje stopnje brezposelnosti, vendar navedeno ne velja za primer BiH, v kateri pospešena gospodarska rast zaradi poveljne obnove ni bila proporcionalna z izboljšanjem v sektorju zaposlovanja. Največji delež zaposlenih je poleg javne uprave v sektorju storitev, ki se mu za razliko od, na primer, industrijskega sektorja ni posvečala velika pozornost in se mu tako ni namenjal denar v poveljni obnovi. Iz poglavja o dejavnikih gospodarskega razvoja v BiH v preteklosti je razvidno, da je industrija skupaj z energetiko in rudarstvom leta 1990 ustvarjala skoraj 50 % BDP, po vojni pa se je ta delež zmanjšal na manj kot 20 %.

Stopnja brezposelnosti je eden izmed največjih problemov gospodarstva BiH. V celotnem opazovanem obdobju, ki je prikazano v Tabeli 14, je zelo visoka in je bila tudi pred vojno med najvišjimi v regiji.

Tabela 14: Stopnja brezposelnosti v izbranih državah (v %)*

Leto	BiH	Slovenija	Hrvaška	Srbija	Črna gora	Makedonija
1990	20,6	4,8	8,6	16,4	21,6	22,9
2002	24,5	6,3	15,1	13,8	20,5	31,9
2003	25,6	6,7	13,9	15,2	20,6	36,7
2004	28,4	6,3	13,7	18,5	29,3	37,2
2005	25,7	6,5	12,6	20,8	30,3	37,3
2006	31,8	6,0	11,1	20,8	24,7	36,0
2007	29,7	4,8	9,6	18,1	19,4	34,9
2008	23,9	4,4	8,4	13,6	16,8	33,8
2009	24,1	5,9	9,1	16,6	19,1	32,2
2010	27,2	7,2	11,8	19,2	19,7	32,0
2011	27,6	8,2	13,4	19,1	19,7	31,4
2012	28,2	8,8	15,8	19,6	19,6	31,0
2013	27,5	10,1	17,5	22,1	19,5	28,4

*Stopnja brezposelnosti iz leta 1990, ki je prikazana v Tabeli 14, je opredeljena kot odnos med številom registriranih iskancev zaposlitve (brezposelnih) in skupnim številom delovno sposobnega prebivalstva. Od leta 2002 je stopnja brezposelnosti predstavljena kot anketna brezposelnost po standardih Mednarodne organizacije dela.

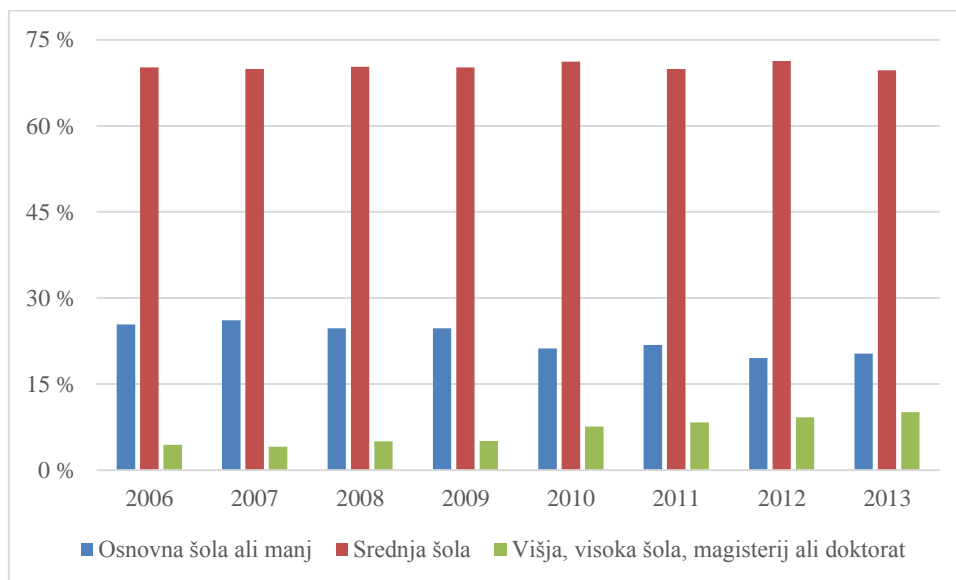
Vir: Woodward, *Socialist Unemployment, 1995, str. 384; Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate), b.l.*

Lahko trdimo, da je proces tranzicije pokazal pomanjkljivosti socialistično organiziranega gospodarstva, ki je tudi ob visoki zaposlenosti zaviral produktivnost in konkurenčnost držav. Vendar pa so bili privatizacijski procesi v BiH bolj neuspešni kot uspešni. Posledično je velik delež zaposlenega prebivalstva padel pod mejo revščine. Razlogi tičijo predvsem v nerednih izplačilih plač in prispevkov ter nepravilnem obračunu delovne dobe, zaradi česar je bilo veliko delavcev prikrajšanih za pravočasno upokojitve. Neobstoje socialne politike je na žalost povzročil, da taki delavci nimajo dostojanstvenega življenja in imajo kvečjemu daljšo dobo do upokojitve.

Kljub temu je pomembno upoštevati dejstvo, da še vedno obstaja veliko število oseb, ki so prijavljene kot brezposelne zaradi uveljavljanja socialnih pravic, dejansko pa delajo v sivi ekonomiji. Spremembe na področju reform neposrednega obdavčenja, ki bi spodbujale proizvodnjo in zaposlovanje, se odvijajo zelo počasi. Ponudba in povpraševanje po neformalni delovni sili še vedno obstajata, saj so podjetja zaradi visokih dodatnih stroškov zaposlovanja pripravljena tvegati z zaposlovanjem neregistriranih delavcev, delavci pa so zaradi težjega zaposlovanja za njih pripravljene delati pod takšnimi pogoji. Rezultata tega sta visoka stopnja brezposelnosti in izpad prihodkov zaradi neplačevanja prispevkov.

Leta 1989 je bilo v nekdanji Jugoslaviji izmed vseh registriranih brezposelnih okoli 36 % takšnih, ki so imeli visoko ali višjo izobrazbo (Woodward, 1995, str. 391). Iz grafičnega prikaza na Sliki 7 je razvidno, da je največji delež brezposelnih oseb, to je okoli 70 %, v opazovanem obdobju 2006–2013 s srednješolsko izobrazbo. Delež brezposelnih z osnovnošolsko izobrazbo se je v opazovanem obdobju nekoliko zmanjšal, delež visoko izobraženih pa se je iz dobrih 4 % v letu 2006 povečal na dobrih 10 % v lanskem letu.

Slika 7: Brezposelni po izobrazbi v obdobju 2006–2013 (v %)

Vir: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2008, str. 47; Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2011, str. 48; Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2013, str. 46

Očitno je, da na trgu dela v BiH obstaja tudi splošno neskladje med ponudbo in povpraševanjem oziroma da kvalifikacijski profili delovno sposobnega prebivalstva ne ustrezajo potrebam trga. Politika spremembe vpisnih pogojev v izobraževalnih institucijah ter usklajevanje in sodelovanje javnih institucij s področja zaposlovanja s potrebami delodajalcev bi lahko prinesli pozitivne spremembe na trgu dela v BiH.

2.1.6 Mednarodna menjava

Pred razpadom nekdanje Jugoslavije so bile države, članice tega konglomerata, precej odvisne od meddržavne menjave, ki je skoraj vedno presegala 30 % ali več njihovega BDP. Neto izvoz držav je predstavljal precej nižjo številko, tudi v primeru Slovenije, ki je bila med vsemi državami nekdanje Jugoslavije najbolj izvozno orientirana. Države, kot so Srbija, Makedonija in Črna gora, so bile najbolj odvisne od skupnega trga, bolj kot BiH, Hrvaška in Slovenija (Petak, 2005, str. 59). Podatki v Tabeli 15 predstavljajo odstotek kategorij izvoza in uvoza v BDP v izbranih državah v obdobju pred vojno do leta 2013. Zadnji dostopni podatki iz obdobja pred vojno so iz leta 1986. V vrednost izvoza oziroma uvoza iz predvojnega

obdobja sta všteti tudi meddržavna menjava in prodaja oziroma nakupi v drugih državah nekdanje Jugoslavije.

Tabela 15: Izvoz in uvoz kot % BDP za izbrane države

	IZVOZ						UVOZ					
	BiH	SLO	HRV	SRB	ČG	MAK	BiH	SLO	HRV	SRB	ČG	MAK
Obdobje pred vojno	50	57	16	53	62	52	50	50	45	51	64	51
2002	24	55	41	20	35	38	71	54	49	40	60	58
2003	30	54	43	22	31	38	83	54	50	42	47	55
2004	32	58	43	23	42	40	77	59	49	50	58	60
2005	32	62	42	26	47	44	72	63	49	47	64	61
2006	37	67	43	30	48	47	66	67	50	51	78	64
2007	43	70	42	31	44	52	80	71	50	55	86	71
2008	41	67	42	31	39	51	78	70	50	58	93	76
2009	32	58	37	29	32	39	54	57	40	47	65	61
2010	36	65	40	36	35	47	56	65	40	53	63	65
2011	31	71	42	37	43	55	55	70	43	53	65	74
2012	31	75	44	40	44	54	55	71	43	58	69	76
2013	-	-	43	-	44	54	-	-	42	-	64	73

Vir: Petak, Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije, 2005, str. 60; Exports and imports of goods and services (constant 2005 US\$), b.l.

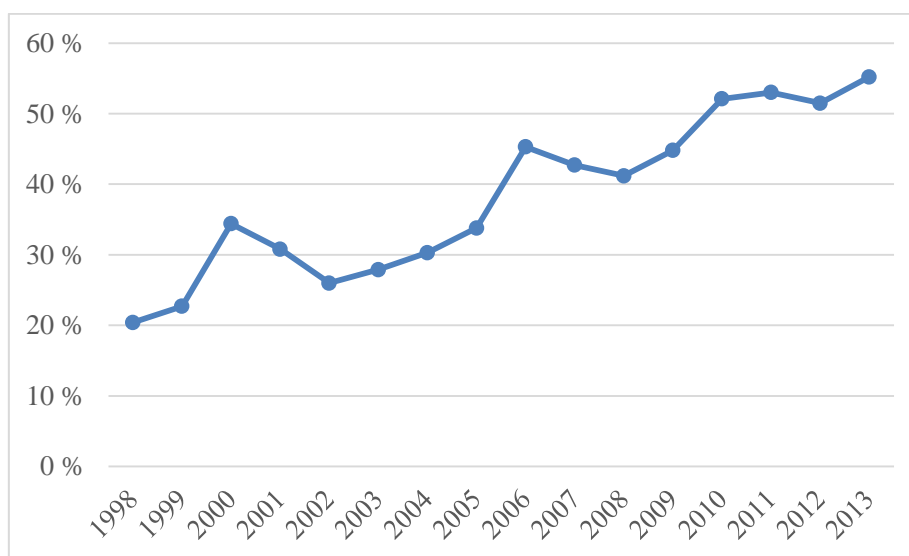
Iz Tabele 15 je razvidno, da ima BiH najmanjši delež izvoza v BDP v primerjavi z drugimi državami v regiji. Po nekajletnem trendu rasti do leta 2007 je zaradi slabih gospodarskih razmer na glavnih izvoznih trgih in zmanjšanja povpraševanja po izvoznih proizvodih BiH začel ponovno padati in je trenutno na okoli 30 % BDP. Države, ki imajo nizek delež izvoza v BDP, lahko vseeno ustvarijo prilive, s katerimi lahko financirajo zunanjetrgovinske primanjkljaje, na primer prek turizma ali tujih vlaganj. BiH na žalost te priložnosti ne izkorišča, vsaj ne v taki meri, kot bi jo lahko. Izvoz se je v vseh opazovanih državah zmanjšal v obdobju začetka gospodarske krize, kar je vplivalo tudi na zmanjšanje deleža te kategorije v BDP. Tako kot v obdobju nekdanje Jugoslavije je Slovenija tudi sedaj najmočnejše izvozno usmerjeno gospodarstvo v regiji. Delež uvoza v BDP BiH se je v zadnjih letih opazno znižal. V zadnjih nekaj letih je delež uvoza v BDP BiH drugi najnižji, če ga primerjamo z drugimi državami, razen s Hrvaško.

Zunanjetrgovinska bilanca BiH je vedno beležila primanjkljaj. Na začetku gospodarske krize, torej v letih 2009 in 2010, se je nekoliko zmanjšala, vendar od leta 2011 naprej ponovno beleži negativen trend rasti. Primanjkljaj se je po podatkih Centralne banke BiH (2013, str. 159) povečal iz dobrih 4 milijard KM v letu 1998 na slabih 6,8 milijarde KM v letu 2013. Leta 2008 je dosegel vrednost v višini dobrih 9,5 milijarde KM. Kratkoročno se rešuje s

kreditu mednarodnih institucij in s prilivom denarja od beguncev, vendar je za zmanjšanje tega problema treba najti dolgoročno, trajnostno in učinkovito rešitev.

Za pokritost uvoza z izvozom je značilen trend rasti od leta 1998, z izjemo padcev med leti 2000 in 2002 ter 2006 in 2008 (Slika 8). Pokritost uvoza z izvozom je največjo vrednost dosegla v lanskem letu, in sicer 55 %. Za primerjavo: v Sloveniji je bila po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (2014) v letu 2013 pokritost uvoza z izvozom 97,6-odstotna, na Hrvaškem pa 56,9-odstotna (Državni zavod za statistiku RH, 2014b).

Slika 8: Pokritost uvoza z izvozom v obdobju 1998–2013

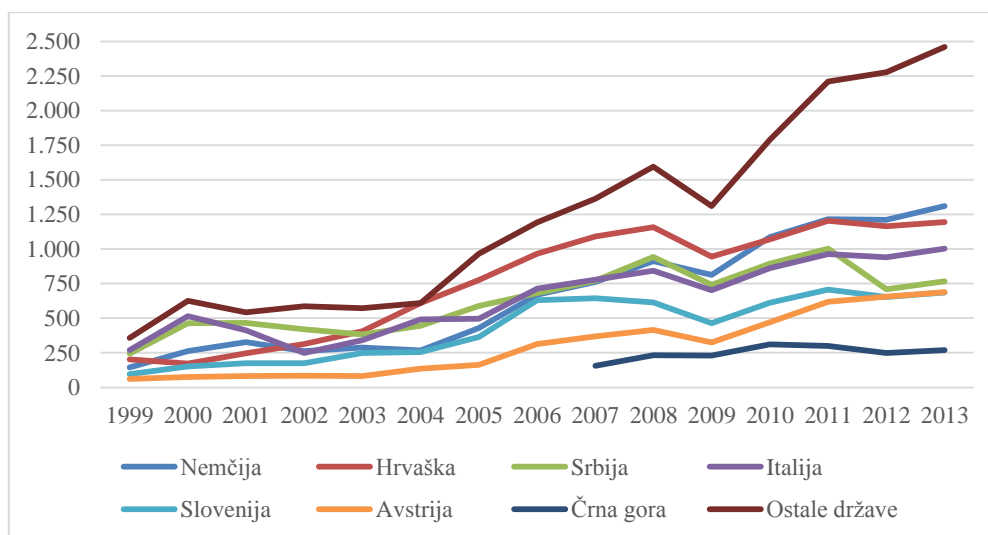
Vir: Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj, 2013, str. 159

BiH večinoma izvažata vmesne proizvode oziroma proizvode nizke dodane vrednosti. Vodilne skupine izvoznih produktov po vrednosti so med drugimi navadne kovine (dobrih 20 % skupnega izvoza), mineralni izdelki (dobrih 13 % skupnega izvoza), stroji ter strojne in električne naprave (dobrih 11 % skupnega izvoza), les in izdelki iz lesa (slabih 7 % skupnega izvoza), obutev, klobuki in sorodni izdelki (dobrih 6 % skupnega izvoza) in proizvodi kemične industrije (dobrih 6 % skupnega izvoza). Rast izvoza temelji na porastu izvoza električne energije, ki je v največji meri osredotočen na države v regiji. (Centralna banka BiH, 2013, str. 27, 162).

Uvoz je odvisen od domače potrošnje, ki v zadnjih letih opazno stagnira. Skupine produktov, ki ustvarijo največ uvoza, so mineralni izdelki (dobrih 20 % skupnega uvoza), stroji ter strojne in električne naprave (dobrih 12 % skupnega uvoza), živila (slabih 10 % skupnega uvoza), proizvodi kemične industrije (slabih 10 % skupnega uvoza), navadne kovine (dobrih 9 % skupnega uvoza), vozila in njihovi rezervni deli (dobrih 6 % skupnega uvoza) (Centralna banka BiH, 2013, str. 27, 162).

Slika 9 prikazuje, da izvozni trg BiH v večjem delu predstavljajo posamezne članice EU, kot so Slovenija, Hrvaška, Avstrija, Nemčija in Italija. Od leta 1999 do leta 2001 se je največ izvažalo v Italijo in Srbijo. Glavni posamezni zunanjetrgovinski partner BiH od leta 2003 do leta 2011 je bila Hrvaška, v zadnjih letih pa je to vlogo prevzela Nemčija.

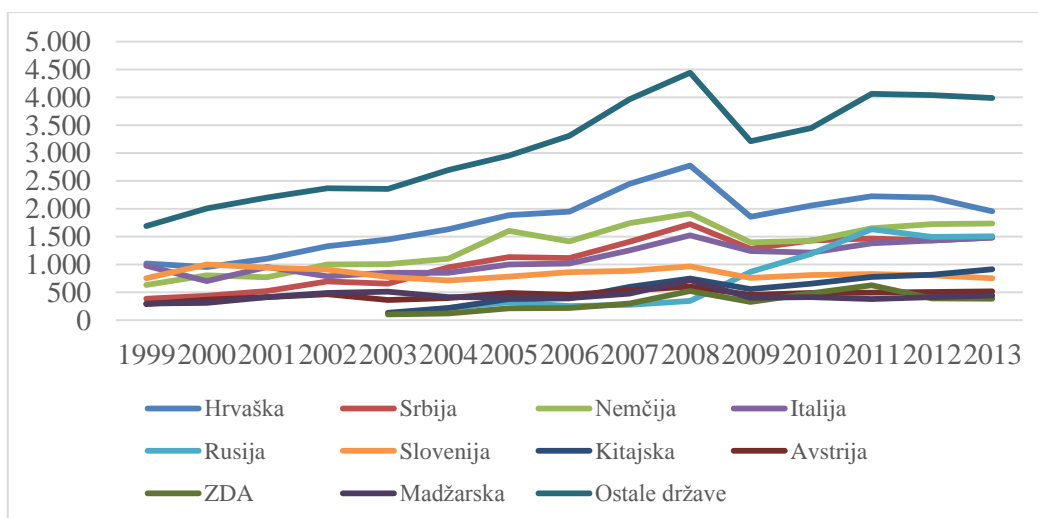
Slika 9: Največji izvozni trgi BiH – izvoz po državah (v mio KM)

Vir: Centralna banka BiH, 2013, Godišnji izvještaj, str. 160

Lahko trdimo, da izvoz v opazovane države v celotnem opazovanem obdobju postopoma raste, z izjemo leta 2009. Slaba situacija na mednarodnih finančnih trgih in globalna kriza, ki je zajela tudi glavne izvozne trge BiH, se je odrazila na padcu tako izvoza kot uvoza v tem letu.

Slika 10: Največji uvozni trgi BiH – uvoz po državah (v mio KM)

Vir: Centralna banka BiH, Godišnji izvještaj, 2013, str. 161

Na Sliki 10 je grafičen prikaz največjih uvoznih trgov BiH. Od posameznih držav se največ uvaža iz Hrvaške, Nemčije, Srbije in Italije ter od leta 2011 tudi iz Rusije. Pomemben del uvoza pride tudi iz Slovenije, Kitajske, ZDA, Madžarske in Avstrije.

Odpiranje ekonomije za tuja vlaganja je izjemnega strateškega pomena, še posebej glede na dejstvo, da ima BiH zelo nizke stopnje domačega varčevanja, kar je razvidno tudi iz Tabele 10. Poleg dostopa do svežega kapitala, tehnologije, razvoja in nadgraditve znanja tuja vlaganja omogočajo tudi dostop do tujih trgov s povečanjem izvoza. Trg BiH je majhen, vendar z dobro strateško pozicijo, ki se lahko pozitivno izkoristi na veliko načinov.

Pomembno je omeniti tudi nagnjenost potrošnikov k uvoženim izdelkom iz razlogov, kot so želja po novosti, občutek prestiža ali prepričanje, da je izdelek proizveden v tujini preprosto boljši od tistega, ki je proizveden doma. Uvoz je v določenih mejah lahko zelo pozitiven, če spodbuja konkurenčnost na domačem trgu ter krepi in izboljšuje domačo proizvodnjo, kar lahko vpliva tudi na povečanje izvoza. Za državo, kot je BiH, ima to lahko ravno nasproten učinek, torej je lahko zelo uničujoče za gospodarstvo. Osredotočiti se je treba na konkurenčne sektorje, kot so lesna industrija, kovinarstvo in tekstil, ki lahko tudi največ prispevajo k izvozu, hkrati pa ne potrebujejo veliko uvoženega materiala.

3 BIH DANES

Problematiko gospodarskega razvoja BiH in oceno trenutnega stanja uspešnosti razvoja je mogoče opazovati z vidika razvojnih trendov v razvitih državah EU, za katere velja uravnotežen razvoj, ki poleg ekonomskega razvoja vključuje tudi socialni in okoljski vidik razvoja. »Evropa 2020« je strategija za razvojno rast in spodbudo ustvarjanja delovnih mest, sprejeta s strani Evropske komisije (2010, str. 10). Razdeljena je na tri prednostne cilje:

- pametna rast (spodbujanje učinkovitega izobraževanja, raziskav in razvoja ter uporabe informacijske in komunikacijske tehnologije);
- trajnostna rast (varovanje okolja in prehod na nizkoogljično gospodarstvo);
- vključujoča rast (spodbujanje zaposlovanja ter ustvarjanja novih delovnih mest in zmanjševanje revščine).

Prednostni cilji evropske strategije razvoja so deloma predstavljeni tudi v dveh ključnih strategijah razvoja BiH:

- strategiji razvoja BiH;
- strategiji socialnega vključevanja BiH.

3.1 Strategija razvoja BiH

Prva srednjeročna strategija razvoja BiH je nastala šele leta 2003 (za obdobje 2003–2007), po treh letih priprave, sprejeta pa je bila februarja leta 2004 s strani Sveta ministrov in vlad obeh entitet. Implementacijo je podprla tudi Parlamentarna skupščina marca istega leta. Trije cilji omenjene strategije (Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomska planiranja, 2008, str. 13) so bili naslednji:

1. oblikovanje pogojev za trajnosten in uravnotežen gospodarski razvoj;
2. zmanjševanje revščine;
3. pospeševanje integracije v EU.

Podobno kot prva tudi druga strategija, to je strategija razvoja BiH, predvideva razvoj konkurenčnosti gospodarstva s poudarkom na povečanju zaposlovanja ter makroekonomskem in trajnostnem razvoju ter priključitvi EU (Vijeće ministara in Direkcija za ekonomsko planiranje, 2010, str. 23). Kot je razvidno iz Tabele 16, je v strategiji razvoja BiH opredeljenih šest osnovnih razvojnih ciljev:

1. makroekonomska stabilnost;
2. konkurenčnost;
3. zaposlovanje;
4. trajnostni razvoj;
5. integracije EU;
6. socialno vključevanje.

Glede na dejstvo, da je vprašanje socialne vključenosti zelo zapleteno, še posebej v državi, ki je utrpela večletno vojno, je šesti razvojni cilj strategije pripravljen kot poseben dokument oziroma posebna strategija: strategija socialnega vključevanja BiH.

Tabela 16: Cilji, podcilji in prednostne naloge Strategije razvoja BiH za obdobje 2010–2014

Cilj	Podcilji	Prednostne naloge
Makroekonomska stabilnost	Izboljšanje delovanja zunanega sektorja	<ul style="list-style-type: none"> • Ustvarjanje pogojev za priliv tujih investicij • Izboljšanje zunanje trgovine • Izboljšanje vloge v trgovinskih integracijah
	Izboljšanje javnih financ	<ul style="list-style-type: none"> • Zniževanje javnofinančnega primanjkljaja • Izboljšanje fiskalnega upravljanja • Davčne in druge reforme
	Izboljšanje stanja na finančnih trgih	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj finančnih institucij • Povečanje investicij in prihrankov • Izboljšanje predpisov in standardov nadzora • Izboljšanje regionalnega sodelovanja

se nadaljuje

nadaljevanje

Cilj	Podcilji	Prednostne naloge
Konkurenčnost	Mreža grozdov	<ul style="list-style-type: none"> • Izboljšanje produktivnosti podjetij • Krepitev poslovnih verig • Investicije in spodbuda za razvoj
	Izboljšanje usposobljenosti človeških virov	<ul style="list-style-type: none"> • Izboljšanje sistema izobraževanja • Usklajevanje s potrebami na trgu dela • Izkoriščanje sposobnosti in znanja beguncev
	Razvoj znanstvene in tehnološke infrastrukture	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj znanstveno-tehnoloških zmogljivosti • Sodelovanje med raziskovalnimi organizacijami in gospodarstvom • Vzpostavljanje institucionalnega okvirja
	Vzpostavitev enotnega gospodarskega prostora	<ul style="list-style-type: none"> • Usklajevanje tehničnih predpisov z zakonodajo EU • Izboljšanje kakovosti infrastrukture • Izboljšanje poslovnega okolja
Zaposlovanje	Ustvarjanje delovnih mest z razvojem malih in srednjih podjetij	<ul style="list-style-type: none"> • Izboljšanje pogojev za razvoj obstoječih in novih malih in srednjih podjetij
	Boljše delovanje trga dela	<ul style="list-style-type: none"> • Povečanje fleksibilnosti in varnosti trga dela
	Aktivne politike zaposlovanja	<ul style="list-style-type: none"> • Reforme aktivnih politik zaposlovanja • Zmanjševanje dolgoročne in strukturne brezposelnosti
	Razvoj ustreznega poklicnega izobraževanja	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj podjetniške kulture • Reforme srednjega strokovnega izobraževanja
Trajnostni razvoj	Učinkovitejši razvoj kmetijstva in podeželja	<ul style="list-style-type: none"> • Vzpostavljanje institucionalnih zmogljivosti • Izboljšanje kakovosti in varnosti proizvodov • Ohranjanje narave in racionalno upravljanje virov • Izboljšanje življenjskih pogojev
	Razvoj okoljske infrastrukture in energetskih virov	<ul style="list-style-type: none"> • Uporaba obnovljivih in neobnovljivih naravnih virov • Koncept meritve trajnostnega razvoja in razvoja infrastrukture • Integracija zaščite okolja v politike vseh sektorjev • Razvoj energetskega sektorja • Razvoj vseh obnovljivih virov energije
	Izboljšanje transportne infrastrukture in komunikacij	<ul style="list-style-type: none"> • Povečanje mobilnosti ljudi in blaga • Optimalen razvoj vseh vrst prevoza • Usklajenost s predpisi EU • Razvoj informacijske družbe in IK-mreženje
Integracije EU	Sporazum o stabilizaciji in pridruženju	<ul style="list-style-type: none"> • Izpolnjevanje obveznosti za uveljavitev sporazuma • Reforme politične, gospodarske in družbene organizacije države • Uskladitev nacionalne zakonodaje z <i>aquis communautaire</i> (pravne norme EU)
	Določba o območju proste trgovine	<ul style="list-style-type: none"> • Uveljavljanje pravic in obveznosti, ki se nanašajo na prost pretok blaga, industrijskih, kmetijskih in ribiških proizvodov
Socialna vključenost	Socialna politika v funkciji zaposlovanja	<ul style="list-style-type: none"> • Vključevanje izključenih na trg dela • Okrepitev mehanizmov socialnega dialoga
	Izboljšanje položaja družin z otroki	<ul style="list-style-type: none"> • Spremljanje stanja in krepitev sodelovanja med javnim, zasebnim in civilnim sektorjem • Izvajanje programov socialne in ekonomske podpore
	Izboljšanje izobraževanja	<ul style="list-style-type: none"> • Reforma sistema financiranja izobraževanja • Usklajevanje s potrebami trga • Vključevanje v izobraževalni sistem EU

Vir: Vijeće ministara i Direkcija za ekonomsko planiranje, Strategija razvoja Bosne i Hercegovine, 2010, str. 23–102

Izboljšanje javnih financ in stanja na finančnih trgih predstavlja ključna izziva za doseganje vseh strateških ciljev. Javno porabo, ki predstavlja okoli polovice vrednosti BDP ter se v največji meri uporabi za plače v javni upravi in socialne transferje (neproduktivni odhodki), je treba v večji meri usmeriti tudi v investicije in razvoj infrastrukture. Po podpisu Daytonskega sporazuma je vsaka entiteta dobila svojo fiskalno neodvisnost in »proste roke« za ustvarjanje davčnega sistema. Posledica so trije vzporedni, vendar neenakomerni davčni sistemi v BiH. Razlike so vidne predvsem pri davku na dohodek (davčne osnove in odbitki se med entitetama razlikujejo), obdavčitvi dodatkov, nadomestil in drugih prejemkov zaposlenih ter tudi pri stopnjah prispevkov. Leta 2006 so bile s sprejetjem Zakona o sistemu posredne obdavčitve v BiH pristojnosti entitet prenesene na državno raven (DDV, carine, trošarine in cestnine), urejanje in nadzor nad neposrednimi davki pa je še vedno v pristojnosti in pod nadzorom entitet. Reforma neposrednega sistema obdavčevanja se še vedno odvija zelo počasi (Rosić - Benović, 2012, str. 79–83). Večletne davčne reforme in rahla rast BPD so naredile precej prostora za povečanje javne porabe.

Razvoj infrastrukture skupaj z izobraževanjem, inovacijami in tehnološko modernizacijo lahko prispeva k večji produktivnosti in ustvarjanju proizvodov z višjo dodano vrednostjo, ki bi bili konkurenčni tudi na mednarodnem trgu, s čimer bi se lahko privabile tuje investicije ter povečala izvoz in prenos znanja. Večji izvoz lahko prispeva h konkurenčnosti gospodarstva, kar lahko pozitivno vpliva na povečanje zaposlenosti in kakovost življenja ljudi.

Kako uspešna je bila država pri uresničevanju cilja makroekonomske stabilnosti, je mogoče razbrati iz Tabele 17. Tabela prikazuje primerjavo med zastavljenimi cilji iz omenjene strategije in dejanskim stanjem oziroma dejanskimi makroekonomskimi kazalniki v državi v določenih obdobjih.

Tabela 17: Makroekonomski indikatorji za obdobje 2009–2013

	Napoved	Dejansko	Napoved	Dejansko	Napoved	Dejansko	Napoved	Dejansko	Napoved	Dejansko
	2009		2010		2011		2012		2013	
BPD¹ nominalni (v mio KM)	27.975	24.307	28.638	24.879	30.222	25.772	32.717	25.734	35.629	26.123 ²
Inflacija CPI³ (v %)	-0,40	-0,40	2,00	2,20	1,80	3,70	1,70	2,00	1,50	-0,10
Zasebna poraba (v mio KM)	22.074	21.182	22.858	21.587	24.301	22.184	25.988	22.601	27.825	–
Javna poraba (v mio KM)	5.905	5.734	6.082	5.780	6.368	5.975	6.706	6.016	6.974	–
Nominalna rast uvoza (v %)	-23,30	-19,85	11,00	6,86	15,50	12,45	12,10	-0,20	11,80	-0,50
Nominalna rast izvoza (v %)	-16,20	-8,39	11,10	20,49	15,00	11,09	14,80	-1,94	15,50	6,60
Št. zaposlenih (v 000)	692	859	671	843	685	816	718	814	761	822
Št. brezposelnih (v 000)	498	272	521	315	516	311	493	317	467	311
Povprečna neto plača (v KM)	790	790	788	798	826	816	885	826	957	827

Legenda:

¹ BPD po izdatkovni metodi, tekoče cene.

² Ocena Centralne banke BiH.

³ Inflacija, merjena z indeksom CPI.

Vir: Vijeće ministara i Direkcija za ekonomsko planiranje, Strategija razvoja BiH, 2010; str. 15; Agencija za statistiku BiH, Nacionalni računi 2012, Anкета o radnoj snazi, 2011, 2013; Centralna banka BiH, b.l., 2013; Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Godišnji izvještaj, 2013, str. 13–22

Iz Tabele 17 je razvidno, da je bil nominalni BDP v celotnem opazovanem obdobju pod napovedano oziroma pričakovano vrednostjo. Napovedan je bil dvig BDP iz 27.975 KM v letu 2009 na 35.629 KM v letu 2012, kar se ni zgodilo, saj je v letu 2012 dejanski nominalni BDP znašal 25.734 KM. Slaba gospodarska aktivnost je odraz gospodarske krize, saj se očitno ni pričakovalo, da bo kriza dolgotrajna. Inflacija, merjena z indeksom cen potrošnih dobrin *Consumer Price Index*, se je v opazovanem obdobju zvišala iz -0,4 % v letu 2009 na 2,1 % v letu 2012, v prvem četrtletju lanskega leta je bila sicer negativna v primerjavi z istim obdobjem v letu 2012. Cene hrane, brezalkoholnih pijač, oblek, obutve in energentov so se nekoliko zmanjšale, kar je oblikovalo splošen padec cen na letni ravni. Zabeležena je minimalna rast zasebne (slabih 7 %) in javne (slabih 5 %) porabe v opazovanem obdobju. Posledica povečanja izvoza in zmanjšanja uvoza je zmanjševanje primanjkljaja na tekočem računu ter predstavlja pozitiven vpliv na konkurenčnost na zunanjih trgih. Padec domačega povpraševanja oziroma slaba rast zasebne porabe je delno vplivala tudi na zmanjšanje uvoza. Po podatkih Agencije za statistiku BiH (2013d, str. 18–19) je izvoz v obdobju 2009–2012 po sektorjih in klasifikacijah dejavnosti največji v predelovalni dejavnosti (85–89 % skupnega izvoza), od tega največ v proizvodnji baznih kovin (13–12 % skupnega izvoza). V istem obdobju je uvoz največji prav tako v predelovalni dejavnosti (82–85 % skupnega uvoza), pri čemer 13 % skupnega uvoza predstavlja uvoz živil, 7–11 % pa uvoz kemikalij in kemičnih proizvodov. Največ izvoza in uvoza v obdobju 2009–2012 je ustvarjeno v energiji in vmesnih proizvodih (okoli 50 %). V BiH se že od leta 2009 povečuje zunanjetrgovinski primanjkljaj (iz 6,8 milijarde v letu 2009 na 7,4 milijarde v letu 2012), pa se tudi stopnja pokritosti uvoza z izvozom, ki je bila v letu 2009 45-odstotna, v letu 2013 pa je dosegla 55 %.

Negativna rast oziroma stagnacija je vplivala tudi na trg dela. Števila zaposlenih in brezposelnih oseb so sicer večja od pričakovanih, vendar so stopnje brezposelnosti v opazovanem obdobju nenehno rasle. Stopnja brezposelnosti je v letu 2009 znašala 24 %, v letu 2013 se je zvišala na 28 %. V letu 2013 je bilo slabih 28 % tistih, ki so brezposelni že 2–5 let (Agencija za statistiku BiH, 2013b, str. 19, 49). Plače so v opazovanem obdobju rasle zelo počasi, kar je odraz gospodarske krize. Dejanska povprečna neto plača je zrasla iz 790 KM v letu 2009 na 826 KM v letu 2012 oziroma 827 KM v prvem četrtletju leta 2013. Anketa o porabi v gospodinjstvih iz leta 2011 (Agencija za statistiku BiH, 2013a, str. 83) je pokazala, da se je med 7.400 anketiranimi gospodinjstvi povečal odstotek tistih, ki del svojega prihodka varčujejo, in sicer iz 6,2 % v letu 2007 na 14,2 % v letu 2011.

V BiH je od leta 2004, ko je bil ustanovljen prvi grozd v avtomobilski industriji, propadlo pet ustanovljenih grozdov, nekaj jih je tudi z neopredeljenim statusom, kar pomeni, da se sploh ne ve, ali so še aktivni. Do leta 2012 se je obdržal en grozd v industriji plastike in orodja v Federaciji BiH, šest pa se jih je obdržalo v Republiki srbski, med katerimi je največji grozd lesne industrije in pohištva, ki šteje okoli 40 članov oziroma poslovnih subjektov (Umihanić, 2012, str. 5). Glavne ovira za razvoj poslovanja in izboljšanje konkurenčnosti so otežen dostop do kapitala oziroma financiranja, zastarela tehnologija in nezadostno izobraževanje oziroma nestrokovna delovna sila. Vendar tudi sama slika o BiH v Evropi in v svetu ni dovolj

dobro predstavljena, kar je zelo pomembno, predvsem za njen gospodarski razvoj in pritek tujih investicij.

Iz Tabele 17 je razvidno, da se število brezposelnih iz leta v leto zvišuje, kar pomeni, da se prednostne naloge iz strategije o razvoju ne izpolnjujejo oziroma je situacija v najslabšem primeru nespremenjena. Večina mladih pred ali po končanem šolanju odhaja v tujino, ker preprosto ne najde primerne ali vsaj dostojno plačane zaposlitve.

Po navedbah Anket o delovni sili (Agencija za statistiku BiH, 2011, str. 27; 2013b, str. 21) se je odstotek brezposelnih oseb, starih 15–24 let, v obdobju 2009–2013 gibal okoli 24 %, okoli 61 % brezposelnih oseb pa je bilo v starostni skupini 24–49 let. Najmanj brezposelnih je bilo v opazovanem obdobju v starostni skupini 50–64 let, in sicer okoli 15 % (Tabela 18).

Tabela 18: Odstotek delovno sposobnih in brezposelnih oseb v BiH v obdobju 2009–2013

	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Starost	Delovno sposobni prebivalci (v %)					Brezposelni (v %)				
15–24	16,6	16,2	15,8	16,0	16,2	25,2	25,3	23,6	24,0	22,6
25–49	40,1	40,4	39,7	38,8	38,1	59,4	60,1	60,6	61,3	60,8
50–64	23,8	24,3	25,0	25,0	25,7	15,4	14,5	15,8	14,4	16,5
65+	19,5	19,1	19,5	20,2	20,0	–	–	–	–	–

Vir: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2011, str. 27; Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2013, str. 21

Med tistimi, ki odhajajo, so neredko tudi visoko izobraženi ljudje (beg možganov), kar lahko predstavlja problem državi, če se ne vračajo. Beg možganov se lahko zmanjša, če se ustvarijo boljši pogoji za šolanje, osebni razvoj in zaposlovanje ter če se izboljšajo tehnološka infrastruktura in pogoji kakovostno življenje ljudi.

Trajnostni razvoj v BiH še vedno nima velikega pomena zaradi vseh drugih težav v povojnem obdobju in izpolnjevanja prednostnih nalog za osnovni razvoj države. Gospodarska rast v nobenem primeru ne bi smela vplivati na kakovost življenja ljudi, zato je izpolnjevanje ciljev za doseganje trajnostnega razvoja bistvenega pomena. Preprečevanje in nadzor nad onesnaževanjem okolja sta pomembna pogoja tudi v razvojni strategiji EU. V BiH do zdaj ni posebej izdelana strategija trajnostnega razvoja ali kakršen koli podoben okoljsko-strateški dokument. Edina dokumenta na temo trajnostnega razvoja BiH sta Ocena trajnostnega razvoja BiH, ki je pripravljena kot poročilo za srečanje Svetovnega vrha o trajnostnem razvoju leta 2002, in Poročilo BiH za UN Konferenco o trajnostnem razvoju (Ministarstvo financija i trezora BiH i UN BiH, 2010, str. 5).

Slika 11: Kazalniki zagotavljanja okoljske trajnosti v BiH po Milenijski deklaraciji OZN

Naloga/kazalnik	2009 ali zadnji dostopni podatki	Milenijski razvojni cilji 2015	Napredek v doseganju ciljev do leta 2015
Naloga: Integrirati osnove trajnostnega razvoja v politike in programe držav in spremeniti trend izgube naravnih resursov			
Odstotek zemlje prekrit z gozdovi	53	60	Možno
Zaščiteni odstotek zemlje za biodiverzitetni trajnostni razvoj	<2	6	Možno
BDP po enoti izkoriščene energije (konstanta 2005 PPP USD po kilogramu naftnega ekvivalenta)	4,7	4,9	Verjetno
Emisija ogljikovega dioksida (v t/prebivalca)	7,3	5	Negotovo
Naloga: Za polovico zmanjšati število ljudi, ki nimajo dostopa do pitne vode in vode za osnovno higieno			
Odstotek prebivalcev priključenih na sistem oskrbe z vodo	65	67	Doseženo
Odstotek prebivalcev, ki imajo dostop do kanalizacijskih sistemov	36	40	Verjetno
Poraba električne energije na prebivalca	2.381	2.500	Verjetno
Odstotek deminiranih področjih	64	80	Verjetno

Vir: *Ministarstvo financija i trezora BiH i UN BiH, Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u BiH, 2010, str. 47*

Trajnosti razvoj se omenja kot eden izmed osmih razvojnih ciljev tudi v Milenijski deklaraciji, ki jo je leta 2000 sprejelo 189 držav na pobudo Združenih narodov, med drugimi tudi BiH. Leta 2010 je bilo izdelano poročilo o napredku pri realizaciji omenjenih razvojnih ciljev, iz katerega je razvidno, da se je v BiH povečal odstotek prebivalstva, priključenega na vodovodni sistem (iz 52 % v letu 2000 na 65 % v letu 2009), kar je prvi izmed doseženih pogojev trajnostnega razvoja po Milenijski deklaraciji. Pri drugih pogojih (glej Slika 11) je ocenjena manjša možnost za njihovo doseganje. Cilj glede emisije ogljikovega dioksida je po ocenah iz poročila nedosegljiv vsaj do leta 2015 (Ministarstvo financija i trezora BiH i UN BiH, 2010, str. 47). Zelena ekonomija je prihodnost, zato mora BiH več pozornosti posvečati razvoju, pripravi, končni izdelavi in kasneje tudi hitri implementaciji strategije za trajnostni razvoj.

Eden izmed pomembnejših ciljev strategije razvoja BiH je tudi članstvo v EU. Poglobitev odnosov z EU se je močneje začela izvajati s članstvom v Svetu Evrope aprila 2002. Julija 2004 so sprejeli sklep, s katerim so potrdili prvo evropsko partnerstvo z BiH. Oktobra 2005 je Evropska komisija Svetu EU predlagala začetek pogajanj za sklenitev Sporazuma o stabilizaciji in pridruženju z BiH. Sprejem policijske reforme je bil zadnji pogoj, da je BiH junija 2008 v Luksemburgu z EU (kot zadnja med petimi državami Zahodnega Balkana) podpisala Sporazum o stabilizaciji in pridruženju, vendar v zadnjih letih v procesu

pridruževanja ni naredila bistvenega napredka. Pogajanja za članstvo v WTO trajajo že štirinajst let. Članstvo je bilo napovedano do konca leta 2013 (v Strategiji razvoja BiH je cilj za članstvo 1. julij 2013), vendar se do današnjega dne še ni zgodilo.

Edini kazalnik za merjenje uspešnosti uresničevanja strategije socialnega vključevanja oziroma uspešnosti socialne politike v BiH je analiza o porabi v gospodinjstvih. Anketa o porabi v gospodinjstvih iz leta 2011 (Agencija za statistiku BiH, 2013a, str. 63–65) je pokazala, da je od 7.400 anketiranih gospodinjstev 17,2 % živel pod pragom revščine (18,4 % v letu 2007), od tega je bilo 17,9 % revnih posameznikov (18,2 % v letu 2007). Globina revščine se je zmanjšala za slab odstotek v primerjavi z letom 2007 in je v letu 2011 znašala dobrih 25 %. Povprečni izdatki za mesečno porabo (hrana, pijača, neživilski proizvodi) so znašali 1.569,33 KM na gospodinjstvo. V tabeli z makroekonomskimi indikatorji za obdobje 2009–2013 (Tabela 17) smo videli, da je povprečna neto plača v letu 2011 znašala 816 KM. Slabih 40 % vseh revnih gospodinjstev nima nobene izobrazbene kvalifikacije, pri dobrih 26 % ima vsaj en član vsaj osnovnošolsko izobrazbo, nekaj manj revščine pa je pri gospodinjstvih s srednjo (dobrih 11 %) ali visokošolsko izobrazbo (4 %), na podlagi česar lahko zaključimo, da je stopnja izobraževanja lahko povezana s stopnjo revščine, kar govori v prid pomembnosti izboljšanja sistema, kakovosti in dostopnosti izobraževanja večjemu delu prebivalstva.

Socialna zaščita je v pristojnosti vsake entitete oziroma vsakega kantona v Federaciji BiH, kar pomeni, da je višina dajatev odvisna od stalnega prebivališča upravičenca. Problem predstavlja tudi dejstvo, da socialni transferji, ki predstavljajo okoli 4 % BDP, niso usmerjeni k dohodkovno najšibkejšim skupinam (OSCE, 2012, str. 33). Po poročilu WB (2003, str. 117) samo okoli 4 % revnih dejansko dobi neke vrste socialno pomoč, po drugi strani pa je 75 % upravičencev, ki pravzaprav niso v skupini revnih. Stalna denarna pomoč najbolj ogroženim ne pokrije niti 7 % košarice potrošnih dobrin, saj v najboljšem primeru znaša 120 KM na mesec.

V Anketi o porabi v gospodinjstvih iz leta 2011 (Agencija za statistiku BiH, 2013a, str. 87) so kot mere socialne vključenosti prebivalstva proučene tudi okoliščine, v katerih ljudje živijo. Tako v BiH približno vsako šesto gospodinjstvo nima nobene možnosti za primerno ogrevanje stanovanjske enote, v umazanem in onesnaženem okolju živi vsako deveto gospodinjstvo, primerna okna in vrata ima vsako sedmo gospodinjstvo, streha pušča v vsakem enajstem gospodinjstvu. V zelo hrupnem okolju živi dobrih 8 % gospodinjstev, brez zadostne svetlobe dobrih 7 %, v vrtincu kriminala in nasilja skupno dobrih 6 % gospodinjstev. Več kot 80 % anketiranih gospodinjstev zelo težko shaja s svojimi običajnimi mesečnimi stroški. Slabih 74 % gospodinjstev si ne more privoščiti dopusta v trajanju do sedem dni. Brez obveznega zdravstvenega zavarovanja je vsak dvajseti prebivalec, 6 % vseh prebivalcev ima dokazilo o neki vrsti invalidnosti.

Tudi po podpisu Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov v letu 2010, ki bi zagotovila dodatno enakopravnost in nediskriminacijo, je diskriminacija invalidov v sistemu socialne varnosti še vedno prisotna. Socialna pomoč se opredeljuje s statusom in ne s potrebo, kar je najbolj razvidno iz velike neenakosti med zaščito vojnih invalidov in oseb, ki niso postale invalidne med vojno. Denarna nadomestila za drugo omenjeno skupino so na primer včasih tudi do petkrat manjša kot za prvo skupino vojnih invalidov z isto stopnjo invalidnosti (OSCE, 2012, str. 37).

Za BiH je značilno staranje prebivalstva, kar je eden izmed razlogov za povečano število pokojnin. Več kot polovica prebivalstva, starejšega od 65 let, je iz podeželskih območij oziroma so kmetje brez pokojninskih prejemkov, ki jim grozi socialna izključenost. Glede na višino pokojnin situacija na žalost ni drugačna niti pri tistih, ki imajo zagotovljen dohodek v starosti. Povprečna pokojnina v BiH je v letu 2013 znašala 337 KM, kar ne zagotavlja nobene zaščite pred revščino. Poleg tega se neredko zgodi, da izplačilo pokojnine pride z večmesečno zamudo. Pokojninski sistem BiH je nevdzdržen, tako zaradi gospodarske krize, nerednih izplačil, velikega števila zaposlenih v neformalnem sektorju kot tudi zaradi neugodnega razmerja med številom upokojencev in zavarovancev, ki sistem financirajo. V letu 2013 je bilo to razmerje v povprečju 1 : 1,1 (en zaposleni na več kot enega upokojenca). Na pokojnine v povprečju odpade do 10 % letnega BDP. Strategija za reformo pokojninskega sistema je sprejeta v obeh entitetah, reforme se tudi izvajajo, vendar zelo počasi. Strategija predvideva uvedbo dveh stebrov, ki sta: obvezno pokojninsko zavarovanje oziroma privilegirane pokojnine in prostovoljne pokojnine (Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, 2014, str. 15).

Na slabo konkurenčno pozicijo in gospodarski razvoj vplivajo tudi pomanjkanje kakovostnega izobraževalnega sistema in raziskovalne dejavnosti. BiH je bila v preteklosti znana po močnih univerzitetnih središčih. Pred vojno se je v izobraževanje in znanost investiralo okoli 1,5 % BDP države. Podatki iz leta 2009 kažejo, da se je v znanost investiralo samo okoli 0,05 % BDP, medtem ko je v EU ta delež dosegal ali celo presegal 2 %. Na letnem nivoju se je za študij namenjal do največ 500 EUR na študenta, kar je skoraj 20-krat manj kot v EU (Vijeće ministara BiH, 2009, str. 27). V BiH deluje 8 javnih univerz (6 v Federaciji BiH in 2 v Republiki srbski), 14 zasebnih univerz (8 v Federaciji BiH in 6 v Republiki srbski), 4 zasebne fakultete (vse v Federaciji BiH) in 12 visokih šol (1 v Federaciji BiH in 11 v Republiki srbski). V Republiki srbski je po zadnjih podatkih skupno 26 visokošolskih ustanov, v Federaciji BiH pa 96 (od tega 64 fakultet in 5 akademij) (Đipa, 2012, str. 12). Kljub temu je delež visoko izobraženih med delovno sposobnimi osebami zelo majhen.

Univerzitetne diplome univerz v EU še vedno niso priznane v BiH, ker nobena izmed državnih univerz še ni prestala akreditacijskega postopka za vpis v državni register akreditiranih institucij. Razvoju znanosti in raziskovanja je treba posvetiti več pozornosti, kar je bil eden izmed razlogov za nastanek Strategije razvoja znanosti v BiH za obdobje 2010–

2015, ki poleg razvoja znanosti predvideva tudi razvoj znanstvenoraziskovalne dejavnosti, izobraževanja, gospodarstva in kulture. Tako kot pri drugih strategijah sta tudi pri tej strategiji vprašljiva njeno izvajanje ter šibka vloga države in drugih organov, ki so odgovorni za njeno izvajanje, usklajevanje, spreminjanje in izpolnjevanje ciljev. Izjema je reforma izobraževanje v smislu uvedbe bolonjskega sistema visokega izobraževanja. BiH je pred skoraj enajstimi leti, točneje 19. septembra 2003, v Berlinu podpisala Bolonjsko deklaracijo, s katero naj bi se približala evropskim sistemom izobraževanja (Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke, 2009, str. 2). Vendar pa univerze v BiH še vedno ne delujejo v skladu s predpisi bolonjskega visokošolskega izobraževanja. Težave, ki so prisotne kljub uvedbi novega sistema, so poleg finančnih ovir (nezadostna sredstva iz proračunov) tudi nezadostne prostorske zmogljivosti in strokovnost osebja.

V strategiji razvoja BiH za obdobje 2010–2014 so skozi cilje opredeljene ključne prednostne naloge in izzivi, vendar so, tako kot v preteklosti, mere za doseganje teh ciljev zelo slabo opredeljene. Težave pri doseganju ciljev prav tako predstavljata nedelujoč pravni in regulativni okvir ter neusklajeno delovanje institucij na nivoju države in obeh entitet. Zakoni niso ustrezni ali niso usklajeni z zakonodajo EU, če so usklajeni, pa se ne spoštujejo oziroma ne izvajajo v celoti. Vlada, institucije, zaposleni in drugi, ki so posredno ali neposredno vključeni v izvajanje omenjene strategije, morajo poleg zadostnih finančnih sredstev, finančnega okvirja in nadzora porabe sredstev imeti še kakovosten človeški kapital s kompetencami za izvajanje vseh zastavljenih ciljev in prednostnih nalog.

Strategija razvoja je izdelana predvsem z ekonomskega vidika, ki ni nujno pogoj za kakovostnejše življenje ljudi. Poleg socialnega je pomemben tudi okoljski vidik (preprečevanje onesnaževanja, emisije, zmanjšanje odpadkov, upravljanje virov, uporaba obnovljivih virov), ki se mu namenja najmanj pozornosti. V določenih segmentih in sektorjih (npr. pri cilju integracij EU) je predvidena širitev kapacitet določenih agencij in institucij. Bolj smiselno bi bilo vlagati v izobraževanje, nadgrajevanje znanja in modernizacijo obstoječih agencij in institucij, ki so v BiH že zdaj številne. Premalo pozornosti je namenjeno povečanju učinkovitosti države v smislu zmanjševanja sive ekonomije, ustreznemu izobraževanju in zaposlovanju mladih (v EU 2020 na primer želijo imeti manj kot 10 % mladih, ki prezgodaj opustijo šolanje), promociji države skozi turizem (zaradi dojemanja potencialnih tujih vlagateljev stanja v državi), ki sploh ni omenjen v Strategiji razvoja BiH.

Vprašanje je, ali je BiH odgovorna in učinkovita država (v pravnem in javnem smislu), da lahko uresniči vse zastavljene cilje. BiH mora začeti prilagajati svoje razvojne strategije in jih približevati razvojnim strategijam EU. Razvijati je treba tiste panoge (rudarstvo, elektroindustrijo, kmetijstvo, gozdarstvo in lesno industrija, tekstilno industrijo, turizem itd.), ki bodo v največji meri vplivale na dvig zaposlenosti (delovno intenzivne panoge skupaj z izkoriščanjem naravnih virov ter razvojem industrije in ruralnih območij) in produktivnosti, kar bo pozitivno vplivalo tudi na druge dejavnike in s tem tudi na razvoj. Čeprav je v povojnem obdobju zabeležena rast BPD, ta ni veliko vplival na povečanje zaposlenosti v

državi. Posledica je prepočasno zniževanje odstotka prebivalstva, ki živi pod ali zelo blizu praga revščine.

Ovira za gospodarski razvoj BiH je tudi sistem fiskalnega upravljanja, ki je preveč zapleten zaradi obstoječe razdrobljene strukture. Z Daytonskim sporazumom je BiH razdeljena na dve entiteti, Federacijo BiH in Republiko srbsko, ter okrožje Brčko. Federacija BiH je upravno razdeljena na 10 kantonov, kantoni pa na občine. V Federaciji BiH je trenutno 79 občin, v Republiki srbski pa 62. Mesto Brčko je samostojna upravna enota (Agencija za statistiko BiH, 2013c, str. 4). Pristojnosti organov na nivoju države, entitet, kantonov in občin so naslednje (Direkcija za evropske integracije, 2012b):

- pristojnosti države BiH: zunanja politika; zunanjetrgovinska politika; carinska politika; monetarna politika; financiranje institucij in mednarodnih obveznosti države; politika imigracij, beguncev in azila; kazenska zakonodaja in odnosi z Interpolom; komunikacije; promet; kontrola zračnega prometa;
- pristojnosti Federacije BiH (vsa pooblastila in odgovornosti, ki po ustavi niso dodeljene državi): državljanstvo; ekonomska politika; načrtovanje, obnova in uporaba zemljišč; fiskalne politike; boj proti terorizmu, kriminalu in drogam; energetska politika; elektronske frekvence za radio, televizijo itn.; financiranje vlade na nivoju Federacije BiH;
- skupne pristojnosti Federacije BiH in kantonov: človekove pravice; zdravje; varstvo okolja; komunikacije in zdravstvena infrastruktura; socialna politika; državljanstvo in potovalni dokumenti; turizem; naravna bogastva;
- pristojnosti kantonov: vzpostavitev in nadzor policije; izobraževanje; kulturna politika; stanovanjska politika; ureditev in zagotavljanje javnih storitev; lokalna zemljišča; lokalni poslovni predpisi; predpisi o lokalnih energetskih objektih; socialna politika in socialno varstvo; turizem; financiranje kantonalnih oblasti;
- pristojnosti Republike srbske: varnost; človekove pravice in svoboščine; premoženjska razmerja in obveznosti; ekonomski odnosi; banke in davčni sistem; gospodarstvo; znanost in tehnološki razvoj; demografski in socialni razvoj; kmetijstvo; zemljišča; razvojne politike in ukrepi; inšpekcije; statistika; javne storitve; delovna razmerja; varnost in zdravje pri delu; zaposlovanje; socialna politika; zdravstvo; izobraževanje; kultura in šport; varstvo okolja; obveščanje javnosti; mednarodno sodelovanje; financiranje oblasti.

BiH ima 9 ministrstev na nivoju države, 30 drugih pomembnih institucij in organov (agencije, državne komisije, odbori, službe itn.) ter 27 samostojnih upravnih organizacij (agencije, instituti, uradi). Federacija BiH ima 16 federalnih ministrstev, 9 samostojnih federalnih upravnih organizacij (federalni zavodi), 3 samostojne federalne uprave ter 30 drugih pomembnih institucij in organov. V Federaciji BiH je 10 kantonov, vsak kanton pa ima najmanj 9 ministrstev. Republika srbska ima 16 ministrstev, 6 republikanskih uprav, 25 republikanskih upravnih organizacij (agencije, zavodi, republiški sekretariati itn.) ter 36

drugih pomembnih institucij in organov. Okrožje Brčko ima 12 vladnih oddelkov (Direkcija za evropske integracije, 2012b).

Državni aparat BiH je izjemno administrativno zapleten in drag. Po podatkih Centralne banke BiH povprečna neto plača v javni upravi znaša več kot 1.100 KM, kar je vzrok za vse višjo javno porabo in posledično tudi javnofinančni primanjkljaj. Po besedah guvernerja Centralne banke BiH (Kozarić, 2013) se v BiH v zadnjih letih povečuje javni dolg (po podatkih Centralne banke BiH je konec leta 2013 dosegel 7,4 milijarde KM, kar je dobrih 28 % BDP), ki se financira s posojili Mednarodnega denarnega sklada, namesto da bi se izposojen denar usmeril v investicije za razvoj gospodarstva. Zakoni in sistemi upravljanja so neuskklajeni in nevzdržni. Glede na dejstvo, da BiH nima enotne in usklajene fiskalne politike na nivoju države, je leta 2008 ustanovljen Fiskalni svet BiH kot neke vrste medvladni usklajevalni organ, katerega prednostne naloge naj bi bile zmanjšanje javne uprave in povečanje njene učinkovitosti ter fiskalno usklajevanje in vodenje ustrezne fiskalne politike tako v obeh entitetah kot tudi na nivoju države. Do takrat sta dober del usklajevanja fiskalne politike opravljala Urad visokega predstavnika *Office of High Representative* – OHR in Mednarodni denarni sklad (Službeni glasnik BiH, št. 63/08). Vendar se, tako kot na večini področij v BiH, tudi na tem področju spremembe odvijajo zelo počasi. Problem predstavljajo zamude pri sprejemanju in izvajanju sklepov in pravil ter neustreznost zakonov, ki nimajo jasno določenih odgovornosti in ciljev.

Zmanjšanje mednarodne pomoči je že od leta 2005 ovira za gospodarski razvoj. Padeč gospodarske aktivnosti v državi je eden izmed dokazov, da je BiH že od konca vojne zelo odvisna od mednarodne pomoči in kot taka nesposobna, vsaj v večjem delu, za samostojno ustvarjanje in vzdrževanje gospodarske rasti in razvoja. Po podatkih EBRD se je po visoki, 86-odstotni rasti BDP v letu 1996 gospodarska rast v prihodnjih letih opazno znižala. V letu 2000 je znašala 5,5 % BDP (EBRD, 2011). Na voljo je bila zadostna količina denarja za oživitvev gospodarstva, ki je niso pametno izkoristili.

Problem je, ker so do zdaj narejena precej površna poročila o implementaciji omenjenih strategij. Končne ocene uspešnosti izvajanja prve strategije, izdelane na podlagi statističnih podatkov in analiz, še ni, zaradi česar še vedno ni popolnoma jasno, v kolikšni meri je država pravzaprav implementirala zastavljene strateške cilje. Delno je to možno razbrati iz poročil o izvajanju ukrepov iz akcijskega načrta, ki jih pripravlja Direkcija za ekonomska planiranja (prej Jedinica za ekonomsko planiranje i implementaciju Srednjeročne strategije BiH). Cilji so preveč splošno opredeljeni, brez natančno opredeljenih ukrepov za njihovo doseganje in brez jasno opredeljenih kazalnikov za ocenjevanje uspešnosti. Dejstvo je, da BiH nima osnovne statistične infrastrukture oziroma predpostavk za ustanovitev makroekonomskega modela, s katerim bi se ocenjevala uspešnost pri doseganju razvojnih ciljev. Cilji so opredeljeni na način, pri katerem ni mogoče uporabiti klasične metode ocenjevanja.

Spremljanje in ocenjevanje uspešnosti doseganja ciljev iz strategije je ključnega pomena za pripravo novih razvojnih izhodišč, predvsem zaradi ocene morebitnih slabosti dosedanje strategije, prilagajanja finančnim okvirjem in prilagajanja ciljev razmeram v okolju. Kljub pomanjkanju vsega omenjenega je leta 2010 nastala druga, še obsežnejša strategija razvoja za obdobje 2010–2014.

3.2 Konkurenčnost BiH

Konkurenčnost države je poleg bogastva z naravnimi viri odvisna tudi od drugih dejavnikov, kot so kakovostno institucionalno okolje (politični sistemi in javne institucije), spodbujanje produktivnosti in podjetništva, povečanje zaposlenosti, kakovosten človeški kapital, povečanje izvoza, spodbujanje domačih in tujih investicij ter razvita infrastruktura. Vsi naštetih dejavniki lahko predstavljajo tudi ovire za gospodarski razvoj. Po opredelitvi Svetovnega ekonomskega foruma (World Economic Forum, 2013, str. 4) je produktivnost tista, ki določa hitrost rasti gospodarstva, odvisna pa je od donosa investicij. Večja produktivnost pomeni večjo blaginjo, skupek institucij, politik in dejavnikov, ki pozitivno vplivajo na produktivnost, pa določa raven konkurenčnosti nekega gospodarstva.

Slika 12: Komponente konkurenčnosti in faze razvoja po globalnem indeksu konkurenčnosti

Vir: World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, 2013, str. 9

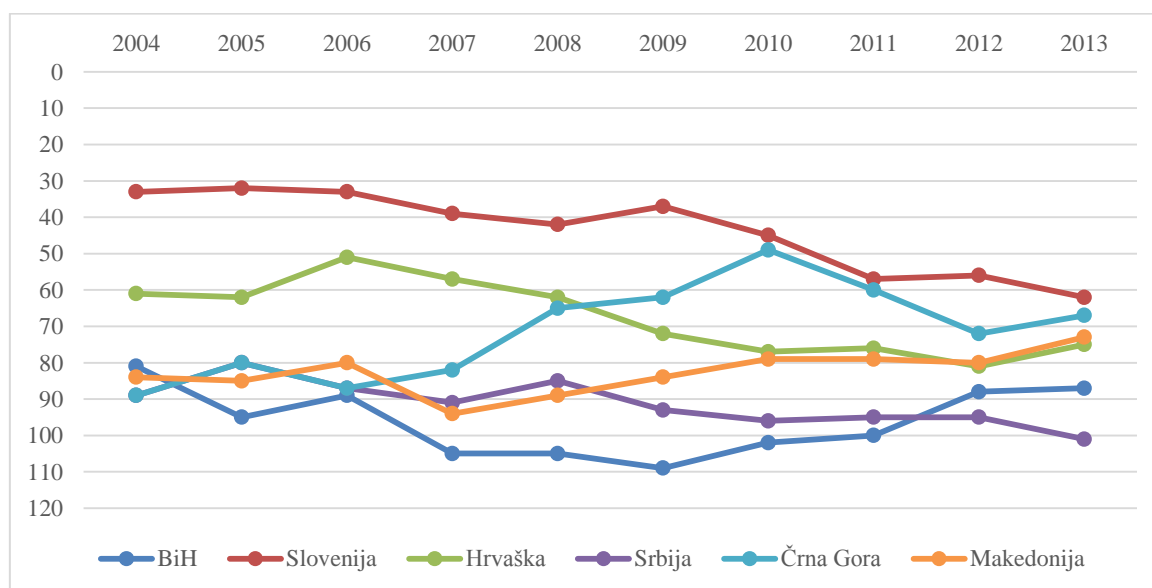
Svetovni ekonomski forum pripravlja poročila o globalni konkurenčnosti, ki temeljijo na izračunu globalnega indeksa konkurenčnosti *Global Competitiveness Index – GCI*, sestavljenega iz komponent konkurenčnosti, predstavljenih na Sliki 12, za vsako izmed treh faz razvoja gospodarstev. Po zadnjem globalnem poročilu o konkurenčnosti (World Economic Forum, 2013, str. 11) je BiH postala konkurenčnejša država, ki mora začeti

razvijati učinkovitejšo proizvodnjo, povečati kakovost proizvodov in višino plač brez pritiska na inflacijo ter je že v tako imenovani drugi fazi (*Efficiency-driven*) skupaj z drugimi tridesetimi državami (Srbijo, Črno goro, Makedonijo, Bolgarijo, Romunijo, Ukrajino itn.). Slovenija je že uvrščena v tretjo fazo, Hrvaška pa je na prehodu iz druge v tretjo fazo.

Sodeč po analizi konkurenčnosti, je BiH do lanskega leta najbolj napredovala na področjih zdravja in osnovnošolskega izobraževanja (46. mesto), visokošolskega izobraževanja in usposabljanja ter razvoja poslovnih procesov (63. mesto), razvoja institucij (71. mesto) in tehnološke pripravljenosti (73. mesto). Najslabša je na področjih razvoja finančnega trga (113. mesto), inovacij (110. mesto), učinkovitosti trga blaga in makroekonomske stabilnosti (104. mesto). Na prvem mestu je pri komponenti makroekonomske stabilnosti, ki meri letno odstotno spremembo indeksa cen življenjskih potrebščin (World Economic Forum, 2013, str. 130).

Na Sliki 13 je predstavljena uvrstitev izbranih držav nekdanje Jugoslavije po vrednosti globalnega indeksa konkurenčnosti v obdobju 2004–2013. BiH je bila prvič vključena v analizo leta 2004, ko je zasedla 81. mesto med 104 državami. Slabše sta bili uvrščeni samo Makedonija (84. mesto) ter Srbija in Črna gora (89. mesto), takrat še kot ena država. BiH od takrat skoraj vsako leto izgublja mesta, najnižje pa je bila leta 2009, ko je zasedla 109. mesto med 133 analiziranimi državami. Po letu 2009 se je nekoliko vzpenjala in je v letu 2013 dosegla 87. mesto na lestvici 148 držav. Izmed vseh izbranih držav nekdanje Jugoslavije ima najboljšo pozicijo Slovenija, a tudi to gospodarstvo v zadnjih letih doživlja padce po globalnem indeksu konkurenčnosti.

Slika 13: Uvrstitev izbranih držav po globalnem indeksu konkurenčnosti v obdobju 2004–2013

Vir: Global Competitiveness Index 2004-2013, b.l.

Na nizko konkurenčnost gospodarstva BiH v največji meri vplivajo otežen dostop do virov financiranja, politična nestabilnost, visoke davčne stopnje in neurejeni davčni predpisi, pomanjkanje vizije vladnega sektorja za povečanje konkurenčnosti, neučinkovita državna birokracija, korupcija ter nezadostne zmogljivosti za inovacije (World Economic Forum, 2013, str. 130). Dodati je treba še zamude pri izvajanju reform in počasno ekonomsko prilagajanje.

Globalni indeks konkurenčnosti daje zunanjo sliko o konkurenčni poziciji države, ki je lahko ključnega pomena za tuje vlagatelje. Konkurenčnost se lahko zagotovi tudi s privabljanjem potencialnih vlagateljev in z vlaganjem v raziskave in razvoj. Tuji denar je za državo, kot je BiH, velik izziv, saj je že velika večina priliva povojne pomoči in pridobljenih ugodnih kreditov ali izginila neznano kam ali ni bila strateško porabljena. Po drugi strani, sodeč po vsem napisanem, se BiH lahko težko opredeli kot država, ki bi bila privlačna za tuje investitorje. Neučinkovito delovanje obstoječih in počasna vzpostavitev novih institucij otežuje ali celo preprečuje rast izvoza države. Zaradi oteženega dostopa do finančnih virov, novih tehnologij, specializirane delovne sile in že omenjene neučinkovitosti javnega sektorja imajo podjetja BiH slabo konkurenčno pozicijo.

Poleg slabega uspeha v smislu privabljanja tujih vlaganj obstajajo tudi težave s konkurenčnostjo na mednarodnih trgih. Kot je že bilo napisano, izvoz BiH večinoma temelji na vmesnih proizvodih oziroma proizvodih nizke dodane vrednosti ali sredstvih, kot je energija. Pred vojno je bila situacija ravno obratna, saj so se v veliki meri izvažali končni izdelki, podjetja pa so imela potencial, da postanejo globalno konkurenčna. Podjetja, ki danes izvažajo in poskušajo biti konkurenčna, so v začaranem krogu in se soočajo s težavami pri procesih standardizacije, certificiranja in druge dokumentacije za izvoz, saj BiH nima ustreznih institucij. Prav zato so podjetja prisiljena storitve opravljati v tujini, kar vpliva na končno ceno produkta in zmanjšuje konkurenčnost.

3.3 Podjetništvo

Glede na kakovost sredstev, konkurenčne sposobnosti in prednosti Domazet (2000, str. 201) podjetja v BiH deli v naslednje skupine:

- v prvi so podjetja, ki povečujejo svojo vrednost s pomočjo poslov in močnega položaja na domačem trgu. Za ta podjetja je značilna visoka stopnja prestrukturiranja (usposobljeno vodstvo, ki upošteva načela korporativnega upravljanja, z natančno opredeljenimi poslovnimi postopki, strategijo in vizijo), ki je ustvarila trajnostno konkurenčno prednost. Podjetja imajo poleg izboljšane in razširjenega proizvodnega programa tudi spremenjeno število in kvalifikacijsko strukturo zaposlenih (npr. Bosnalijek Sarajevo, Klas Sarajevo, Pivara Tuzla, Sarajevska pivara, FDS Sarajevo, Lijanovići Široki Brijeg in drugi);

- v drugi skupini so podjetja v stagnaciji, ki ne morejo stabilizirati svoje konkurenčne prednosti in ustvariti dobičkonosnosti. Pred vojno so taka podjetja poslovala uspešno in imela veliko število zaposlenih. Po vojni so nadaljevala poslovanje z zastarelimi tehnologijami in enakimi števili zaposlenih, brez prestrukturiranja in usklajevanja poslovnih strategij z dinamičnim okoljem, kar jih je poleg pomanjkanja zaščite domače proizvodnje pripeljalo v situacijo, da na trgu ne morejo preživeti (npr. Bihaćka pivara, Krivaja Zavidovići, Viteks Visoko, Dita Tuzla, Termoelektrarna Tuzla, UPI Zora Sarajevo in drugi);
- tretjo skupino sestavljajo podjetja s padcem vrednosti, ki poslujejo z izgubo in ne morejo ustvariti konkurenčnih prednosti za obstoj na trgu. Njihove zmogljivosti in viri so bili uničeni med vojno in v povojnem obdobju, poslovne strategije pa so v veliki meri v nasprotju s strukturo okolja na domačem trgu (npr. Polihem Tuzla, Bratstvo Travnik, Fering Gračanica, Mediapan Busovača, Aida Tuzla, Vitezit Vitez in drugi);
- četrta skupina je sestavljena iz podjetij, ki niso sposobna zagnati svoje proizvodnje. To so večinoma velika podjetja, ki proizvajajo določen produkt ali skupino produktov, ki temelji na ekonomijah obsega in stroškovni konkurenčnosti, z omejenimi finančnimi in človeškimi viri ter zmogljivostmi. Za zagon proizvodnje in njihov obstoj ni dovolj samo domači trg (Željezara Zenica, Fabrika sode Lukavac, Koksara Lukavac, Natron Maglaj, Konjuh Živinice, Vispak Visoko, Pamučni kombinat Mostar, Kombitekst Bihać, Fabrika štofa Livno in drugi);
- v peti skupini so internacionalizirana podjetja, usmerjena na trg BiH in ustvarjena kot skupna podjetja domačih in tujih partnerjev ali s prenosom lastništva domačih podjetij na tuja podjetja. Njihovi viri in konkurenčne sposobnosti se razvijajo v okviru strategij multinacionalk, ki jih imajo v svoji lasti (npr. Messer Plin, Coca Cola Sarajevo, BH Steel Co Zenica, INA BiH Sarajevo, Heidelberg – Cementara Kakanj in Lukavac in drugi).

V letih po vojni se je gospodarska situacija nekoliko spremenila, kar je vplivalo tudi na status podjetij in njihovo zgornjo opredelitev po skupinah. Lahko trdimo, da se je oblikovala še ena skupina, v kateri so podjetja iz prve in druge skupine (na primer pivovarne iz Sarajeva, Tuzle in Bihaća, podjetje Dita Tuzla, TTU Tuzla in Krivaja Zavidovići), ki ne morejo ustvariti konkurenčnih prednosti, predvsem zaradi stagnacije vrednosti, kar je posledica pomanjkanja zaščite in podpore s strani države ter ozaveščenosti potrošnikov o nakupu izdelkov iz domače proizvodnje. Nekatera podjetja iz teh dveh skupin so že v četrti skupini, ker so že v blokadi in niso sposobna zagnati svoje proizvodnje (na primer UPI Zora Sarajevo). Trem podjetjem iz četrte skupine je uspelo napredovati v peto skupno, saj je bil večinski delež prodan tujim družbam (na primer Željezara Zenica – ArcelorMittal, Fabrika sode Lukavac in Natron Maglaj).

Razpad nekdanje Jugoslavije je za sabo pustil velika podjetja z uničeno ali zastarelo tehnologijo, izgubljenimi konkurenčnimi prednostmi in izgubljeno kakovostno delovno silo. Pojavile so se potrebe po novih strategijah razvoja. Ugotovilo se je, da so lahko podjetja, še posebej mala in srednja, gonilna sila gospodarstva in ključna za zmanjšanje brezposelnosti.

Za pomoč pri razvoju sektorja malih in srednjih podjetij je po zadnjih podatkih od leta 2010 priteklo dobrih 244 milijonov EUR v obliki nepovratnih sredstev ali ugodnih kreditov. Člani Foruma za koordinacijo koordinatorjev in glavni donatorji, ki prek projektov aktivno sodelujejo v tem sektorju, so WB, EIB, EBRD, Švedska (SIDA), EU/Evropska komisija, Nemčija, Švica, Italija, Norveška in Nizozemska (Ministarstvo finansija i trezora, 2013b, str. 84–86). Cilj projektov je ustvarjanje boljših pogojev za pridobivanje finančnih sredstev za mala in srednja podjetja prek podpore bančnemu sistemu države in razvojnim bankam ter spodbujanje izvoza in ustvarjanje boljšega poslovnega okolja na splošno v tem sektorju. Po podatkih Agencije za statistiko BiH (2014c, str. 5) je bilo leta 2012 aktivnih 25.882 podjetij v BiH, od tega dobrih 95 % malih in srednjih podjetij. Glede na navedeno dejstvo je popolnoma jasen njihov pomen za gospodarski razvoj, česar država še ni prepoznala, saj ni nobene pomembne zakonske podlage. Po pisanju avtorjev Martinović, Šunjić - Beus in Karišnik (2012, str. 341–342) so zakoni o malih in srednjih podjetij ter tudi strategija razvoja tega sektorja sprejeti na nivoju entitet. Na državni ravni pa je sprejeta ohlapna strategija razvoja, ki ne vsebuje jasnih načrtov in rokov, poleg tega pa ni nobenega državnega organa (agencije ali sklada), ki bi to strategijo implementiral in spremljal. Predlog zakona na državni ravni je še vedno v postopku, prav tako tudi predlog zakona o državni pomoči, ki bi določal osnovo za pregledno dodeljevanje sredstev podjetjem v BiH, kar onemogoča izvajanje strategije kot take. Zaradi tega se tudi sredstva dodeljujejo pavšalno in v večji meri javnim podjetjem.

WB že od leta 2002 dela analizo o vplivih poslovnih predpisov na mala in srednja podjetja *Doing Business*. V letu 2013 je ta analiza zajela 185 držav sveta (WB, 2013, str. 152–194). Analiza iz leta 2013 je za izbrane države nekdanje Jugoslavije predstavljena v Tabeli 19.

Iz Tabele 19 je razvidno, da BiH na področju enostavnosti poslovanja močno zaostaja za drugimi izbranimi državami. Po zadnji analizi se je uvrstila na 130. mesto, naslednja najslabša je Hrvaška na 88. in nato še Srbija na 87. mestu. Slovenija, ki je najboljša, je na 31. mestu. Skoraj enako je na področju ustanavljanja podjetij, kjer BiH zaseda 164. mesto. Problem so dolgotrajni in počasni postopki ustanavljanja podjetij. V BiH je za ustanavljanje podjetij potrebnih 37 dni, kar je trikrat več kot v Srbiji (12 dni), ki je na podlagi drugih kriterijev na 38. mestu, kljub dolgemu postopku ustanavljanja podjetij. V BiH je leta 2004 proces ustanavljanja podjetij trajal najmanj 68 dni, kar je skoraj edina pozitivna sprememba v zadnjih desetih letih. Leta 2012 sta dovoljenje za delo oziroma začetek poslovanja zamenjala enostavnejše obvestilo in lažje pridobivanje davčne identifikacijske številke. Kar se tiče pridobivanja gradbenih dovoljenj, pa je BiH (172. mesto) bolje uvrščena kot Srbija in Črna gora, po obdobju trajanja (179 dni) je tudi pred Slovenijo (197 dni), boljša pa je edino Makedonija (105 dni). Pri pridobivanju električne energije pa BiH absolutno zaostaja za drugimi državami (161. mesto in 125 dni). Kljub naporom v preteklih letih je tudi na področjih zaščite investitorjev, plačevanja davkov, mednarodnega poslovanja in izvedbe naročil uvrščena zelo slabo. Prenehanje poslovanja v BiH po tej analizi traja 3,3 leta.

Tabela 19: Uvrstitve izbranih držav po posameznih področjih na podlagi analize *Doing Business* za leto 2013

		BiH	Slovenija	Hrvaška	Srbija	Črna gora	Makedonija
Enostavnost poslovanja	Uvrstitev	130	31	88	87	50	36
Ustanavljanje podjetij	Uvrstitev	164	33	79	38	57	5
	Dnevi	37	6	8	12	10	2
Pridobivanje gradbenih dovoljenj	Uvrstitev	172	58	155	182	174	70
	Dnevi	179	197	317	269	251	105
Pridobivanje električne energije	Uvrstitev	161	32	58	81	68	109
	Dnevi	125	38	70	131	71	151
Registracija nepremičnin	Uvrstitev	93	80	103	41	114	91
	Dnevi	25	109	102	11	71	43
Pridobivanje sredstev za financiranje	Uvrstitev	71	105	40	40	3	24
Zaščita investitorjev	Uvrstitev	113	14	156	80	32	32
Davčna politika	Uvrstitev	134	59	43	157	85	24
Mednarodno poslovanje	Uvrstitev	109	46	104	102	51	88
Izvedba naročil	Uvrstitev	118	56	48	100	134	108
	Dnevi	595	1	572	635	545	667
Reševanje insolventnosti	Uvrstitev	81	41	97	104	45	59
	Leta	3,3	2,0	3,1	2,0	1,4	2,0

Vir: WB, *Doing Business*, 2013, str. 152–194

Res je, da podjetja težko vplivajo na ukrepe države, vendar obstajajo tudi drugi dejavniki, ki jih lahko spremenijo ali izboljšajo in s tem povečajo svojo konkurenčnost, na primer učinkovitejše vodenje, poslovanje, inovativnost, vlaganje v raziskave in razvoj, zaposlovanje strokovnega in ustrezno usposobljenega kadra itn.

Ukrepi za povečanje konkurenčnosti prek izboljšanja pogojev za razvoj obstoječih in novih malih in srednjih podjetij so določeni tudi v razvojni strategiji kot prednostna naloga pri cilju povečanja zaposlovanja. Mala in srednja podjetja so v večini primerov odvisna od lastnih sredstev in niso sposobna vlagati v svoj lastni razvoj. Država lahko pomaga z ustvarjanjem posebnih sistemov financiranja prek ugodnih kreditov oziroma z dodeljevanjem dela proračunskih sredstev za posebne programe spodbujanje razvoja obstoječih in ustvarjanje novih podjetij. Poleg tega pa ima na voljo tudi pomoč s strani donatorjev v obliki nepovratnih sredstev in ugodnih kreditov. S tem se lahko izboljšata podjetniško okolje in kultura, kar lahko zelo pozitivno vpliva na priliv tujih vlaganj, saj investitorji pričakujejo možnost stabilnega sodelovanja s podjetji v okolju, v katerem nameravajo poslovati. Poleg strateško pomembnih podjetij, o katerih se največ govori in katerim se, vsaj navidezno, posveča precej pozornosti, je treba kot prioriteto vzeti tudi mala in srednja podjetja, ki jih je tudi EU prepoznala kot glavne generatorje gospodarske rasti in povečanja zaposlovanja.

4 IZZIVI ZA PRIHODNOST (2014–2020)

Širitev EU omogoča državam, da postanejo sodobne, demokratične in konkurenčne. Prihodnost BiH naj bi bila prav v priključitvi EU, saj na ta način lahko pospeši reševanje ključnih problemov, kot so politična nesoglasja, počasno izvajanje ekonomskih in strukturnih reform ter zagotavljanje gospodarske blaginje. Vstop v EU pomeni, da je država vsaj do neke mere dosegla politično in ekonomsko stabilnost ter funkcionalen pravni sistem. Pomoč EU državi BiH traja že dve desetletji, s čimer je med drugim dala jasno vedeti, da ima BiH evropsko perspektivo.

Po raziskavah Urada visokega predstavnika EU v BiH (2008) je v času podpisovanja Sporazuma o stabilizaciji in pridruževanju okoli 85 % prebivalcev BiH želelo in podpiralo evropsko perspektivo BiH in njeno članstvo v EU.

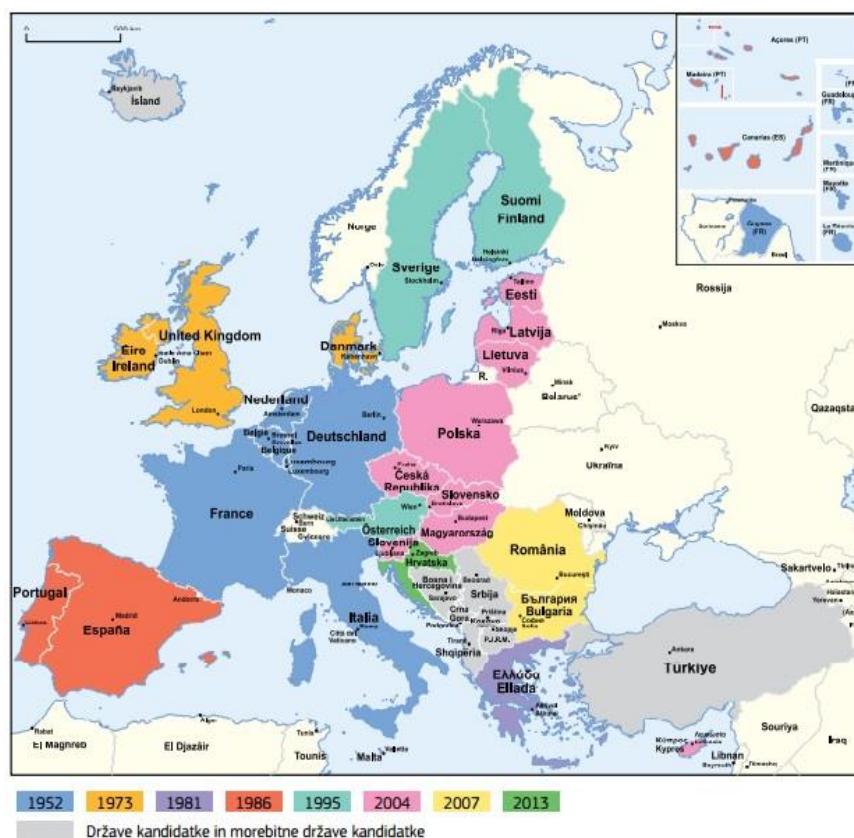
4.1 Odnos med EU in BiH

Pristop novih držav članic EU je urejen z 49. členom Pogodbe o Evropski uniji, osnovni pogoji pa so spoštovanje načel svobode, demokracije, temeljnih svoboščin, človekovih pravic in vladavine prava. V dosedanem obdobju so se merila za članstvo razvijala in spreminjala (københavnska merila iz leta 1993 in madridska merila iz leta 1995), dodana pa so tudi splošna in posebna merila za posamezne države ali skupino držav. Za pristop novih držav članic morajo vse obstoječe države članice dati soglasje. O pristopu odloča Svet EU, sestavljen iz vlad držav članic, po posvetovanju z Evropsko komisijo in po odobritvi Evropskega parlamenta (večina glasov članov). Države članice se potem lahko odločijo o začetku morebitnih pristopnih pogajanj ali dodeljevanju statusa države kandidatke (European Commission Delegation to Bosnia and Herzegovina, 2006, str. 7–8).

EU je po priključitvi Hrvaške v letu 2013 sestavljena iz 28 držav članic. Ob ustanovitvi, torej več kot 60 let nazaj, je EU sestavljalo samo 6 držav: Francija, Nemčija, Italija, Luksemburg, Belgija in Nizozemska. Več kot 20 let po tem so se pridružili še Irska, Danska in Združeno kraljestvo, sledile so Grčija, Španija, Portugalska, Avstrija, Finska in Švedska. Do leta 1995 je torej bilo že 15 držav članic. Največja širitev se je zgodila deset let nazaj, leta 2004, ko so se EU pridružili še Češka, Slovaška, Poljska, Slovenija, Estonija, Ciper, Madžarska, Malta, Litva in Latvija. Leta 2007 sta se pridružili še Romunija in Bolgarija (Slika 14).

BiH je trenutno ena izmed treh držav, ki so morebitne kandidatke (drugi dve sta Albanija in Kosovo) in pogojev za članstvo v EU še ne izpolnjujejo. Preostale države iz regije, kot so Srbija, Makedonija in Črna gora, so že v skupini držav kandidatke, s katerimi pristopna pogajanja že potekajo, nacionalna zakonodaja pa se že usklajuje z zakonodajo EU.

Slika 14: Države članice EU po letu priključitve in trenutnem statusu

Vir: Evropska komisija, *Politike Evropske unije: Širitev*, 2013c, str. 4

Odnosi med EU in BiH so se začeli razvijati že pred vojno, ko je bila BiH mednarodno priznana kot neodvisna in suverena država. Pomembnejši dogodki oziroma koraki države BiH na poti k članstvu EU so bili naslednji (Delegacija EU v BiH, b.l.):

- 1997: EU vzpostavlja politične in gospodarske pogoje za razvoj bilateralnih odnosov;
- junij 1998: vzpostavitev svetovalne skupine med EU in BiH;
- maj 1999: EU predlaga nov stabilizacijsko-pridružitveni proces za pet držav Jugovzhodne Evrope, vključno z BiH;
- junij 2000: Evropski svet določa, da so vse države v stabilizacijsko-pridružitvenem procesu možne kandidatke za članstvo v EU;
- november 2000: EU in države Zahodnega Balkana, vključno z BiH, sprejmejo proces stabilizacije in pridruževanja;
- 2001: prvo leto novega programa *CARDS*, zasnovanega za potrebe v stabilizacijsko-pridružitvenem procesu;
- november 2003: Evropska komisija naredi študijo izvedljivosti za izvajanje morebitnega prihodnjega sporazuma o stabilizaciji in pridruževanju. Pogajanja se začnejo, ko BiH doseže napredek pri šestnajstih ključnih prednostnih nalogah;
- junij 2004: EU sprejme prvo evropsko partnerstvo za BiH;

- oktober 2005: Evropska komisija predlaga začetek pogajanj v zvezi s Sporazumom o stabilizaciji in pridruženju;
- november 2005: uraden začetek pogajanja o Sporazumu o stabilizaciji in pridruženju med EU in BiH;
- december 2006: tehnična pogajanja v zvezi s Sporazumom o stabilizaciji in pridruženju med EU in BiH uspešno zaključena, vendar zaradi nezadostnega napredka pri ključnih reformah ne more biti parafiran;
- december 2007: parafiran Sporazum o stabilizaciji in pridruženju z BiH;
- 18. februar 2008: Svet EU sprejme novo evropsko partnerstvo;
- 20. februar 2008: podpisan okvirni sporazum o sredstvih IPA;
- 26. april 2008: začetek dialoga o odpravi vizumskega režima;
- 16. julij 2008: podpisan Sporazum o stabilizaciji in pridruženju ter začasni sporazum o trgovini in trgovinskih zadevah;
- 31. julij 2008: podpisan Finančni sporazum o državnem programu za uporabo IPA za leto 2007;
- 15. december 2010: brezvizni režim za državljane BiH z biometričnimi potnimi listi.

Glavni akterji EU v BiH so Delegacija EU v BiH, Direkcija za evropske integracije in Evropske vojaške sile EUFOR, ki skupaj z Uradom visokega predstavnika v BiH nadzorujejo izvajanje Daytonskega sporazuma, vzdržujejo stabilno in varno okolje v BiH ter pomagajo državi na poti priključitve k EU. Evropska policijska misija EUPM je leta 2012 po desetih letih prisotnosti končala svoj mandat v BiH, kjer je vzpostavljala sistem varnosti in vladavino prava.

Po sprejemu policijske reforme junija 2008 je BiH z EU podpisala Sporazum o stabilizaciji in pridruženju kot zadnja med petimi državami Zahodnega Balkana. Trenutno je v veljavi le Začasni sporazum kot sestavni del Sporazuma o stabilizaciji in pridruženju, ki ureja vprašanja trgovine in prometa med BiH in EU. Šele po začetku veljavnosti Sporazuma o stabilizaciji in pridruženju bo lahko država zaprosila za članstvo v EU in dobila status morebitne kandidatke.

V zadnjem poročilu Evropske komisije o napredku BiH v letu 2013 (2013b, str. 5–29) je napisano, da Svet EU ni sprejel odločbe o začetku veljavnosti sporazuma, ker država poleg predvidenih reform ni izvršila niti sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice v zvezi s primerom »Sejdić-Finci proti BiH«. Sejdić in Finci sta državljana BiH, pripadnika romske in judovske manjšine. Primer je vezan na etnično diskriminacijo, saj po Ustavi BiH osebe, ki ne spadajo v eno izmed treh konstitutivnih narodov BiH, ne morejo biti izbrane za člane državnih institucij. Za končno razsodbo je potrebna sprememba Ustave, kar bi prineslo dodatne politične zaplete, saj je Ustava BiH urejena z Daytonskim sporazumom. Po drugi strani pa zaradi nereševanja omenjenega primera BiH grozi tudi zmanjševanje sredstev, ki so na voljo iz skladov EU. V poročilu se izpostavlja tudi neodzivnost na smernice EU, ki določajo prednostne naloge in prioritetne reforme, zaradi česar je po mnenju Evropske

komisije nujno treba vzpostaviti učinkovit mehanizem za koordinacijo evropskih integracij. Ugotavljajo, da je proces izvajanja reform še vedno prepočasen. Pravosodni sistem pa je treba dodatno konsolidirati, da bi se zagotovili njegova učinkovitost, neodvisnost in delovanje v skladu s standardi in pravnim redom EU. Omejen napredek je ustvarjen na področju boja proti korupciji ter reform pravosodnega sistema in javne uprave. Pri makroekonomski stabilnosti je izpostavljena rahla okrepitev gospodarstva v lanskem letu, vendar problem še vedno ostajajo visok primanjkljaj v državnem proračunu in izredno težke razmere na trgu dela, brez ustvarjanja novih delovnih mest, kar ogroža skupno makroekonomsko stabilnost, kljub ne toliko slabi finančni in monetarni stabilnosti. Državni sektor, za katerega sta značilni nizka učinkovitost porabe in previsoka raven vmešavanja v gospodarstvo, še vedno škoduje delovanju tržnih mehanizmov. Ni napredka niti pri vzpostavljanju potrebnih struktur za decentralizirano upravljanje s sredstvi iz skladov EU za predpristopno pomoč, predvsem zaradi nerešenih sporov glede pristojnosti med državo in entitetami. Evropska komisija je tako morala odpovedati nekatere projekte, med drugimi tudi projekta v skupni vrednosti 5 milijonov EUR, namenjena spodbujanju kmetijskega sektorja.

4.2 Skladi in predpristopna pomoč

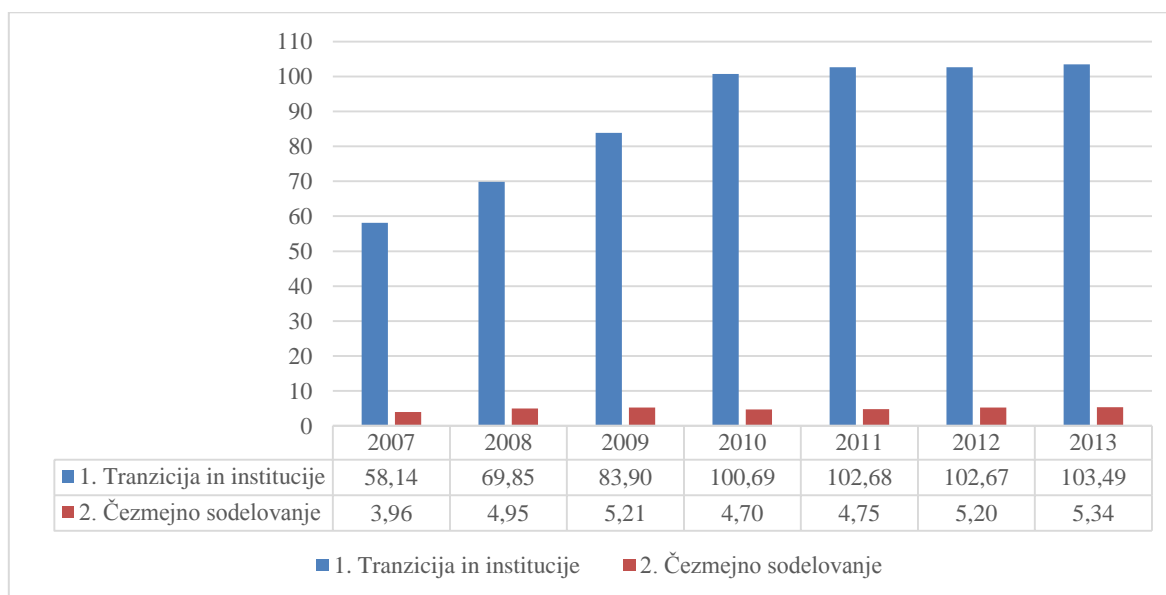
Programi obnove, kot sta CARDS in OBNOVA, so bili predvsem namenjeni za obnovo porušene infrastrukture in pomoč razseljencem. Nekje od leta 2003 dalje so se sredstva iz teh programov preusmerila na vzpostavljanje in delovanje institucij ter pomoč BiH na njeni evropski poti. Leta 2007 so bili programi preoblikovani v enoten instrument za predpristopno pomoč državam, imenovan IPA I. Pomoč je namenjena predvsem izvajanju gospodarskih reform, vzpostavljanju demokracije in pravne države, podpiranju regionalnega sodelovanja, spoštovanju človekovih pravic, zmanjševanju revščine ter spodbujanju rasti in razvoja. Delegacija EU v BiH je odgovorna za izvajanje finančne pomoči v BiH prek instrumentov IPA, organi vlade pa so odgovorni za usmerjanje teh sredstev.

Instrument IPA I je sestavljen iz 5 komponent (European Commission, 2012, str. 3–4):

1. pomoč v procesu tranzicije in pri vzpostavljanju institucij;
2. čezmejno sodelovanje;
3. regionalni razvoj;
4. razvoj človeških virov;
5. razvoj podeželja.

Sredstva iz komponent 3, 4 in 5 so dostopna samo za države kandidatke, kar pomeni, da je BiH trenutno upravičena do sredstev iz komponent 1 (vzpostavljanje in izboljšanje delovanja institucij ter stabilizacijski ukrepi) in 2 (med kandidatkami in potencialnimi kandidatkami za članstvo v EU z ene strani ter državami članicami EU z druge strani).

Slika 15: Finančni okvir IPA I v obdobju 2007–2013 za BiH (v mio EUR)

Vir: European Commission, *Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Revised Multi Annual Indicative Financial Framework for 2013, 2012, str. 8*

Slika 15 prikazuje, da se pomoč, namenjena BiH, prek 2 komponent iz instrumenta IPA I vsako leto povečuje. Iz 62,1 milijona EUR v letu 2007 se je povečala na kar 108,8 milijona EUR predvidene pomoči v letu 2013. Prednostne naloge so: izgradnja pravne države, izboljšanje učinkovitosti javne uprave ter socialni in gospodarski razvoj. Največji problem pa je zelo nizka izkoriščenost namenjenih sredstev. Tako je na primer leta 2010 izkoriščenost namenjenih sredstev znašala samo okoli 20 %.

Največ sredstev v obdobju 2011–2013 je bilo namenjenih razvoju učinkovitega pravosodja (18 %), ki naj bi deloval v skladu z evropskimi standardi. To vključuje tudi izvajanje potrebnih reform v tem sektorju, boj proti korupciji in izboljšanje zakonov. Glede na pomembnost spreminjanja ustavnega okvira v BiH je bilo kar 13 % sredstev v zadnjem obdobju namenjenih reformi javne uprave. Sredstva, namenjena izboljšanju stanja zasebnega sektorja, so se povečala iz 9 % na 16 %. Razlog je predvsem v pospeševanju razvoja malih in srednjih podjetij ter izboljšanju regulatornega okvira, v katerem delujejo. Tukaj je všteta tudi podpora kmetijskemu sektorju in razvoju podeželja. Najmanj sredstev v obeh obdobjih se je namenilo prometu, kar ne pomeni, da je sektor manj pomemben. Prav nasprotno, BiH je tranzitna država, transport pa je ključnega pomena za medsebojno sodelovanje držav. Izboljšanje transportne infrastrukture lahko pozitivno vpliva tudi na izboljšanje stanja v drugih proizvodnih sektorjih. Velik delež sredstev je namenjen izboljšanju okoljske infrastrukture in zmanjšanju onesnaževanja. Za zmanjševanje brezposelnosti, revščine in izvajanje reform v sektorju izobraževanja je bilo v preteklem obdobju namenjenih 13 % sredstev.

Po Večletnem indikativnem načrtnem dokumentu (European Commission, 2013, str. 11) se je treba osredotočiti na sektorje, predstavljene v Tabeli 20.

Tabela 20: Delež sredstev IPA I po sektorjih (v %)

Sektor	2007–2010	2011–2013
Pravosodje in notranje zadeve	12	18
Reforma javne uprave	16	13
Razvoj zasebnega sektorja	9	16
Transport	7	11
Okolje in podnebne spremembe	23	17
Socialni razvoj	15	13
Pravni red in druge dejavnosti	17	13

Vir: European Commission, Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2011–2013, 2013, str. 12

Zaradi pomanjkanja dogovorov in nezmožnosti izvrševanja sodbe v zadevi Sejdić-Finci je del sredstev iz programa IPA 2013 zmanjšan za več kot polovico, točneje za dobrih 45 milijonov EUR (Evropska komisija, 2013b, str. 6). Poleg tega je bila BiH neuspešna pri vzpostavljanju učinkovitega mehanizma za koordinacijo sredstev, ker neuspešnost dogovorov glede pristojnosti med državo in entitetama še vedno ovira izvajanje in učinkovitost finančne pomoči iz predpristopnih skladov. Evropska komisija se je odločila, da odloži razprave o sredstvih iz sklada IPA II za obdobje 2014–2020, dokler država ne pokaže dejanskih rezultatov sprememb in napredka v procesu vključevanja v EU.

Sistem dodeljevanja sredstev iz skladov IPA za obdobje 2014–2020 oziroma koncept IPA II je nekoliko spremenjen in bolj strateško usmerjen. Sredstva se dodeljujejo in odobravajo na podlagi načrtov, ki jih mora posamezna država pripraviti in na podlagi katerih aplicira za sredstva. Točna številka oziroma višina sredstev za posamezno državo ni določena. Sklad je vreden malenkost več kot IPA I, in sicer 11,7 milijarde EUR. Poudarek je na strateških dokumentih držav, ki so upravičene do sredstev iz sklada, kar lahko pozitivno vpliva na izpolnjevanje nacionalnih razvojnih programov, izvajanje potrebnih reform in izboljšanje regionalnega sodelovanja. Ciljni sektorji zajemajo področja, ki so povezana s strategijo širitve EU, kot so demokracija, vladavina prava, rast in konkurenčnost. Takšen pristop naj bi spodbujal strukturne reforme in sektorje preoblikoval v skladu s standardi EU (Official Journal of the European Union, 2014, str. 16–18). Po navedbah Uradnega lista EU (Official Journal of the European Union, 2014, str. 15) bo pomoč namenjena predvsem za naslednja področja:

1. reforme, vezane na priprave na članstvo v EU ter s tem povezano vzpostavljanje institucij in drugih zmogljivosti;
2. socialno-ekonomski in regionalni razvoj;

3. zaposlovanje, socialna politika, izobraževanje, spodbujanje enakosti spolov, razvoj človeških virov;
4. sektor kmetijstva in razvoj podeželja;
5. regionalno in teritorialno sodelovanje.

Skladi IPA ponujajo možnost izkoriščanja finančnih sredstev za izboljšanje stanja na področjih, na katerih BiH največ zaostaja v procesu priključevanja EU. Koncept IPA I morda ni bil narejen za institucionalno in politično specifično državo, kot je BiH, implementacija se namreč odlaga zaradi zapoznelega sprejetja sprememb v zakonih (npr. glede plačevanja davkov in podobno), zamud pri podpisovanju sporazumov ali nesoglasij med državo in entitetama o dodeljevanju sredstev. Iz pretekle neuspešnosti se je treba nekaj naučiti in toliko bolj izkoristiti priložnosti, ki jih ponuja bolj prilagojen koncept IPA II. Institucije na nivoju države in entitet morajo tesneje sodelovati, zagotavljati podporo ter izboljševati zmogljivosti za učinkovitejšo in uspešnejšo uporabo sredstev. Brez evidentnega napredka BiH ponovno tvega izgubo pomembnih sredstev, tokrat iz sklada IPA II. Pomembnost izkoriščanja teh sredstev je vidna na primeru držav, kot sta Hrvaška in Slovenija, ki so reforme in pripravo na vstop v EU v velikem delu opravile s pomočjo sredstev iz predpristopnih skladov EU.

4.3 Regionalna politika EU

Namen regionalne politike EU je zmanjšanje ali odpravljanje ekonomskih in socialnih razlik med državami članicami in njihovimi regijami ter doseganje uravnoteženega razvoja celotnega ozemlja EU. Pogosto se uporablja tudi naziv kohezijska politika, saj gre za doseganje ekonomske in socialne kohezije na območju EU. Politika temelji na finančni solidarnosti, ker razvitejše države članice namenjajo del sredstev v poseben proračun za razvoj manj razvitih držav. Izvajanje regionalnih politik je decentralizirano, kar pomeni, da z njimi upravljajo države članice, Evropska komisija pa ima funkcijo nadzora. Glavni instrumenti za izvajanje regionalne politike so skladi, in sicer štirje strukturni in en kohezijski (SNV, Holandska organizacija za razvoj 2008, str. 24). Na spletni strani Evropske komisije so navedeni prednostni cilji, za katere se namenjajo sredstva (Evropska komisija, b.l.):

- raziskave in inovacije;
- informacijske in komunikacijske tehnologije;
- izboljšanje konkurenčnosti malih in srednje velikih podjetij;
- prehod na nizkoogljično gospodarstvo in razvoj energetske učinkovitosti;
- spodbujanje izobraževanja;
- izboljšanje transportne infrastrukture.

Na isti spletni strani je Evropska komisija objavila tudi vrednost sklada, namenjenega državam članicam v okviru izvajanja regionalne politike za obdobje 2014–2020, ki znaša 351 milijard EUR. Rezultati regionalne politike EU v obdobju 2007–2012 so vidni v skoraj 6 milijonih ustvarjenih delovnih mest, finančni pomoči skoraj 200.000 malim podjetjem, več

kot 60.000 projektih, več kot 5 milijonih novih uporabnikov širokopasovne povezave v EU in splošnem izboljšanju kakovosti življenja v mestih z različnimi projekti.

Glede na dejstvo, da je cilj regionalnih politik zmanjševanje razlik med regijami, se sredstva namenjajo manj razvitim regijam glede na velikost, število prebivalcev in stanje gospodarskega razvoja (BDP manj kot 70 % povprečja EU). Države EU so opredeljene po edinstveni statistični klasifikaciji NUTS - *Nomenclature des Unites Territoriales Statistiques* (SNV, Holandska organizacija za razvoj, 2008, str. 24). Sistem zagotavlja podlago za zbiranje in analizo statističnih podatkov za nadaljnje načrtovanje in oblikovanje regionalnih politik in programov. Teritorialne enote BiH še vedno niso razdeljene po klasifikaciji NUTS, kar pomeni, da je potrebna tudi harmonizacija statistike z evropskimi standardi.

Več kot desetletje nazaj se je v BiH začel proces vzpostavljanja gospodarskih regij in razvojnih agencij za vsako regijo. V skladu z veljavnimi smernicami Evropske komisije in Delegacije EU v BiH je država razdeljena na pet gospodarskih regij:

- severovzhodna regija (Razvojna agencija NERDA);
- sarajevska gospodarska regija (Razvojna agencija SERDA);
- jugovzhodna regija (Razvojna agencija REDAH);
- centralna regija (Razvojna agencija REZ);
- severozahodna regija (Razvojna agencija ARDA).

Proces regionalizacije BiH, ki je nastal v okviru projekta EURED (Podpora EU regionalnemu gospodarskemu razvoju), naj bi prispeval k hitrejši rasti, pospeševanju procesov vključevanja v EU, razvoju lokalnih skupnosti, spodbujanju tujih investicij in uravnoteženemu razvoju regij v BiH. Agencije se financirajo iz sredstev WB, sredstev za razvoj od EU (npr. Evropski sklad za financiranje regionalnega razvoja, Evropski socialni fond) ter iz sredstev ustanoviteljev agencij (vlada, gospodarska zbornica, podjetja, banke in drugi). Agencije naj bi s projekti in programi spodbujale dolgoročen gospodarski razvoj in tuje investicije ter predstavljale oziroma promovirale državo v dobri luči. Agencije so neprofitne organizacije, ustanovljene tudi z namenom izdelovanja in izvajanja strategije gospodarskega razvoja na nivoju regij. Vse naj bi potekalo s podporo vlade in drugih državnih organov ter ne s političnimi pritiski in upočasnitvijo procesov, kot je primer v BiH. Navsezadnje iz vsega prej navedenega o regionalni politiki EU lahko sklepamo, da dobro usmerjena regionalna politika in strategija po vstopu v EU lahko prineseta tudi dobre rezultate.

4.4 Učinek na gospodarstvo BiH

Čeprav težko rečemo, da vsi v državi razumejo prednosti ali morebitne slabosti, ki jih prinaša članstvo v EU, za prebivalce BiH vedno velja izrek »hujše ne more biti«. Članstvo v EU lahko prinese stabilnost in gospodarski razvoj, saj je več kot očitno, da možni scenariji

alternativnih načinov doseganja omenjenega v tem stanju države ne obstajajo. Vstop v EU bo najverjetneje imel najpomembnejše učinke na gospodarstvo BiH.

Vstop v EU pomeni vstop na enoten trg, ki omogoča prost pretok ljudi, blaga in storitev. S pravilno in pametno uporabo finančnih sredstev EU lahko pride do hitrejše gospodarske rasti, razvoja trgovine, ustvarjanja delovnih mest in boljše kakovosti življenja prebivalcev. Prebivalci bodo postali državljani EU, država pa bo postala soustvarjalec v evropskih politikah ter bo imela predstavnike v Evropskem parlamentu, Evropski komisiji in Sodišču EU. Z vstopom na enoten trg se bo olajšal izvoz izdelkov iz BiH na trg EU, potrošniki v BiH pa bodo imeli večjo izbiro uvoženih izdelkov (povečanje konkurence), različnih kakovosti in cen. Večja pozornost se bo namenjala zaščiti in varovanju okolja ter proizvodnji energije iz obnovljivih virov. S sredstvi iz skladov EU se lahko izboljša stanje infrastrukture v državi (ceste, železnice, telekomunikacije, oskrba z vodo, upravljanje odpadkov). Raven kakovosti izobraževanja se bo dvignila.

Že s podpisovanjem Sporazuma o stabilizaciji in pridruževanju je BiH prevzela obveznosti, ki jih mora izpolniti, če želi postati članica EU. Izpolnjevanje obveznosti ni pomembno samo z vidika priključevanja EU, temveč bo pozitivno vplivalo tudi na izboljšanje konkurenčne pozicije države. Obveznosti vključujejo naslednje (Centar za Politike i Upravljanje, 2011, str. 15, 16):

- izboljšanje pravosodnega sistema;
- boj proti korupciji;
- učinkovito izvajanje gospodarske in fiskalne politike;
- funkcionalnejši trg dela in institucij na trgu dela;
- dokončanje procesa privatizacije;
- izboljšanje poslovnega okolja (vladavina prava, zmanjšanje korupcije in dosledna izvajanja pogodbenih obveznosti);
- izboljšanje delovanja tržnih mehanizmov in učinkovitejše razporejanje sredstev;
- zmanjšanje vloge države;
- izboljšanje pogojev za domače in tuje vlagatelje;
- omogočanje prostega pretoka ljudi, blaga in storitev;
- izboljšanje obstoječih predpisov ter usklajevanje s predpisi EU in sprejetje novih, predvsem na področju standardizacije, akreditacije, ocenjevanja usklajenosti, nadzora trga in varstva potrošnikov, ter izboljšanje učinkovitosti pomembnih institucij s tega področja;
- implementacija sprejetih zakonov.

Direkcija za evropske integracije v BiH (2005, str. 14–16) je opredelila nekatere koristi, ki jih lahko ima EU od članstva BiH:

- odpiranje trga BiH in s tem širjenje trga EU: delovna sila z dobro razvitimi spretnostmi in sposobnostmi; trgovinske povezave in druge oblike sodelovanja, kar lahko vpliva na odpiranje delovnih mest v BiH in v EU; dostop do kakovostnih proizvodov;
- naravni viri: BiH je država, ki je zelo bogata z naravnimi viri (gozdovi, les, premog, železova ruda in drugi); strateškega pomena je voda, ki se lahko bolje izkoristi za proizvodnjo in izvoz električne energije;
- komunikacije in infrastruktura: položaj BiH povezuje evropske komunikacijske linije; z izgradnjo cest, železnic in koridorja 5C se bo povezala Centralna Evropa z Jadranom, kar bo pozitivno vplivalo na trgovinske odnose; pozicija je pomembna tudi zaradi razvoja enotnega evropskega zračnega območja;
- bogastvo kultur: BiH bo prispevala k raznolikosti ver in kultur, kar je lahko močan glas na političnem, gospodarskem in kulturnem področju;
- stabilnost in varnost: stabilizacija jugovzhodnega dela Evrope; preprečevanje prihodnjih konfliktov in ohranjanje miru.

BiH mora vzpostaviti delujoče tržno gospodarstvo, da se lahko spopade s konkurenčnimi pritiski ob potencialnem vstopu v EU. Sredstva iz skladov IPA je treba usmeriti v razvoj lastnih zmogljivosti in izkoriščanje lastnih virov za doseganje rasti in razvoja. Z zmanjšanjem regulatornih pritiskov in vzpostavljanjem politične stabilnosti, kar trenutno najbolj ovira BiH pri izpolnjevanju navedenih obveznosti, se pomaga gospodarstvu, da doseže nujno potreben zagon na vseh področjih. Sam napredek v procesu priključevanja EU bi lahko vplival na ustvarjanje slike o stanju v državi in večjo privlačnost pri tujih investitorjih. Kot je že bilo napisano, v državi obstaja vsesplošno soglasje o tem, da je edina prihodnost države v pristopu k EU. EU lahko državi pomaga, ne more pa reševati vseh problemov v njenem imenu. Samo članstvo v EU ne pomeni veliko, če država ne izpolnjuje pogojev, ne sodeluje in se prilagaja. Glede na vse navedene ovire na tej poti je očitno, da se nepripravljenost za izpolnjevanje pogojev kaže v izkoriščanju trenutnih političnih pozicij v lastne interese, in to na račun vsesplošne blaginje v državi. Za vladajoče politične stranke v BiH se lahko trdi, da so neke vrste nacionalna gibanja in ne politične stranke, saj si prizadevajo za plansko, netržno logiko, kot je bila prisotna v nekdanji Jugoslaviji. Politični interesi v BiH večinoma prevladujejo nad racionalno tržno logiko.

SKLEP

BiH je po geografskem položaju, naravnih virih in drugih značilnostih zelo podobna Sloveniji, kljub temu pa se razvitost teh dveh držav težko primerja. BiH je pred vojno poleg naravnih virov in dobrega položaja imela tudi bogastvo v smislu izobraženega in poceni človeškega kapitala. Čeprav je bila, gledano po višini BDP na prebivalca, ena izmed najmanj razvitih držav nekdanje Jugoslavije, je kljub temu veljala za industrijsko močno državo z dobrimi cestnimi povezavami, ki je izkoriščala pozicijo in bližino pomembnih izvoznih trgov. Med vojno je utrpela množična uničenja proizvodnih zmogljivosti ter izgubila

tehnološko dinamiko, produktiven človeški kapital in tradicionalne trge, kar je močno vplivalo na njen gospodarski razvoj ter podaljšalo proces tranzicije in napredka.

Gospodarstvo BiH se je po vojni prestrukturiralo. Kovinsko-predelovalna industrija, ki je pred vojno predstavljala 13 % BDP, danes predstavlja dobra 2 % BDP, sektor energetike je padel iz 7,5 % BDP na manj kot 4 % BDP, industrija tekstila, usnja in obutve, ki je imela 8,4-odstotno udeležbo v vrednosti BDP, pa danes predstavlja manj kot 1 % BDP. Največjo bruto dodano vrednost danes predstavljajo trgovina in storitve. Proces oživitve industrije države je precej zanemarjen. Analizirati je treba dejavnike, tako gospodarske kot politične, ki ovirajo prenavo in vlaganja v sektorje s potencialom za zagon gospodarstva. Brez dobrega koncepta in strategije rasti, določanja ključnih dejavnikov razvoja in zadostnih vlaganj ter s slabimi gospodarskimi politikami in neprimernim odnosom vlade do rasti in razvoja bo industrija, še posebej kovinska, lesna in kemična, popolnoma izumrla. Najboljši primer je mesto Tuzla, kjer je industrija prehitro ugasnila, mesto pa si po drugi strani prizadeva za razvoj turizma, predvsem sezonskega. BiH ima biološko in geološko raznolikost, dobra zemljišča in ugodne klimatske razmere, torej dobro podlago tudi za razvoj kmetijstva. S spodbujanjem razvoja lokalne kmetijske proizvodnje se lahko zadovoljijo potrebe prebivalstva, drugo pa se lahko nameni izvozu. S porabo doma proizvedenih izdelkov bi se zmanjšala poraba uvoženih izdelkov vprašljive kakovosti, saj v BiH ne obstajajo instituti ali laboratoriji, ki bi uvožene izdelke analizirali. V obratni smeri pa je situacija popolnoma drugačna, saj morajo izdelki iz BiH, ki so namenjeni izvozu, izpolnjevati strogo nadzorovane standarde, še posebej pri izvozu v EU. Za ustvarjanje konkurenčnih produktov, večjo mobilnost delovne sile ter razvoj socialne in gospodarske strukture države sta izjemnega pomena tudi dobri prometna in komunikacijska infrastruktura, po kateri se BiH trenutno težko primerja z državami v regiji in širše.

Politika izvozne usmerjenosti gospodarstva pomeni oživitev in krepitev procesa industrializacije ter izvoza izdelkov ali storitev, pri katerih ima država konkurenčne prednosti v primerjavi z drugimi državami. Gospodarstvo BiH naj bi, podobno kot v drugih tranzicijskih državah, sledilo modelu izvozno usmerjene rasti, vendar je BiH še vedno država, ki ima najmanjši delež izvoza v BDP v primerjavi z drugimi državami v regiji. V letu 2013 je izvoz predstavljal okoli 30 % BDP, pokritost uvoza z izvozom pa je v istem letu dosegla največjo vrednost, in sicer 55 %. Povečanje izvoza bi prineslo gospodarske in socialne koristi, vplivalo bi na odpiranje novih delovnih mest in zmanjšanje primanjkljaja trgovinske bilance. BiH trenutno izvažata predvsem vmesne proizvode oziroma proizvode nizke dodane vrednosti. Osredotočiti se je treba na konkurenčne sektorje BiH, kot so lesna industrija, kovinarstvo in tekstil, ki lahko največ prispevajo k izvozu, hkrati pa ne potrebujejo veliko uvoženega materiala. Vstop v evroobmočje bi bil vsekakor izjemnega pomena za izvozno orientiranost gospodarstva BiH.

Konkurenčnost BiH je slabša, kot bi lahko bila, predvsem zaradi zapoznele in nedokončane tranzicije. BiH se težko opredeljuje kot država, ki bi bila privlačna za tuje investitorje.

Otežen dostop do finančnih virov, novih tehnologij in specializirane delovne sile ter neučinkovitost javnega sektorja so samo nekateri izmed razlogov za slabo konkurenčno pozicijo podjetij v BiH. Vzpostavitev ustrezne zakonodajne osnove za prestrukturiranje javnih podjetij ter tudi njihovo delno ali popolno privatizacijo je ena izmed pomembnih nalog v procesu izgradnje gospodarstva BiH v naslednjih nekaj letih. Velik izziv bo zagotovo prehod iz države, ki je odvisna od mednarodne pomoči, v državo, ki lahko sama ustvarja ter vzdržuje gospodarsko rast in razvoj. Pomembno se je pravočasno začeti zanašati na lastne potencialne in ustvarjati boljše pogoje v zasebnem sektorju, spodbuditi zaposlovanje ter s tem tudi potrošnjo in zasebne investicije. Eden izmed ključnih dejavnikov v tem procesu je tudi povezava med ekonomsko znanostjo in prakso.

Domače in tuje naložbe ter uporaba predpristopnih sredstev EU bi lahko zelo dobro vplivali na razvoj gospodarstva. BiH nima zadostnih sredstev za oživljanje industrije in izkoriščanje svojih naravnih virov, zato je treba moči usmeriti v izboljšanje konkurenčne pozicije gospodarstva, v večje uspehe pri mednarodni menjavi oziroma izvozni usmerjenosti. Mednarodna pomoč se do sedaj ni usmerjala na najboljši možen način. Polna učinkovitost ni dosežena zaradi pomanjkanja mehanizmov usklajevanja ter odgovornosti vlade in nevladnih organizacij, ki so bile prejemnice sredstev. Glede na pretekle in trenutne razmere je popolnoma jasno, da mora država več pozornosti nameniti pregledni in učinkoviti uporabi sredstev, saj bo po vsej verjetnosti tudi v prihodnjih letih odvisna od mednarodne pomoči.

Gospodarske reforme vsekakor otežujejo notranji konflikti in odnosi med močnimi interesnimi skupinami. BiH je postkonfliktna in konstitutivna država, ki je delno pod zaščito Urada visokega predstavnika. Z Ustavo BiH kot sestavnim delom Daytonskega sporazuma je država razdeljena na dve entiteti, kar je ovira za uspešno delovanje institucij. Upoštevajoč čas, ki je izgubljen zaradi vojne, in dolg proces tranzicije, leta po umirjanju konfliktov niso zaznamovala uspešna dokončanja ključnih procesov reform in oživljanja gospodarstva, s katerimi bi se država, razvojno gledano, lahko približala drugim državam v regiji. Poleg vojne je gospodarstvo BiH utrpelo škodo tudi zaradi slabega modela privatizacije oziroma prestrukturiranja podjetij in globalne krize. Napredek države je vseskozi oviran zaradi politične nestabilnosti, pomanjkanja koordinacije med organi ter nezmožnosti pristojnih organov in institucij, da izvajajo strategije in spodbujajo rast, kljub veliki mednarodni podpori. V BiH je zelo značilna prevlada politike v vseh sferah družbenega življenja. Politika BiH temelji predvsem na zadovoljevanju osebnih interesov strankarskih in drugih političnih skupin ter zanemara ključna vprašanja, kot so vprašanja demokracije, pravne ureditve, socialne zaščite, gospodarske rasti in stabilnosti, visoke zaposlenosti, razvite infrastrukture ipd., ki se nanašajo na izboljšanje položaja države kot celote in njenih prebivalcev. Ne glede na to, da je BiH demokratska, liberalna in tržna država, brez reševanja ključnih vprašanj in problemov ter brez popolnega posvečanja cilju gospodarskega razvoja ne bo dosegla gospodarske moči in blagostanja. Država ima še vedno razvojne potencialne, ki se jih lahko uspešno izkoristi ob vzpostavitvi političnega soglasja.

Eden izmed ključnih ciljev BiH je zagotovo članstvo v EU, kar naj bi ji omogočilo še hitrejšo rast. Žal je napredek BiH v procesu vključevanja v EU zelo počasen, saj proces zavirajo notranje in zunanje ovire. Znano je, da je bil Stabilizacijsko-pridružitveni sporazum med BiH in EU ratificiran že leta 2011, vendar še vedno ni v veljavi. Zaradi usklajevanja z evropskimi konvencijami (posebej na področju človekovih pravic) je potrebna sprememba Ustave BiH, ki ovira družbeni in ekonomski napredek države. Primerjalna analiza glavnih makroekonomskih kazalnikov z drugimi državami članicami EU ali kandidatkami za članstvo jasno nakazuje, da BiH še vedno precej zaostaja v ekonomskem razvoju. Vendar pa BiH enostavno ne more ostati zunaj integracijskih procesov v Evropi. S pomočjo dobre gospodarske politike (makroekonomska stabilizacija in reforme), učinkovitejše javne uprave in z zagotovitvijo gospodarske stabilnosti (učinkovito tržno gospodarstvo in krepitev konkurenčnosti) lahko doseže ekonomski, socialni in kulturni razvoj. To nadalje pomeni hitrejši in učinkovitejši proces priključitve k EU. Integracija oziroma priključitev BiH k EU bo tudi dober odgovor na izzive globalizacije. S tem bo BiH vstopila na velik evropski trg in bo lahko izkoristila ekonomijo obsega.

LITERATURA IN VIRI

1. *Administrativna podjela Bosne i Hercegovine*. (b.l.). Najdeno 28. maja 2014 na spletnem naslovu http://bs.wikipedia.org/wiki/Administrativna_podjela_Bosne_i_Hercegovine
2. Agencija RS za okolje. (b.l.). Naravni viri in mineralne surovine. Najdeno 13. maja 2014 na spletnem naslovu <http://www.arso.gov.si/varstvo%20okolja/poro%C4%8Dila/poro%C4%8Dila%20o%20stanju%20okolja%20v%20Sloveniji/010f.pdf>
3. Agencija za privatizacijo FBiH. (b.l.). Model in metode privatizacije. Najdeno 4. julija 2014 na spletnem naslovu <http://www.apf.com.ba/model-privatizacije/Default.aspx>
4. Agencija za statistiku BiH. (b.l.). Informacije o BiH. Najdeno 4. marca 2014 na spletnem naslovu http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=52&itemid=80&lang=ba
5. Agencija za statistiku BiH. (b.l.). Poslovna statistika. Turizam. Saopštenja za javnost 2007–2013. Najdeno 28. aprila 2014 na spletnem naslovu http://www.bhas.ba/index.php?option=com_saopstenje&cbvrsta_istrzivanja=16&cbgo_dina_saopstenja=2007&pregled=2
6. Agencija za statistiku BiH (2004). *Nacionalni računi*. Tematski bilten 01. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
7. Agencija za statistiku BiH (2008). *Anketa o radnoj snazi 2008*. Tematski bilten 10. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
8. Agencija za statistiku BiH (2011). *Anketa o radnoj snazi 2011*. Tematski bilten 10. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
9. Agencija za statistiku BiH (2012). *Nacionalni računi*. Tematski bilten 01. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
10. Agencija za statistiku BiH (2013a). *Anketa o potrošnji domačinstava u BiH 2011*. Tematski bilten 15. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
11. Agencija za statistiku BiH (2013b). *Anketa o radnoj snazi 2013*. Tematski bilten 09. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
12. Agencija za statistiku BiH (2013c). *Demografija 2012*. Tematski bilten 2. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
13. Agencija za statistiku BiH (2013d). *Robna razmjena BiH s inostranstvom 2012*. Tematski bilten 06. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
14. Agencija za statistiku BiH (2014a). *Bruto domači proizvod prema proizvodnom i dohodovnom pristupu 2005–2012*. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
15. Agencija za statistiku BiH (2014b). *Saobraćaj*. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
16. Agencija za statistiku BiH (2014c). *Strukturne poslovne statistike- preliminarni rezultati*. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
17. Agencija za statistiku BiH (2014d). *Zračni transport*. Leto 4, št. 1. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.

18. Agencija za statistiku BiH (2014e). *Vrijednost izvršenih građevinskih radova u inozemstvu od strane preduzeća iz BiH razdoblje siječanj–prosinac 2013*. Leto 2, št. 3. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
19. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. (2003). *Izveštaj o konkurentnosti Bosne i Hercegovine za 2002 godinu*. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH.
20. BH-GAS d.o.o. (b.l.). Gasovodni sistem BiH. Najdeno 12. marca 2014 na spletnem naslovu <http://www.bh-gas.ba/index.php/bh/investicioni-odnosi-gasovodni-sistem-bih>
21. *BiH ima najskuplju potrošačku korpu*. (2011). Najdeno 22. maja 2014 na spletnem naslovu http://www.kupujmodomace.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=5554:bih-ima-najskuplju-potroaku-korpu&catid=6:ekonomija&Itemid=9
22. Boin, U., Schwarz, A. (2001). *Provedba studija za sektore s potencijalom. Kratka studija: rudarstvo i hemijska industrija u Bosni i Hercegovini*. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ).
23. Centar za Politike i Upravljanje. (2010). *Osnovno obrazovanje u BiH – kvalitet, kreativnost i inovativnost?* Sarajevo: Centar za Politike i Upravljanje.
24. Centar za Politike i Upravljanje. (2011). *Analiza konkurentnosti Bosne i Hercegovine u kontekstu pristupnih procesa EU*. Sarajevo: Centar za Politike i Upravljanje.
25. Centralna Banka BiH. (b.l.). Statistika – Glavni ekonomski indikatori i BDP. Najdeno 5. maja 2014 na spletnem naslovu <http://www.cbbh.ba/index.php?id=32&lang=bs>
26. Centralna Banka BiH. (2000). *Bilten 4*. Sarajevo: Centralna Banka BiH.
27. Centralna Banka BiH. (2003). *Bilten 4*. Sarajevo: Centralna Banka BiH.
28. Centralna Banka BiH. (2013). *Godišnji izvještaj*. Sarajevo: Centralna Banka BiH.
29. Davčna Uprava Republike Slovenije. (b.l.). Prispjevki za socialno varnost od dohodkov iz delovnega razmerja – splošno pojasnilo. Najdeno 5. junija 2014 na spletnem naslovu http://www.durs.gov.si/si/prispjevki_za_socialno_varnost/prispjevki_za_socialno_varnost_pojasnila/prispjevki_za_socialno_varnost_od_dohodkov_iz_delovnega_razmerja_splošno_pojasnilo_velja_od_1_1_2013/
30. Delegacija EU v BiH. (b.l.). Ključni datumi. Najdeno 27. julija 2014 na spletnem naslovu <http://europa.ba/Default.aspx?id=12&lang=BS>
31. Directorate for European Integration. (2005). *EU Integration Strategy of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Directorate for European Integration.
32. Direkcija za evropske integracije BiH. (2012a). *Analiza iskorištenosti IPA 2007–2010 komponenta I (juni 2012)*. Sarajevo: Direkcija za evropske integracije BiH.
33. Direkcija za evropske integracije BiH. (2012b). *Šematski prikaz nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Direkcija za evropske integracije BiH.
34. Domazet, A. (2000). Tranzicija i internacionalizacija preduzeća u BiH. *Naučni skup Tranzicija u Bosni i Hercegovini* (str. 191–211). Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
35. Domazet, A. (2011). *Konkurentnost metalnog sektora u BiH: Rast kroz restrukturiranje i generiranje novih kompanija*. Sarajevo: Ekonomski institut.

36. Državna regulatorna komisija za električnu energiju. (2013). *Izveštaj o radu državne regulatorne komisije za električnu energiju u 2013. godini*. Tuzla: Bosna i Hercegovina.
37. Državni zavod za statistiku RH. (2014a). *Promet u zračnim lukama u prosincu 2013*. Zagreb: Državni zavod za statistiku RH.
38. Državni zavod za statistiku RH. (2014b). *Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom za razdoblje od siječnja do prosinca 2013*. Zagreb: Državni zavod za statistiku RH.
39. Đipa, D. (2012). *Istraživanja u oblasti društvenih nauka u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Regional Research Promotion Programme.
40. The Economist. (2009). *The Pocket World in Figures 2010*. London: The Economist.
41. European Bank for Reconstruction and Development. (1999). *Transition Report 1999*. London: European Bank for Reconstruction and Development.
42. European Bank for Reconstruction and Development. (2002). *Transition Report 2002*. London: European Bank for Reconstruction and Development.
43. European Bank for Reconstruction and Development. (2003). *Transition Report 2003*. London: European Bank for Reconstruction and Development.
44. European Bank for Reconstruction and Development. (2011). *Macroeconomic Data*. London: European Bank for Reconstruction and Development.
45. European Bank for Reconstruction and Development. (2012). *Transition Report 2012*. London: European Bank for Reconstruction and Development.
46. European Bank for Reconstruction and Development. (2014). Bosnia and Herzegovina Factsheet. Najdeno 12. junija 2014 na spletnem naslovu <http://www.ebrd.com/pages/research/publications/factsheets/bosnia.shtml>
47. European Commission Delegation to Bosnia and Herzegovina. (2006). *Working towards a brighter future*. Sarajevo: EC Delegation to BiH.
48. European Commission. (2012). *Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Revised Multi Annual Indicative Financial Framework for 2013*. Brussels: European Commission.
49. European Commission. (2013). *Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2011–2013*. Brussels: European Commission.
50. European Commission. (2014). *Final Report of an audit carried out in Bosnia and Herzegovina from 21 to 31 January 2014 in order to evaluate the controls over the production and processing of dairy products intended for export to the EU*. Brussels: European Commission.
51. Evropska komisija. (b.l.). Pregled regionalne politike. Najdeno 30. julija 2014 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/regional_policy/what/index_sl.cfm
52. Evropska Komisija. (2010). *Evropa 2020: Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast*. Bruselj: Evropska komisija
53. Evropska komisija. (2013a). *IPA & MIPD 2011–2013 Bosnia and Herzegovina*. Bruselj: Evropska komisija.

54. Evropska komisija. (2013b). *Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2013*. Bruselj: Evropska komisija.
55. Evropska komisija. (2013c). *Politike Evropske unije: Širitev*. Bruselj: Evropska komisija.
56. *Exports and imports of goods and services (constant 2005 US\$)*. (b.l.). Najdeno 14. julija 2014 na spletnem naslovu
<http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>
57. Federalni hidrometeorološki zavod BiH. (b.l.). Hidrografske karakteristike BiH. Najdeno 14. marca 2013 na spletnem naslovu
<http://www.fhmzbih.gov.ba/latinica/HIDROLOGIJA/karakteristike.html>
58. Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, nauku i tehnologije. (2009). *Informacija o provedbi Bolonjskog procesa u FBiH*. Mostar: Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, nauku i tehnologije.
59. Federalni zavod za programiranje razvoja (2005). *Analiza faktora razvoja i komparativne prednosti*. Sarajevo: Bosna in Hercegovina.
60. Foreign Investment Promotion Agency of BiH. (2002). *Construction Industry. Profile report*. Sarajevo: Foreign Investment Promotion Agency of BiH.
61. Foreign Investment Promotion Agency of BiH. (2011). *Textile and Footwear Industry*. Sarajevo: Foreign Investment Promotion Agency of BiH.
62. *GDP growth (annual %)*. (b.l.). Najdeno 14. julija 2014 na spletnem naslovu
<http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>
63. *GDP per capita (constant 2005 US\$)*. (b.l.). Najdeno 14. julija 2014 na spletnem naslovu
<http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>
64. George, S. (2003). Ekonomske reforme u Jugoslaviji – jedno viđenje spolja. *Međunarodni problemi*, 55(1), 104–128.
65. Iličić, L. (2011). Perspektive razvoja drvne industrije u Bosni i Hercegovini i njen utjecaj na ukupnu vanjskotrgovinsku bilancu. *Tranzicija*, 13(28), 80–88.
66. *Inflation, consumer prices (annual %)*. (b.l.). Najdeno 14. julija 2014 na spletnem naslovu
<http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>
67. International Communication Union. (b.l.). ICT Development Index (IDI). Najdeno 14. aprila na spletnem naslovu
<http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/>
68. International Crisis Group. (1999). *Why will no one invest in Bosnia and Herzegovina?* Belgium: International Crisis Group.

69. Jakšić, D. & Bomeštar, N. (2011). *Cijena tranzicije u zemljama CEE sa posebnim osvrtom na BiH*. Beograd: Makroekonomija.
70. Japan International Cooperation Agency (JICA), Ministry of Civil Affairs and Communications BiH, Ministry of Transport and Communications FBiH & Ministry of Transport and Communications (RS). (2001). *Bosnia-Herzegovina Transport Master Plan 2001–2020 (03/2001)*. Washington, DC: The World Bank.
71. King, D. (2010). *Fostering Interventions for Rapid Market Advancement – kratak pregled projekta FIRMA*. Sarajevo, Banja Luka: Projekat FIRMA.
72. Kozarić, K. (2013). Pritiska nas javni dug. Najdeno 30. junija 2014 na spletnem naslovu <http://www.nezavisne.com/novosti/intervju/Kemal-Kozaric-Pritiska-nas-javni-dug-204209.html>
73. *Mali akcionari »Boske« izdvojili svoj kapital*. (2012). Najdeno 11. julija 2014 na spletnem naslovu <http://www.nezavisne.com/posao/privreda/Mali-akcionari-Boske-izdvojili-svoj-kapital-169245.html>
74. Martinović, D., Šunjić - Beus, M. & Karišnik, J. (2012). Potencijali i ograničenja u razvitku poduzetništva u BiH s posebnim osvrtom na sektor malih i srednjih poduzeća. *Ekonomska misao i praksa*. (str. 339–362). Leto 2012, številka 1.
75. Ministarstvo financija i trezora BiH & UN BiH. (2010). *Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u BiH 2010*. Sarajevo: Ministarstvo financija i trezora BiH & UN BiH.
76. Ministarstvo finansija i trezora. (2013a). *Informacija o stanju zaduženosti Bosne i Hercegovine na dan 31.12.2012. godine*. Sarajevo: Ministarstvo finansija i trezora.
77. Ministarstvo finansija i trezora. (2013b). *Pregled aktivnosti donatora 2011.–2012.* Sarajevo: Ministarstvo finansija i trezora.
78. Ministarstvo komunikacija in transporta BiH. (2006). *Autocesta na Koridoru Vc; Feasibility studija*. Izvod iz završnog izvještaja. Sarajevo.
79. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH. (2012). *Ključni pokazatelji bh. turizma*. Sarajevo: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH.
80. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH. (2013). *Izvještaj o stanju okoliša u BiH 2012*. Sarajevo: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH.
81. Mirovni Sporazum. (1995). Rajt-Peterson, Vazduhoplovna vojna baza. Dejton: Ohajo. 1.–21. 11. 1995.
82. Northeast Regional Development Association. (2008). *Osnovna studija industrijskih sektora*. Tuzla: Bosna in Hercegovina.
83. Obrenović, M. (2014). Loša privatizacija uništila bh preduzeća. *Al Jazeera*. Najdeno 13. julija 2014 na spletnem naslovu <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/losa-privatizacija-unistila-bh-preduzeca>
84. OHR. (2008). Napredak u oblasti vladavine prava, pitanje državne imovine i dalje blokirano. Najdeno 12. julija 2014 na spletnem naslovu http://www.ohr.int/ohr-dept/presso/pressr/default.asp?content_id=41810
85. OSCE. (2012). *Pravo na socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: OSCE.

86. Papić, Ž., Ninković, R. & Čar, O. (2007). *Integritet u rekonstrukciji – Korupcija, efikasnost, održivost u post-ratnim zemljama*. Sarajevo: IBHI.
87. Parlamentarna skupština BiH – Predstavnički dom. (2010). *Izveštaj o radu istražne komisije za utvrđivanje trošenja donatorskih sredstava Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH*. Sarajevo: Parlamentarna skupština BiH – Predstavnički dom.
88. Petak, Z. (2005). Ekonomska pozadina raspada socijalističke Jugoslavije. *Dijalog povjesničara-istoričara*, 9 (str. 57–77). Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung.
89. Predstavništvo GZS Sarajevo. (2004). *Bosna in Hercegovina: Privatizacija*. Najdeno 12. julija 2014 na spletnem naslovu <http://www.gzs.si/slo/8174>
90. Privredna komora BiH (2000). *Business Directory*. CEBiH Export Centar, BTC Šahinpašić. Sarajevo: Bosna in Hercegovina.
91. Radio Sarajevo. (2013). Intervju sa direktorom JP autoceste FBiH, Ensadom Karićem »Do kraja 2014. imat ćemo 102 kilometra autoputa u FBiH«. Najdeno 2. maja 2014 na spletnem naslovu <http://www.radiosarajevo.ba/>
92. Regionalna razvojna agencija. (2012). *Analiza »Izveštaj o analizi stanja okolišnih tehnologija i obnovljivih izvora energije u Bosni i Hercegovini«*. Projekat: Okolišne tehnologije i obnovljivi izvori energije na području Balkana. Zenica: Regionalna razvojna agencija.
93. Regulation (EU) No 231/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing an Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II). (15. 3. 2014). *Official Journal of the European Union*. Najdeno 28. julija 2014 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/ipa/2014/231-2014_ipa-2-reg.pdf
94. Republički komitet za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu. (1986). *Dugoročni program razvoja šumarstva u Bosni i Hercegovini za period od 1986. do 2000. godine*. Beograd: Republički komitet za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu.
95. Rosić - Benović, K. (2012). Poreski sistem u BiH i reforma poreza na dohodak u Republici Srpskoj. *Zbornik radova sa stručno-naučne rasprave Poreska reforma u funkciji posticanja privrednog razvoja i novog zapošljavanja* (str. 79–97). Vitez: Univerzitet Vitez, Udruženje poslodavaca FBiH i Privredna komora FBiH.
96. SIDA. (2014). Our work in Bosnia and Herzegovina. Najdeno 17. junija 2014 na spletnem naslovu <http://www.sida.se/English/where-we-work/Europe/Bosnia-Herzegovina/Our-work-in-Bosnia-and-Herzegovina-/>
97. SNV, Holandska organizacija za razvoj. (2008). *Evropska unija, vodič za lokalne zajednice u BiH*. Sarajevo: Savart.
98. Statistični urad Republike Slovenije. (2014). *Zračni transport, Slovenija, 2013 - končni podatki*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

99. Udruženje tekstila, obuće i kože u Bosni i Hercegovini. (b.l.). Najdeno 30. aprila 2014 na spletnem naslovu <http://www.utok.ba/>
100. Umihanić, B. (2012). Predavanje na temu Organizacija i upravljanje klasterima u BiH. *Opatija: 6. međunarodna konferencija Clusters*. Hrvatska: Ministarstvo poduzetništva i obrta.
101. United Nations Development Programme. (1990). *Human Development Report 1990*. New York: United Nations Development Programme.
102. United Nations Development Programme. (2005). *Human Development Report 2005*. New York: United Nations Development Programme.
103. United Nations Development Programme. (2008). *Human Development Report 2008*. New York: United Nations Development Programme.
104. United Nations Development Programme. (2010). *Human Development Report 2010*. New York: United Nations Development Programme.
105. United Nations Development Programme. (2011). *Human Development Report 2011*. New York: United Nations Development Programme.
106. United Nations Development Programme. (2013). *Human Development Report 2013*. New York: United Nations Development Programme.
107. *Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)*. (b.l.). Najdeno 14. julija 2014 na spletnem naslovu <http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>
108. Ured za reviziju institucija BiH. (2013). *Rezultati reforme javne uprave*. Sarajevo: Ured za reviziju institucija BiH.
109. USAID. (2014). Fact sheet: USAID assistance in Bosnia and Herzegovina (1996-2014). Najdeno 7. junija 2014 na spletnem naslovu <http://www.usaid.gov/news-information/fact-sheets/fact-sheet-usaid-assistance-bosnia-and-herzegovina-1996-2014>
110. USAID & SIDA. (2012). *Fostering Interventions for Rapid Market Advancement (FIRMA). Izgledi Bh. industrije u 2012. godini: Drvni i metaloprerađivački sektor*. Sarajevo: USAID & SIDA.
111. USAID & SIDA. (2013). *Fostering Interventions for Rapid Market Advancement (FIRMA). Izgledi Bh. industrije u 2013 godini: Sektor turizma*. Sarajevo: USAID & SIDA.
112. Uprava za indirektno/neizravno oporezivanje. (b.l.). Aneks IV – Spisak općina i gradova u Bosni i Hercegovini sa brojčanim oznakama. Najdeno 4. marca na spletnem naslovu http://www.uino.gov.ba/download/Dokumenti/Dokumenti/bos/Porezi/Jedinstveni_racun/Aneks4.pdf
113. Ured za reviziju institucija BiH. (2013). *Rezultati reforme javne uprave*. Sarajevo: Ured za reviziju institucija BiH.
114. Vanjskotrgovinska komora BiH. (b.l.). Održana Izborna Skupština Asocijacije drvne industrije i šumstva VTKBiH. Najdeno 20. marca 2014 na spletnem naslovu

- <http://komorabih.ba/odrzana-izborna-skupstina-asocijacije-drvne-industrije-i-sumastva-vtkbih/>
115. Vidan, P., Kasum, F. & Jeličić, T. (2010). Pomorska orijentacija Bosne i Hercegovine na pomorske luke Ploče i Metković. *I. savjetovanje sa međunarodnim učešćem "Transport i savremeni uslovi poslovanja": zbornik radova*. Travnik, Fakultet za privrednu i tehničku logistiku, 87–99.
  116. Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH. (2008). *Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004–2007, Sektorski prioriteti*. Sarajevo: Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH.
  117. Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH. (2010). *Strategija razvoja Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH.
  118. Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH. (2014). *Ekonomski trendovi. Godišnji izvještaj 2013*. Sarajevo: Vijeće Ministara BiH i Direkcija za ekonomsko planiranje BiH.
  119. Vijeće Ministara BiH. (2009). *Strategija razvoja znanosti u Bosni i Hercegovini 2010.-2015*. Verzija 1.0. Sarajevo: Vijeće Ministara BiH.
  120. Woodward, S. (1995). *Socialist Unemployment*. New Jersey: Princeton.
  121. World Bank. (1997). *Bosnia and Herzegovina From Recovery to Sustainable Growth..* Washington: World Bank.
  122. World Bank. (1999). *Bosnia and Herzegovina 1996–1998 Lessons and Accomplishments: Review of the Priority Reconstruction and Recovery Program and looking ahead towards sustainable economic development*. Washington: World Bank.
  123. World Bank. (2000a). *Bosnia and Herzegovina: Country assistance strategy (FY 00-02)*. Washington: World Bank.
  124. World Bank. (2000b). *Bosnia and Herzegovina Post-Conflict Reconstruction*. Washington: World Bank.
  125. World Bank. (2003). *Poverty Assessment, Vol. I: Main Report*. Washington: World Bank.
  126. World Bank. (2004). *Bosnia and Herzegovina Post-Conflict Reconstruction and the Transition to a Market Economy*. Washington: World Bank.
  127. World Bank. (2012). *Bosnia and Herzegovina – Challenges and directions for reform: a public expenditure and institutional review*. Washington: World Bank.
  128. World Bank. (2013). *Doing business 2013*. Washington: World Bank.
  129. *Global Competitiveness Index 2004-2013*. (b.l.). Najdeno 18. julija 2014 na spletnem naslovu http://www.ios-regensburg.de/fileadmin/doc/ios_db/Global_Competitiveness_Index_scores_EU_WB_CIS_2004-2013.xls
  130. World Economic Forum. (2013). *The Global Competitiveness Report 2013–2014*. Ženeva: World Economic Forum.
  131. Zakon o carinskoj politici BiH. *Službeni glasnik BiH št. 57/04*.

132. Zakon o Fiskalnom vijeću u Bosni i Hercegovini. *Službeni glasnik BiH* št. 63/08.
133. Zakon o privatizaciji državnog kapitala u preduzećima. *Službeni glasnik Republike Srpske* št. 24/98, 62/2002, 38/2003, 65/2003.
134. Zakon o privatizaciji preduzeća. *Službene novine FBiH* št. 27/97.
135. Zakon o utvrđivanju i realizaciji potraživanja građana u postupku privatizacije. *Službene novine FBiH* št. 27/97.

PRILOGE

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Seznam kratic.....	1
Priloga 2: Indeks razvoja na področju informacijske in komunikacijske tehnologije.....	2

Priloga 1: Seznam kratic

BDP	Bruto domači proizvod
BiH	Bosna in Hercegovina
CARDS	Program EU za pomoč pri obnovi, razvoju in stabilizaciji
CPI	Indeks cen potrošnih dobrin
DDV	Davek na dodano vrednost
EBRD	Evropska banka za obnovo in razvoj
ECHO	Urad Evropske komisije za humanitarno pomoč
EIB	Evropska investicijska banka
EU	Evropska unija
EUFOR	Evropske vojaške sile
EUPM	Evropska policijska misija
EUR	Evro
EURED	Projekt podpore EU regionalnemu gospodarskemu razvoju
FBiH	Federacija Bosne in Hercegovine
GCI	Globalni indeks konkurenčnosti
HDI	Indeks človekovega razvoja
IDA	Mednarodno razvojno združenje
IPA	Instrument za predpristopno pomoč
KM	Konvertibilna marka
NUTS	Klasifikacija statističnih teritorialnih enot
OBNOVA	Program EU za pomoč pri obnovi infrastrukture in vračanju beguncev
OHR	Urad visokega predstavnika
PHARE	Program EU, ki državam Srednje in Vzhodne Evrope zagotavlja finančno pomoč za podporo procesa ekonomske preobrazbe in krepitev demokratične družbe
PRRP	Nujni program okrevanja in obnove
RS	Republika srpska
SIDA	Vladna agencija v okviru Ministrstva za zunanje zadeve Švedske
TFBiH	Skrbniški sklad za BiH
UN	Združeni narodi
USD	Ameriški dolar
USAID	Agencija Združenih držav za mednarodni razvoj
WB	Svetovna banka
WEF	Svetovni ekonomski forum
WTTC	Svetovni potovalni in turistični svet
WTO	Svetovna trgovinska organizacija
ZDA	Združene države Amerike

Priloga 2: Indeks razvoja na področju informacijske in komunikacijske tehnologije

Economy	Rank	IDI	Rank	IDI	Economy	Rank	IDI	Rank	IDI
	2011	2011	2010	2010		2011	2011	2010	2010
Korea (Rep.)	1	8.56	1	8.45	Mexico	79	3.79	78	3.60
Sweden	2	8.34	2	8.21	Albania	80	3.78	80	3.48
Denmark	3	8.29	3	8.01	Viet Nam	81	3.68	86	3.41
Iceland	4	8.17	4	7.96	Ecuador	82	3.68	85	3.41
Finland	5	8.04	5	7.89	Egypt	83	3.66	81	3.44
Netherlands	6	7.82	7	7.60	Mongolia	84	3.63	87	3.36
Luxembourg	7	7.76	6	7.64	Tunisia	85	3.58	83	3.42
Japan	8	7.76	8	7.57	Peru	86	3.57	82	3.43
United Kingdom	9	7.75	14	7.35	Iran (I.R.)	87	3.53	88	3.35
Switzerland	10	7.68	9	7.48	Fiji	88	3.50	93	3.08
Hong Kong, China	11	7.68	12	7.39	Jamaica	89	3.49	84	3.42
Singapore	12	7.66	10	7.47	Morocco	90	3.46	92	3.19
Norway	13	7.52	11	7.39	South Africa	91	3.42	90	3.20
Macao, China	14	7.51	13	7.38	Thailand	92	3.41	89	3.29
United States	15	7.48	16	7.11	Dominican Rep.	93	3.34	91	3.19
Germany	16	7.39	15	7.18	Philippines	94	3.19	94	3.04
New Zealand	17	7.34	18	7.03	Indonesia	95	3.19	97	3.01
France	18	7.30	17	7.08	Syria	96	3.15	96	3.01
Austria	19	7.10	22	6.74	Paraguay	97	3.14	99	2.94
Ireland	20	7.09	19	6.99	Bolivia	98	3.13	100	2.93
Australia	21	7.05	21	6.75	Guyana	99	3.12	95	3.02
Canada	22	7.04	20	6.87	Tonga	100	3.12	98	2.94
Belgium	23	6.89	23	6.60	Cape Verde	101	3.08	101	2.90
Estonia	24	6.81	26	6.36	Uzbekistan	102	3.05	104	2.77
Slovenia	25	6.70	24	6.54	El Salvador	103	2.99	102	2.89
Malta	26	6.69	28	6.30	Algeria	104	2.98	103	2.86
Israel	27	6.62	25	6.41	Sri Lanka	105	2.88	105	2.74
Spain	28	6.62	27	6.31	Cuba	106	2.77	107	2.66
Italy	29	6.28	29	6.13	Honduras	107	2.72	106	2.71
Qatar	30	6.24	31	5.94	Botswana	108	2.67	108	2.50
Poland	31	6.19	30	6.09	Namibia	109	2.51	112	2.27
Czech Republic	32	6.17	33	5.89	Turkmenistan	110	2.49	109	2.44
Greece	33	6.14	35	5.88	Gabon	111	2.47	110	2.40
Barbados	34	6.07	32	5.91	Tuvalu	112	2.46	113	2.23
Lithuania	35	6.06	34	5.88	Nicaragua	113	2.44	111	2.31
Latvia	36	6.06	37	5.80	Kenya	114	2.32	114	2.07
Portugal	37	6.05	36	5.86	Zimbabwe	115	2.24	118	1.89
Russian Federation	38	6.00	40	5.61	Swaziland	116	2.24	115	2.06
Slovakia	39	5.86	39	5.63	Ghana	117	2.23	121	1.81
Bahrain	40	5.85	45	5.19	Bhutan	118	2.13	117	1.92
Hungary	41	5.77	42	5.53	India	119	2.10	116	1.98
Croatia	42	5.75	41	5.54	Lao P.D.R.	120	1.99	120	1.84
Antigua & Barbuda	43	5.74	44	5.35	Cambodia	121	1.96	119	1.88
Cyprus	44	5.73	38	5.64	Nigeria	122	1.93	124	1.75
United Arab Emirates	45	5.64	43	5.41	Solomon Islands	123	1.85	127	1.67
Belarus	46	5.57	46	5.08	Senegal	124	1.85	122	1.76
Saudi Arabia	47	5.43	53	4.81	Gambia	125	1.84	123	1.75
Serbia	48	5.40	47	5.04	Yemen	126	1.76	126	1.70
Kazakhstan	49	5.27	56	4.65	Pakistan	127	1.75	125	1.71
Uruguay	50	5.24	49	4.89	Djibouti	128	1.74	128	1.65
Bulgaria	51	5.20	51	4.87	Côte d'Ivoire	129	1.69	131	1.62
Romania	52	5.13	50	4.89	Comoros	130	1.68	130	1.64
Oman	53	5.10	54	4.75	Myanmar	131	1.67	129	1.65
TFYR Macedonia	54	5.05	48	4.90	Uganda	132	1.67	136	1.53
Chile	55	5.01	58	4.63	Rwanda	133	1.66	140	1.50
Argentina	56	5.00	55	4.72	Togo	134	1.65	132	1.59
Brunei Darussalam	57	4.95	52	4.85	Zambia	135	1.65	137	1.53
Malaysia	58	4.82	57	4.63	Mauritania	136	1.64	138	1.53
St. Vincent and the Grena	59	4.74	59	4.58	Nepal	137	1.63	134	1.55
Brazil	60	4.72	67	4.17	Cameroon	138	1.60	135	1.54
Trinidad & Tobago	61	4.57	60	4.42	Tanzania	139	1.60	139	1.52
Moldova	62	4.55	62	4.24	Congo (Rep. of the)	140	1.60	133	1.55
Bosnia and Herzegovina	63	4.53	64	4.21	Benin	141	1.55	141	1.49
Saint Lucia	64	4.49	61	4.36	Papua New Guinea	142	1.44	144	1.36
Lebanon	65	4.48	68	4.11	Madagascar	143	1.44	142	1.41
Panama	66	4.41	63	4.21	Malawi	144	1.42	143	1.37
Ukraine	67	4.40	65	4.20	Mali	145	1.38	147	1.24
Azerbaijan	68	4.39	73	3.83	Congo (Dem. Rep.)	146	1.30	149	1.18
Turkey	69	4.38	66	4.17	Mozambique	147	1.28	145	1.26
Seychelles	70	4.37	69	4.00	Guinea	148	1.28	146	1.25
Costa Rica	71	4.37	71	3.94	Liberia	149	1.26	148	1.20
Maldives	72	4.30	72	3.92	Ethiopia	150	1.15	150	1.09
Georgia	73	4.20	75	3.75	Burkina Faso	151	1.14	152	1.06
Mauritius	74	4.18	70	3.95	Eritrea	152	1.09	151	1.08
Jordan	75	3.95	77	3.61	Central African Rep.	153	0.97	153	0.96
Colombia	76	3.93	76	3.73	Chad	154	0.94	155	0.85
Venezuela	77	3.92	74	3.78	Niger	155	0.88	154	0.88
China	78	3.88	79	3.58					